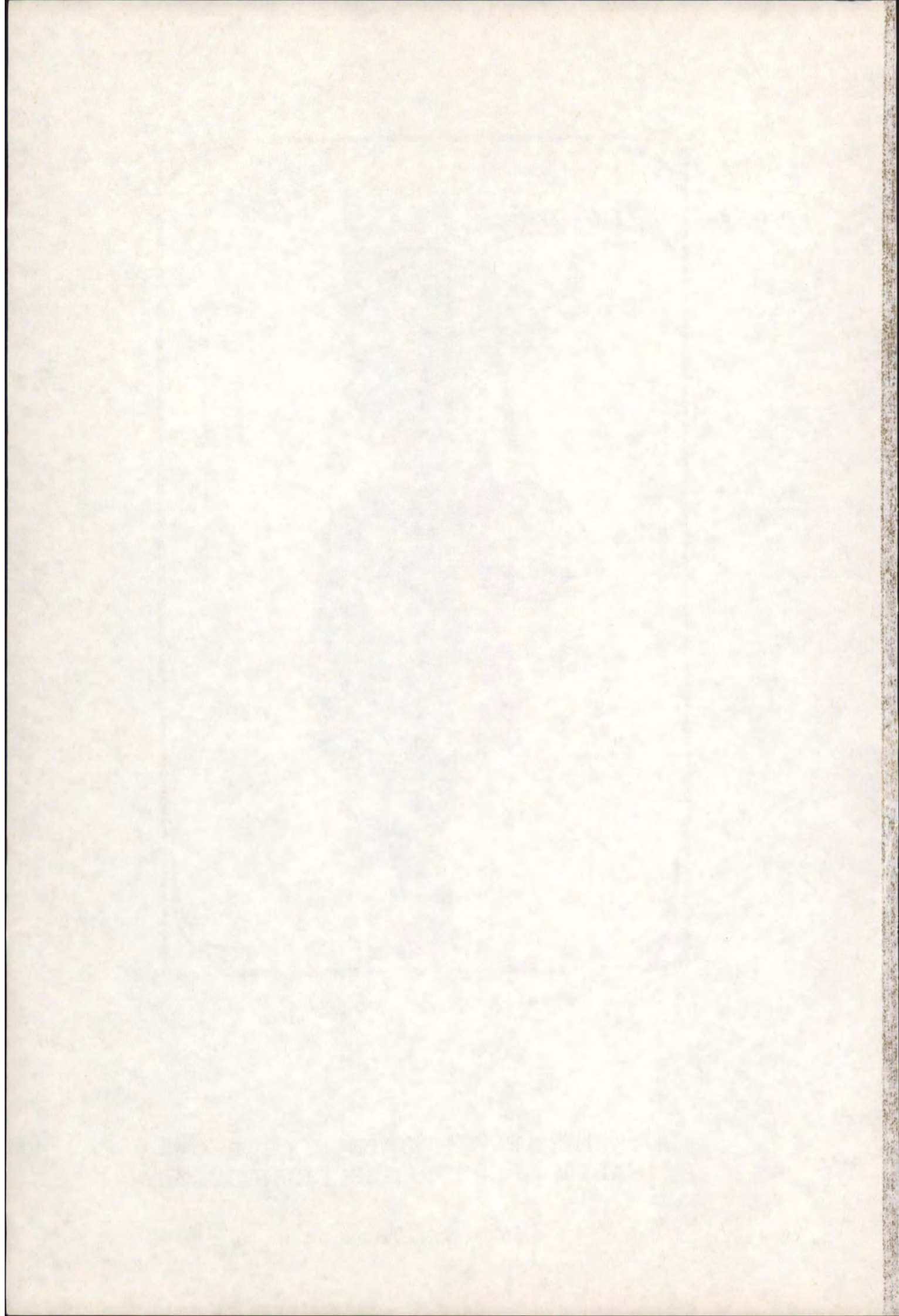

Aarhus 1906

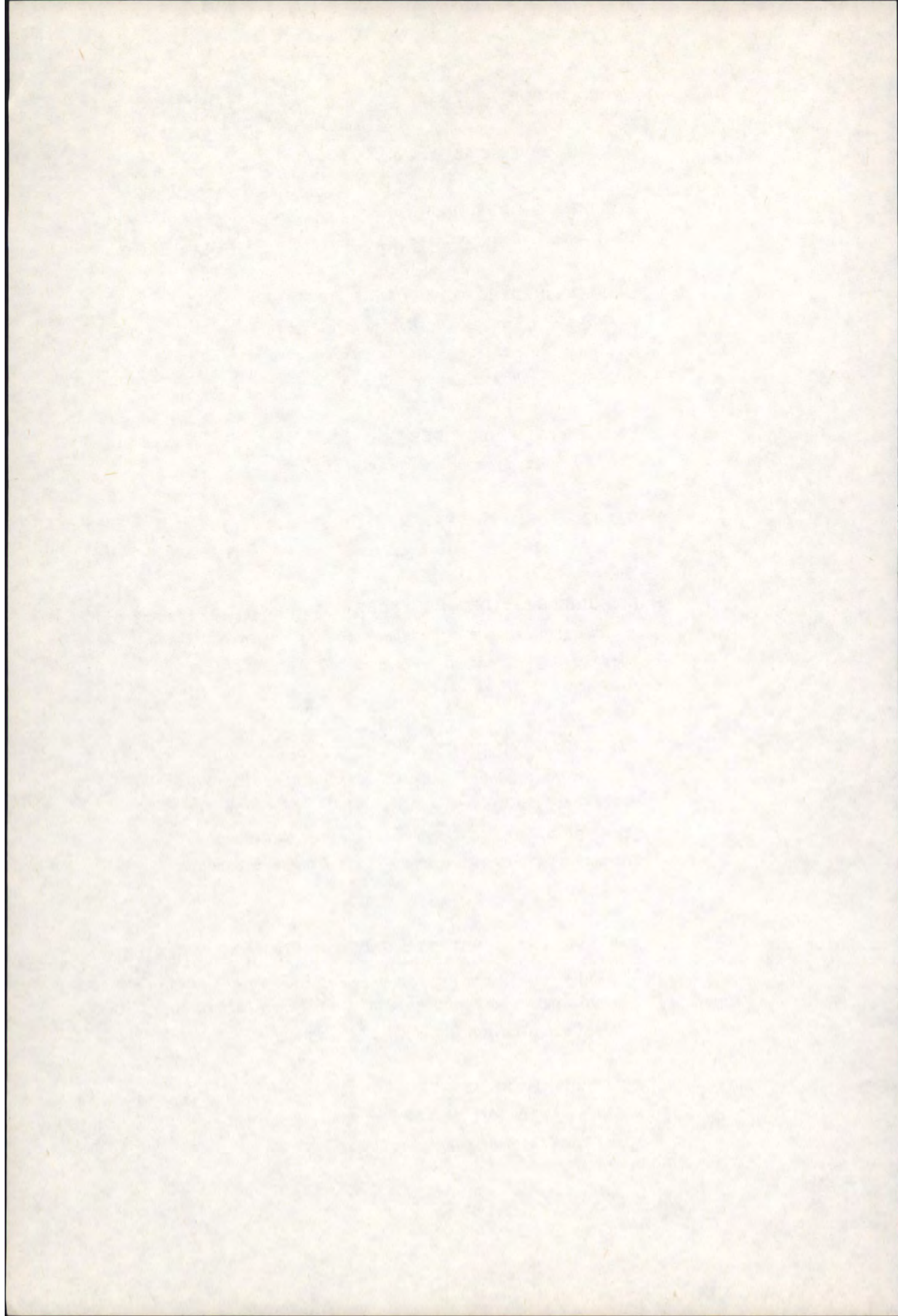
UDOKUMENTEREDE OPTEGNELSER OM
ET HALVT ÅRHUNDREDES LEVNEDSLØB

Flemming Teisen

INDHOLDSFORTEGNELSE

FORORD OM FORMÅL	1
FØDSEL OG BARNDOMSÅR	2
<i>Helsingør - Hos familien på landet - Randers</i>	
INDOKTRINERING OG OPDRAGELSE I GANG	6
<i>I skole - Hjemmets indoktrinering - Den engelske herre - Århus 1906-1910 - Udvidet aktionsradius - København 1911-1914 - Hos oldemor - Drengear i København</i>	
FRIGØRELSEN BEGYNDER	18
<i>Spejder - Fri for hjemmets justits</i>	
VIBORG - EN NY VERDEN	21
<i>I latinskole - De radikale familier - Det frie liv</i>	
UDDANNELSESTIDEN BEGYNDER	27
<i>I våbenindustriens tjeneste - På vej mod målet - Hos Tyge Hvass - Studieår - Farvel til Akademiet - Verdenskrig - Værnepligt</i>	
GIFTERMÅL OG REJSER	38
<i>Italien og Tjekkoslaviet - Lindenberg Slot 1926 - Arkitekt i Brasilien - Vores hjem i Rio - Profit frem for alt - Den traditionelle revolution - På hesteryg op i bjergene - Igen hjemme i Danmark - Adalsvej</i>	
FRA BYGNINGSKUNST TIL SAMFUNDSPLAN OG POLITISK AKTIVITET	56
<i>Byplankontoret - Egnspanlægning - Generalplanlægning - Grønlandsplanlægning - UN planlægning</i>	
KULTURKAMP OG BESÆTTELSE	72
<i>Uheldige helte - I Vestre fængsel - Fri igen - Normale tilstande vender tilbage</i>	

FORORD OM FORMÅL

Der er mange, som fornøjer sig med at finde ud af hvem de er i slægt med. De får opstillet stamtavler, som helst skal angive *stamfædre* længst muligt tilbage i tiden. Man nævner om muligt fornavne, årstal, bosted og beskæftigelse for *mænd* med samme efternavn. I enkelte tilfælde finder man tillige ud af fødenavn og andre data for deres koner, men det er altså mindre vigtigt. Hvis ingen af disse slægtninge får omtalt deres karakter og gerninger, anser jeg værdien af oplysningerne for ret tvivlsom.

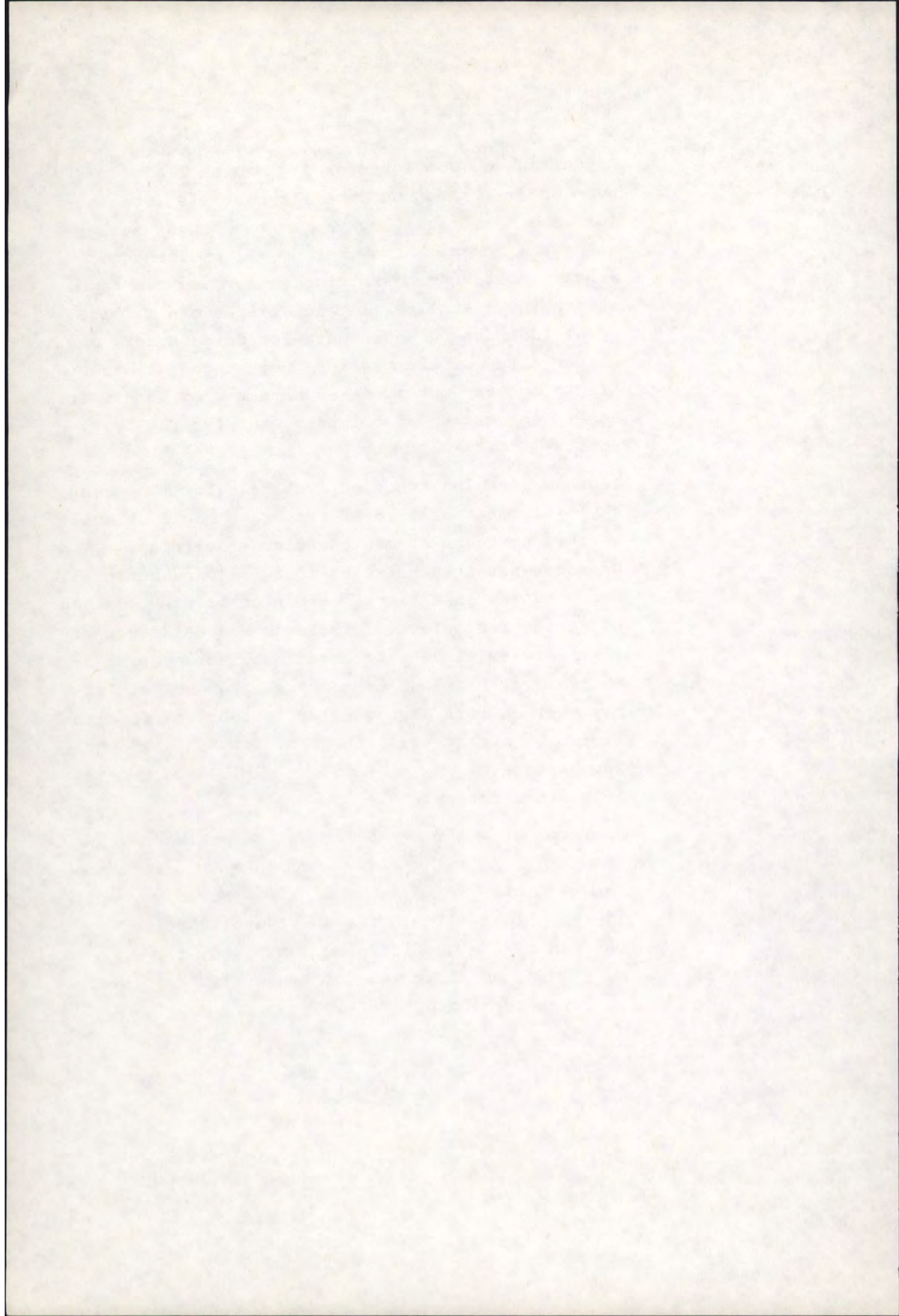
Jeg har fået lejlighed og lyst til (for min egen skyld) i løbet af 1978 af fremdrage nogle oplevelser fra perioder af min 80 årige tilværelse.

En sådan navlebeskuelse er i sig selv en betænkelig sag - og kan ikke blive nøgtern og kritisk. Om jeg nøjagtigt har oplevet forholdene som beskrevet er vitterlig tvivlsomt. Efterrationaliseringer er uundgåelige. Bagkloge kommentarer nødvendige. Jeg har hverken ført dagbog eller gemt breve, fotografier o.a. aktstykker i en grad, som kan sikre dokumentation.

Selv årstal er usikre.

Hovedsagen er at klargøre den indflydelse som mennesker, omgivelser og samfundsforholdenes forløb har haft på min personlige ideologiske og faglige udvikling. Herudover spiller forholdet til min far en væsentlig rolle.

Det kan også sige Else noget om tiden, før vi slog os sammen, og måske kan der findes lidt af interesse hos barnebarnet Teit.

FØDSEL OG BARNDOMSÅR

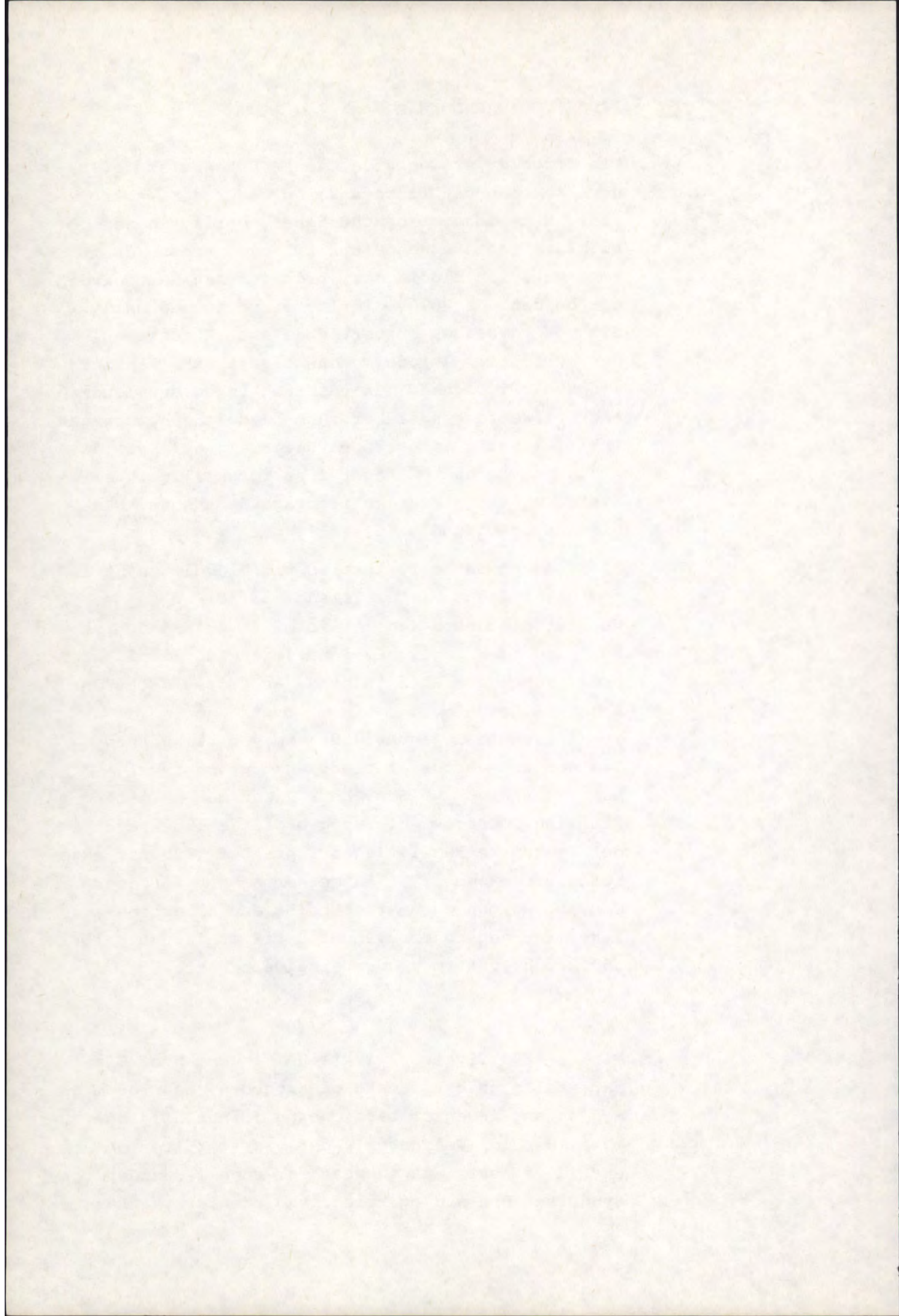
Min far blev student fra Odense Katedralskole. Senere kom han på Officerssskolen på Frederiksberg Slot. Hans gode sprogkundskaber, der i tidens løb bl.a. medførte udsendelser til overværelse af militære manøvrer i udlandet, tror jeg han selv havde oparbejdet. Jeg blev aldrig fortrolig med ham. Min mor havde nok erhvervet de skolekundskaber, der hørte til almindelig dannelse i Frk. Winthers pigeskole i Odense, men vist nok ingen supplerende teoretiske fagkundskaber. Hun havde ingen udpræget intellektuelle interesser. Under sin opvækst på Åløkke havde hun deltaget i de forskellige huslige sysler og var blevet en fremragende husmor. Hun blev en pragtfuld og elskelig mor.

Efter en passende forlovelsestid blev løjtnant i fodfolket Johan Victor Teisen (33 år) og ungmø Harriet Steenbach (25 år) formålet i 1895 og rykkede ind i en lejlighed i Livjærgergade 21 på Østerbro i København. Det følgende år fødtes datteren Agnete Elisabeth.

Tre år senere i januar 1899 kom jeg til verden. Jeg døbttes - trods et øredøvende protestvræl - i Garnisons Kirke på Sct. Annæ Plads med navnet Flemming. Derefter blev jeg omgående indskrevet i det Benzonske Familielegat (oprettet 1836 for ægtefødte efterkommere af kammerherre og hvidridder Chr. v. Benzon og hustru Christiane Albertine), i hvilket jeg nu er avanceret til at få udbetalt 500 kr. hver termin uden arbejdsindsats.

Helsingør

Midt i 1899 flyttede vi til Helsingør, hvor min far skulle gøre tjeneste på Kronborg. Han tog mig med engang indenfor bastionerne for at hilse på onkel Harald (Wolfhagen), der var søofficer og som en tid var sat i vagtarrest for en eller anden forsyndelse. Han sad og solede sig udenfor vagthuset.

Vi boede i en lejlighed i konsul Wrights hus yderst i Stengade. Bag huset var en smal gård med toppede brosten og en trekantet have, som afgrænsedes af plankeværket omkring Wright-firmaets kulplads. Men foran huset lå den vigtigste del af mit territorium: Havnepladsen. Fra Stengades rampe kunne man overskue alt, hvad der foregik på pladsen - hvor slæbebåden Bien fortøjede - og i selve havnen, hvor Helsingborg-færgerne gik ind eller ud. På den anden side af havnen sås skibsværftet og selve slottet. Jeg kan ikke vide, hvor tidligt detaljerne i dette panorama begyndte at nedfælde sig i min bevidsthed. Men da jeg en snes år senere hjem-søgte stedet og genså alle enkeltheder, blev jeg slået af at rummets dimensioner var så små i forhold til mit erindringsbillede.

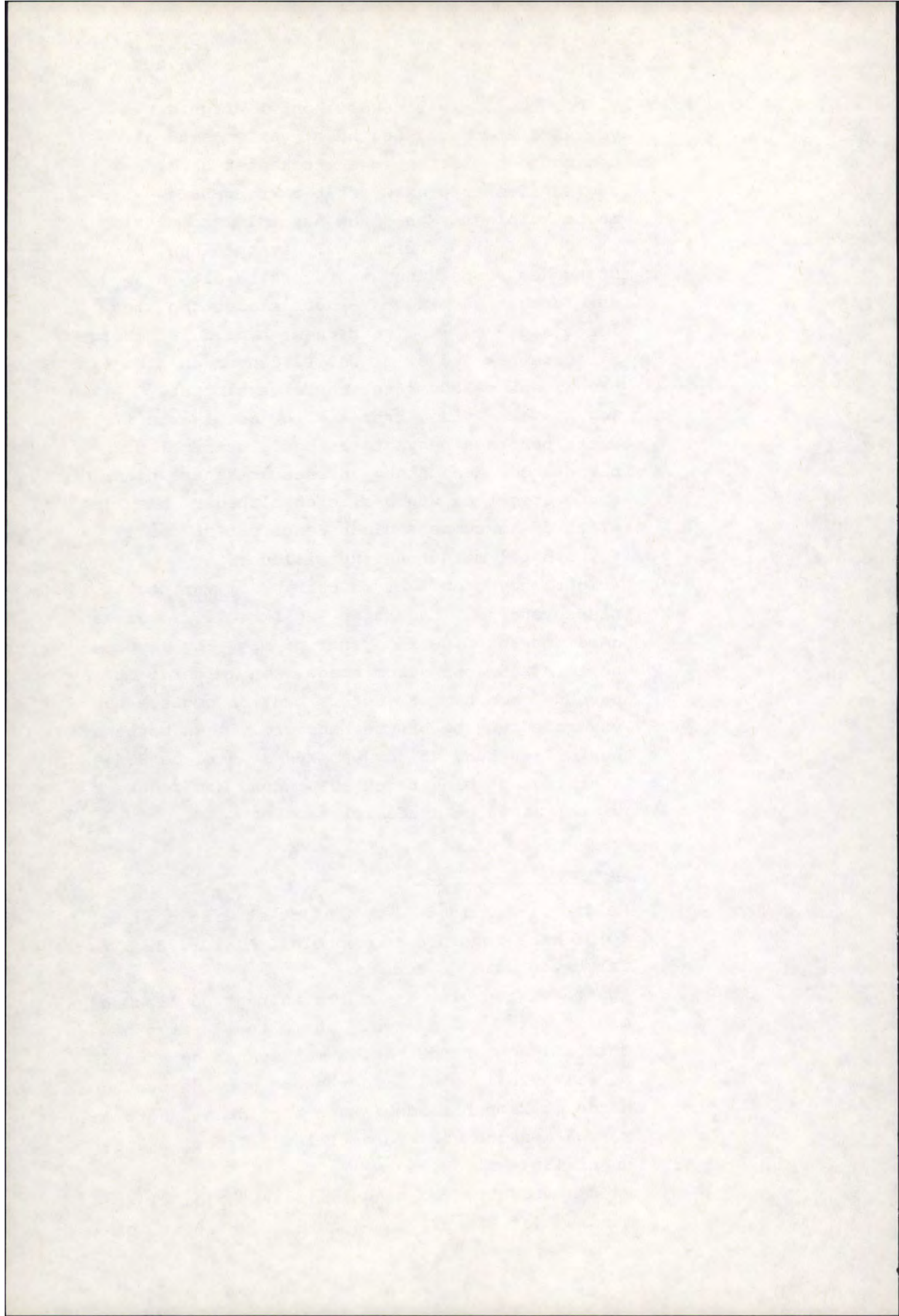
Wright havde en stedsøn Harry, som var noget større end jeg. Ham kunne jeg ikke li, fordi han smed med snebolde i hovedet på mig. Jeg legede hellere med Johan, som boede i en kælder i et nabohus. Men ham var det forbudt at omgås - han var gadedreng og brugte bandeord. Om en børnehave husker jeg kun, at jeg var ked af det, da Sonja (Carstensen) blev taget ud af den. Men senere kom vi til at gå på akademiet sammen.

Hos familien på landet

Helsingør-opholdet blev afbrudt et årstid (1903) fordi mine forældre tog ophold i Algier, da min far havde dårlige lunger.

Agnete og jeg blev i den tid anbragt på Åløkkegård min mormors gård på Fyn. Jeg følte mig tryk hos mormor. Husker hende - høj, monumental og usentimentalt venlig - stå i den store opholdsstue, som havde et kæmpebillede (af en af tidens kendte malere) på den ene væg, forestillende Dybbøl skanse under 1864-krigen.

På den modsatte væg hang i min synshøjde "Tjæremanden" (af Exner), som jeg holdt meget af. Da jeg

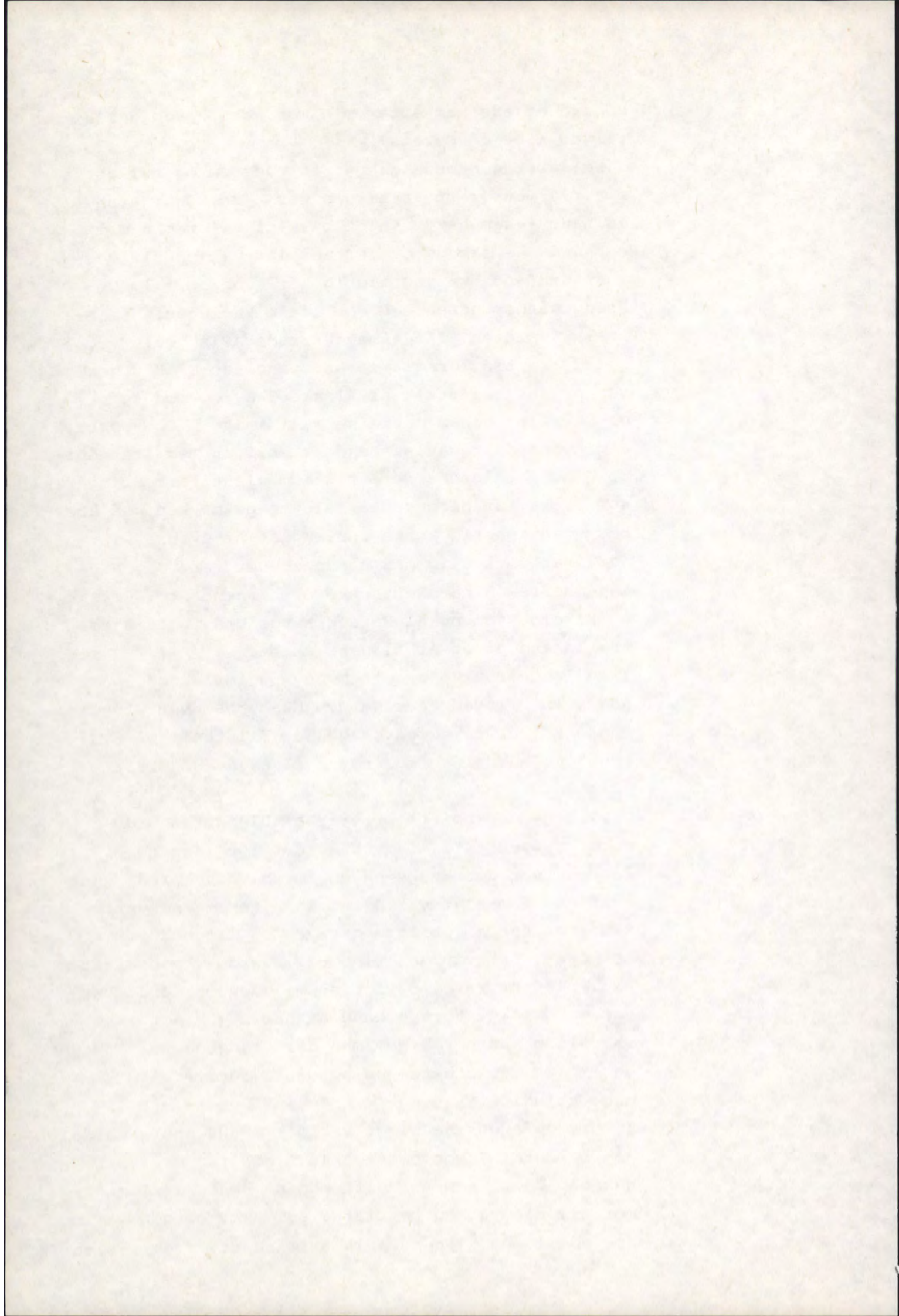
senere arvede ham efter min mor, gav han mig råd til at købe en Morris.

I kælderetagen med køkken, forrådsrum og rullestue m.v. var der rart at færdes hos tjenestepigerne. Juliane - som havde været barnepige for min mor og hendes søskende og forblev i familien til mormors død - tabte jeg aldrig kærligheden til. Omkring gårdspladsen med det lille kaninhus i palæstil på midten, lå de mangeartede avlsbygninger, som der altid foregik noget spændende i. Mod nord var gården omsluttet af Åløkke Skov og mod syd gik Alléen gennem markerne helt ind til Odense by. Jeg kunne følge avlsarbejdets skiften med årstiderne - og fabulerede forøvrigt om visse forbedringer, som f.eks. at placere kakkelovne på marken, så køernes græsningstid kunne forlænges. Af dyrene blev jeg især fortrolig med hestene. Der var føl, arbejdsheste og herskabsheste og børnenes to: Geysir og Pikolo, som onkel Harald havde bragt med hjem fra Island på et af flådens skibe.

I en lang årrække frem kom jeg på feriebesøg på nogle af morbrødrenes gårde. Mest hos Henrik og tante Ellen, da de havde godset Flintholm på Sydfyn. Der havde jeg kusinerne Else, Åse og Britta (Bitten).

Carl begyndte som proprietær på Blangstedgård, øst for Odense. I Lindved Å, der løb lige forbi gården, var der krebs og en isfugl havde rede ved bredden. I øvrigt var der polakpiger - indkvarteret i en barak - til roearbejde og lignende om sommeren. Det var den tids billigste arbejdskraft. Axel blev herre over Vigels Ø i Odense Fjord. Der var en særlig stor bestand af harer (om det ikke var vilde kaniner), som man dels fangede til levende export, dels havde en speciel "forlystelig" måde at holde jagt på.

I mors omfangsrige slægt var der mange andre gårde, jeg besøgte: Jacob Lemvigh på Algistrup m.v. nær Nekselø Bugt, som var gift med en søster til min morfar. Han var en patriark, som hver morgen samlede familie og tjenestefolk til andagt. I øvrigt var

han også praktiserende læge. Godset blev delvis styret af datteren "tante Beb". Hun havde nøgleknippe og prangerpung i en stor lomme i sit skørt og var i kavaj og kuskekasket og en lang røgterpibe i munden, når hun sad som kusk på bukken af jagtvognen.

Hos Colett's på Lundbygård i Sydsjælland var der to jævnaldrende "halvkusiner" Polly og Unne.

Hos Dinesens på Skørringe på Falster var der to "halvfætre" Carl og Jørgen. De fik mig engang med på "jagt" i en rågekoloni, hvor et par hundrede fugle dræbtes på en formiddag. Det animerede mig ikke til at blive jæger.

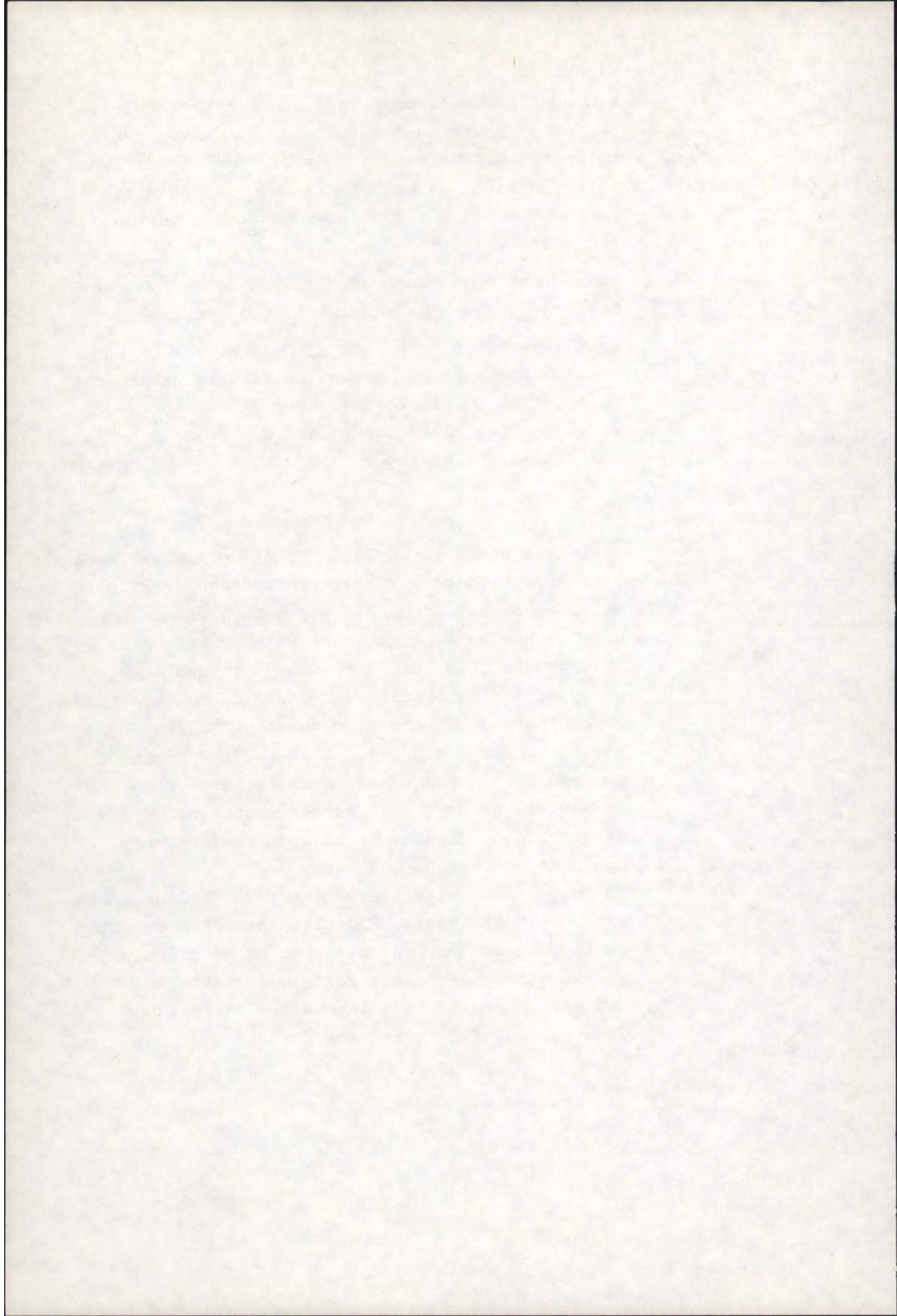
Randers

I Randers boede vi en kort tid (i en villa) fordi min far skulle gøre tjeneste hos dragonerne. Om selve byen ved Gudenå kan jeg intet huske.

Men jeg har bevaret et indtryk fra kasernen af en stor gruppe dragoner - stående på jorden i skjorte og lyseblå ridebukser - der under ophidsende kommando indøvede de dødelige sabelsving, -hug og -stik, som skulle bruges, hvis de fremstormende på galoperende heste angreb en fjende. Og de store sabler var så tunge, at sveden sprang ud af dragonerne og dannede en hel pyt omkring hver. Det hele var ret uhyggeligt.

En helt anden oplevelse var en forestilling i et cirkustelt med heste, klovner, akrobater og musik og farver, som var så spændende og så grinagtigt, at jeg afgørende besluttede mig for at tilslutte mig cirkustruppen og stikke af hjemmefra, når vogntoget skulle videre den følgende morgen.

Med Randers-tiden var vel den egentlige uskyldens barndomsperiode forbi.

INDOKTRINERING OG OPDRAGELSE IGANG

Indoktrinering er et latinsk ord, som bruges om det at påvirke eller tvinge personer til at antage bestemte anskuelser og vedtagne måder for opførsel.

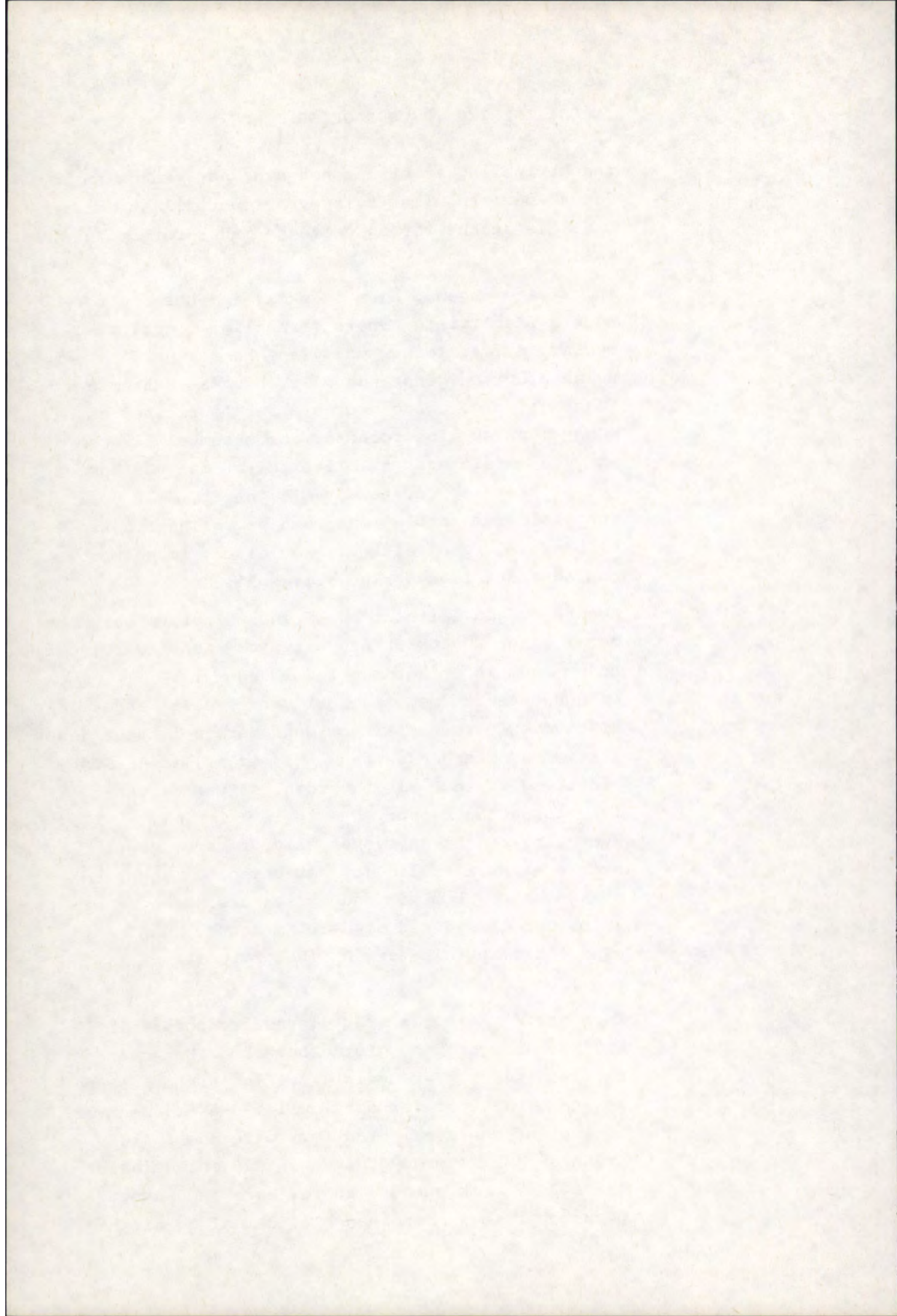
Indoktrineringen i hjem og skole indebærer - foruden skolepligt og senere værnepligt - også taburegler, d.v.s. forbud mod visse handlinger, nævnelse af visse genstande eller brug af bestemte "uartige" ord, og den forudsætter fortællelser om mange menneskelige forhold. For eksempel fik man at vide om sin egen tilblivelse, at man var kommet med storken (om det så var midvinter). Helt op i voksenalderen forblev man uden oplysning fra skole eller forældre om elskov, graviditet, fødselsproces og andre livsvigtige spørgsmål.

Agnete og jeg lærte at bede aftenbøn, når vi var kommet i seng: "Nu lukker sig mit øje - Gud fader i det høje - som ledet har min fod i dag - ..."

Om denne Ledet (med min fod) var et eller andet højtsvævende væsen, lissom Gudfader, opfattede jeg ikke. Men efterhånden fandt jeg ud af, at da Gud vidste og styrede alt i verden, så var det helt idiotisk at bede bønner.

Hver gang man havde syndet eller forsømt noget hjemme eller i skolen (og det var ofte), behøvede man jo højst at minde gud om sin eksistens og sin knibe ved et lydløst signal: "Kære Gud, Amen" - så gjorde han nok alt for én. (Desværre ikke altid nok.)

En opskrift på nogle af reglerne for opførsel fik vi i den uhyggelige, grumme børnebog "Den store Bastian" eller "Vær Lydig". Lystige historier og morsomme billeder for børn mellem 3-6 år. Den var udgivet af en læge i Frankfurt allerede i 1844. En dansk jubilæumsgave nåede i 1926 oplagstallet 128.000. Vi fik nu også andre, mere menneskelige børnebøger, og senere hen blev der af og til højt-

læsning af f.eks. Ingemanns historisk-romantiske fortællinger.

I skole

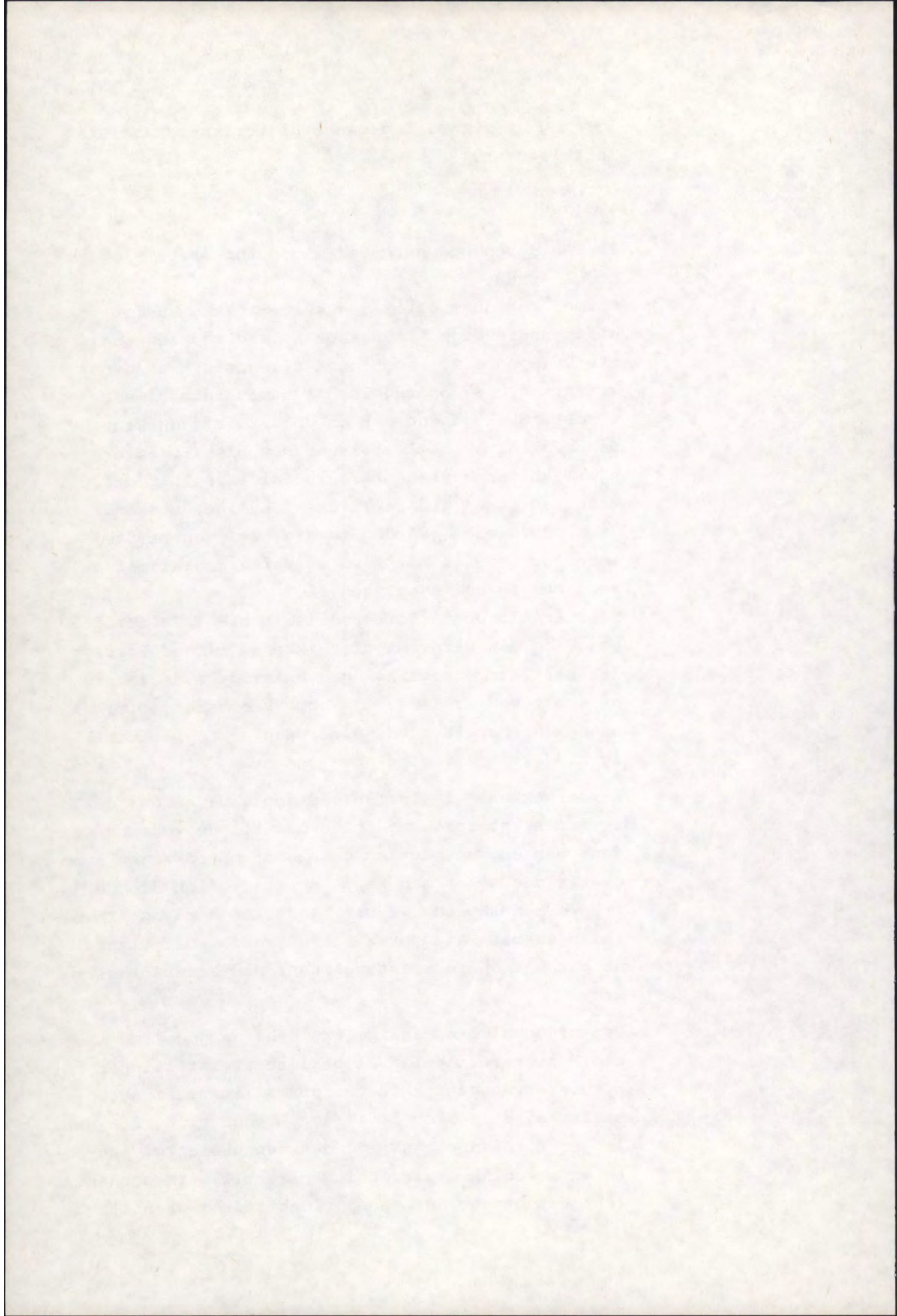
Skolealderen begyndte for mig netop da vi slog os ned i Århus.

Dermed begyndte altså den systematiske indlæring af de nødvendige kundskaber i læsning, regning, skrivning o.s.v. - men også tilegnelsen af den kristne tro og opdragelsen i samfundets almene normer. Skolegangen var en voldsk frihedsberøvende omvæltning i tilværelsen. Man blev, udenfor hjemmets vante grænser for udfoldelse, pludselig underkastet en gruppe læreres daglige hersken. Jeg tudbrølede også den første dag, jeg trådte indenfor i dette miljø så utrøsteligt, at min mor tog mig med hjem igen.

Det var Albrechts Forberedelsesskole i Guldsmedegade, og den var vist slet ikke så ringe. Bortset fra skrivning, tegning og gymnastik havde fagene nu svært ved at fange min opmærksomhed. Jeg fik da også generelt skudsmålet: Han er uopmærksom og sidder bare i sine egne tanker.

Kammeratskabet i klassen var godt. Vi havde jo klare fællesinteresser i forholdet til de voksnes verden. Men engang blev en gruppe af os på vejen hjem overfaldet af en med kæppe bevæbnet flok drenge fra kommuneskolen. De var blevet onde på os fra betalingsskolen af uforståelige grunde. Det viste, at der var andre klassesdelinger end aldersklasserne.

Ved siden af den daglige skole havde jeg i en sløjds-kole stor fornøjelse af at lære fremstillingen af nyttige brugsgenstande. På den militære søbadeanstalt ved Riis Skov lærte jeg svømning. Og fra det år jeg formåede at skræve over en hesteryg, begyndte en metodisk skoleridning på artillerikasernen. (Far havde selv haft egen ridehest som dreng.)

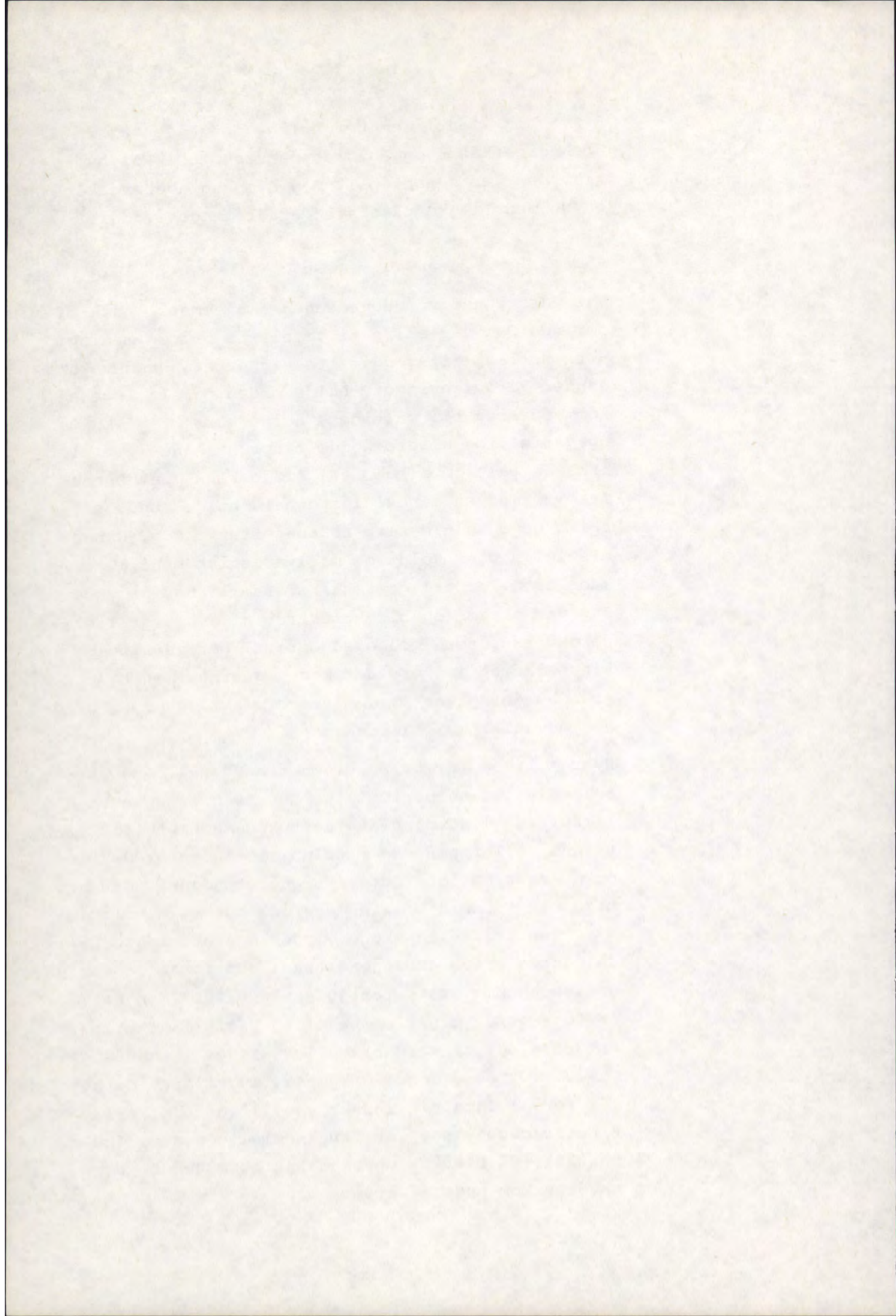

Et vigtigt led i den borgerlige dannelse var frøknerne Hagen og Puls'es danseskole i Polyhymnia. Der lærte man "pli" med hvide glacéhandsker på og med laksko på akavet udadrettede fødder.

Hjemmets indoktrinering

Velopdragenhed var hovedsagen i hjemmets indoktrinering. Det var selve tilværelsens mål og mening: Høre høfligt efter og rette sig efter, hvad voksne sagde. Være renvasket, holde orden på sit legetøj, komme præcis til måltider, holde korrekt på kniv og gaffel, og ellers holde fingrene nede (for slet ikke at tale om albuerne), sidde rank (det kunne fremmes med en lineal i ryggen), holde mund og spise op og altid sige tak bagefter o.s.v. Denne disciplin blev koldt og militaristisk håndhævet (dog uden korporlige tæsk) af familiens formynder. Jeg var skræmt og blev blokeret af den uforståelige underkuelse - men også oprørt. Mor var ifølge sin herkomst indforstået med reglerne, men hendes grundholdning var præget af varm kærlighed og blidhed og dulgt humoristisk sans.

Hver jul kom farmor på besøg fra Odense. Hun var spinkel, tør og pertentlig. Hun medbragte gaver - f.eks. små legetøjsheste betrukne med ægte finhåret skind - eller små poser fulde af håndpolerede ti- og én-ørere og totalsummen broderet udenpå. Jeg brød mig trods alt ikke meget om hende. Hun læste i øvrigt kristelige bøger (uden dog at missionere). Juleaften efter gudstjenesten i domkirken og risengrøden hjemme læste far juleevangeliet: "Men det skete i de dage, at en befaling udgik fra kejser Augustus, at al verden skulle skrives i mandtal Og også Josef gik op til Davids by ... for at lade sig indskrive tillige med Maria, sin trolovede, som var frugtsommelig o.s.v. (Lukas 2.). Så blev det pyntede juletræ tændt, og gaverne kom endelig frem.

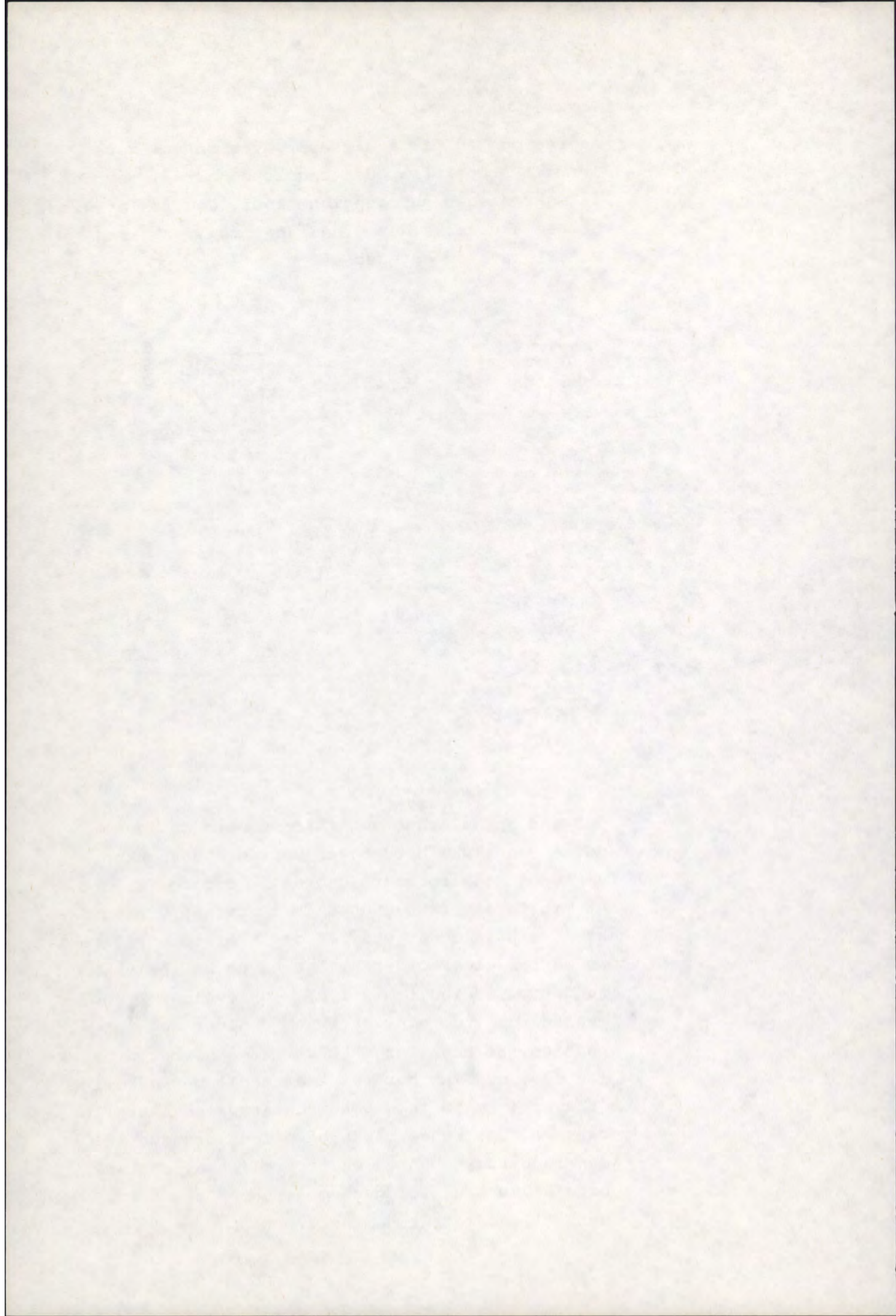

Den engelske herre

Agnete og jeg fik i disse år hver en julegave (købt i Århus) fra "den engelske herre", som det fremgår af den her gengivne kopi. Jeg fik af vide, at han skulle kaldes Grandpapa, men far skrev ellers navn og adresse på.

Dengang spekulerede jeg ikke nærmere på, hvem denne "engelske herre" ved navn Grandpapa kunne være, og mine forældre gjorde ikke rede for det. At min farfar ikke syntes at eksistere var jo ikke mere påfaldende end, at der hverken optrådte en morfar eller oldefar. Far havde heller ikke fundet på at indvi mig i sine oplevelser i købmandsgården, da han var i samme alder som jeg - endsige, at hans far ikke var afgået ved en naturlig død, men var bortrejst af nogle menneskelige årsager (som jo ikke behøvede at males i grelle farver). Det kunne måske have lagt grunden til den indbyrdes åbenhed og fortrolighed, som jeg ofte havde brug for gennem årene. Måske havde det tillige lettet ham selv?

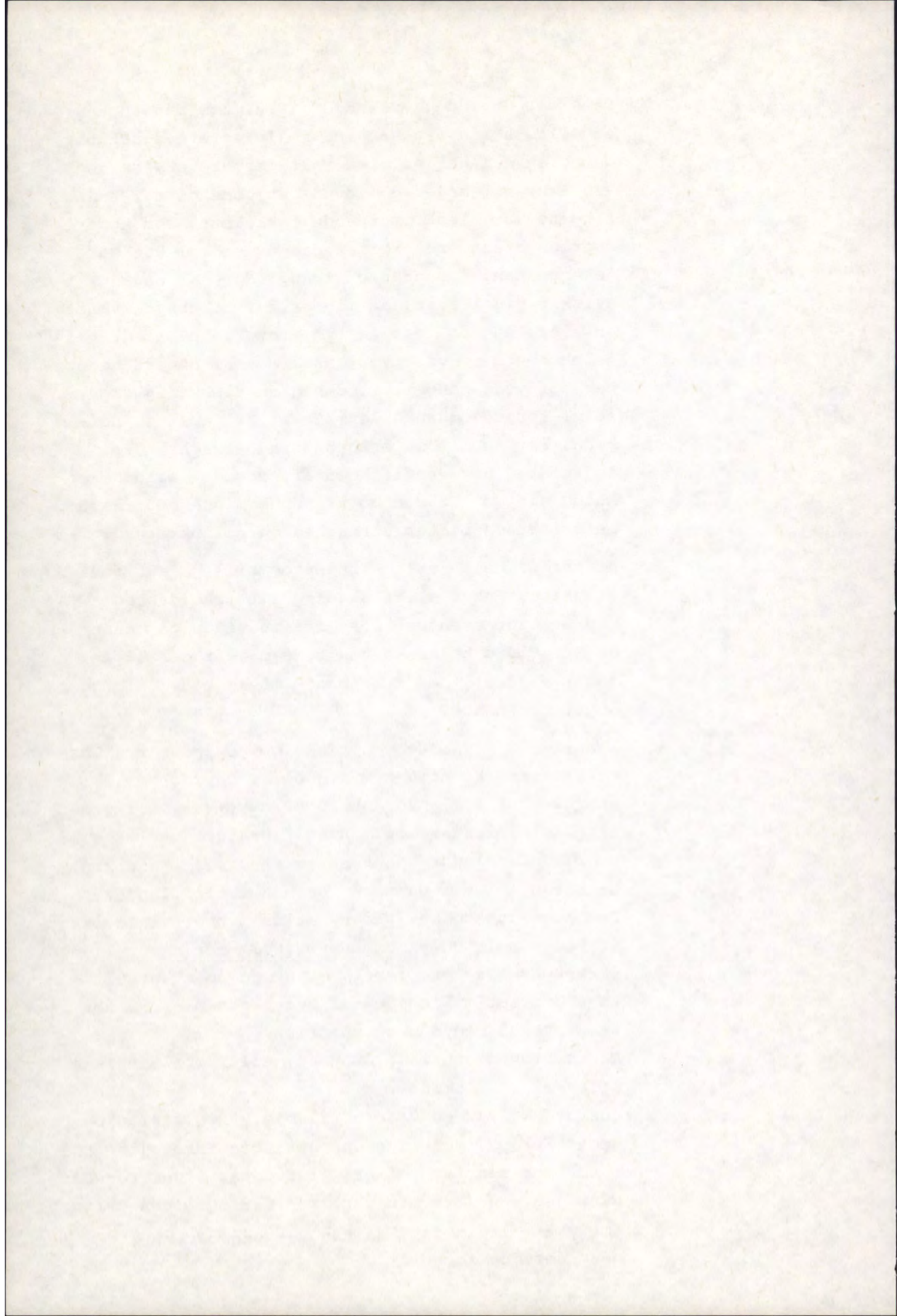
Efter at Grandpapa var død (1912) kom der engang et lille skrin fra USA med nogle efterladenskaber. Det blev der heller ikke talt nærmere om, så jeg ved ikke ret meget om, hvad det indeholdt. Men af tingene var altså omstående takkekort, som Agnete overlod afsenderen for et par år siden. Det satte jo efterhånden fantasien igang: Mor har engang hvisket mig i øret, at min farfar nok havde været en storslået og festlig fyr, der f.eks. holdt væddeløbsheste og vist var omsværmet af damer. Agnete har hørt, at han efterlod sig en klækkelig gæld, som i første omgang blev klaret af familien Holbech. Far skulle så efterhånden - fra han var løjtnant - have betalt den af, foruden at underholde sin mor. Sådan noget kunne måske godt have befordret en bitter strenghed og tillukkethed?

At farfar helt forlod landet og tillige antog et ganske nyt navn eller skjulte sit opholdssted ved at lade eventuel post fra indviede gå gennem en Mr. Povis kunne jo nok tyde på, at der lå en meget alvorlig hændelse bag - måske både gæld og noget med damer?

I april 1978 fik jeg en række oplysninger fra Gustav Teisen (86 år), som jeg bl.a. havde bedt om at redegøre for, hvordan vore fædre var beslægtede. Nogle af disse oplysninger kaster nyt lys over problemet. Blandt andet skrev han:"Hans kone Sophie H. blev i Danmark, da han forlod landet." Det kan godt tolkes sådan, at de i hvert fald ikke trivedes helt godt sammen, og hvis der så tillige var økonomiske problemer, kunne de jo eventuelt have drøftet muligheden af begge at emigrere for at prøve at begynde på en frisk.

Måske brugte man ikke dengang, eller ønskede ikke offentlig skilsmisse?

Gustav skriver endvidere til mig: "Din farfar besøgte Europa, men ikke Danmark. Din far rejste rundt med sin far i flere af Europas riger. Og så vidt jeg ved (fra min far) kom der også penge fra Amerika til din far, da han var ung officer. Et besynderligt forhold."

Dette løser langt fra hele gåden om Grandpapa, men gør det efter min mening en gang mere mærkeligt, at min far aldrig betroede os det mindste om en så væsentlig familiesammenhæng.

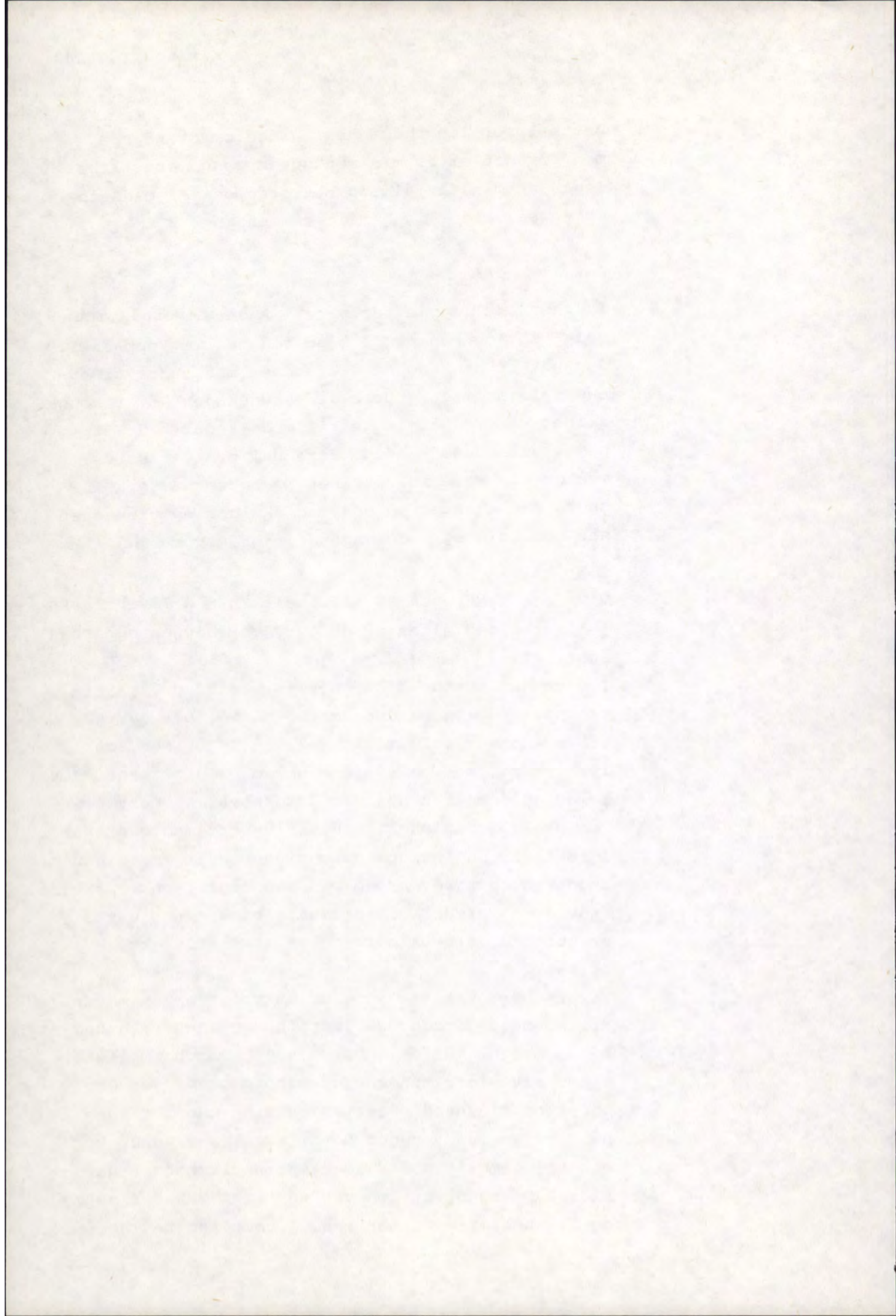
Århus 1906-1910

I Århus skulle min far være i Anden Generalkommandos Stab, og han havde både ridehest og oppasser. Jeg husker ham engang stå sammen med andre af byens spidser i en gruppe ved havnekajen, hvor kongeskibet var ved at lægge til med Frederik d.VIII, som skulle besøge byen. Fars uniform var sort med meget brede sølvstriber på bukserne og sølvsnore med kvaster på den ene skulder og trekantet hat med gule og røde vajende fjer - *fantastisk flot og fjermt!*

Vi boede Kystvejen 25, III sal. En 6 å 7 værelses lejlighed med altan og udsigt over havnen og Århus Bugt.

I mors dagligstue stod en skøn lille ægte rokokokommode med tyk mave og marmorplade. Det øvrige møblement var i "nutidig rokokostil" i en smuk lys træart, med de svajede ben og kanter stafferet i mat guld og med højrødt damaskbetræk. Dertil kom et lille spinkelt dameskrivebord med overskab, i sort træ med hvide indlægninger. Her førte hun regnskab og skrev breve med sin store, enkle skrift. Endvidere var der det obligate bambusstativ i 3 etager med viftepalmer, og en krystallysekrone i loftet.

I fars herreværelse stod et chatol, som stammede fra købmandsgården. Det var interessant på grund af de mange skuffer, hvoraf nogle var hemmelige. Under det store tunge egetræsbord havde jeg et yndet opholdssted. Der var en bred vandret sarg hele vejen rundt under bordpladen, som kunne bruges til gemmested for legetøj. Skrivebordet havde sideskabe og opsats og var udstyret med skrivetøj og 2 kandelabre af messing, formet som bevingede

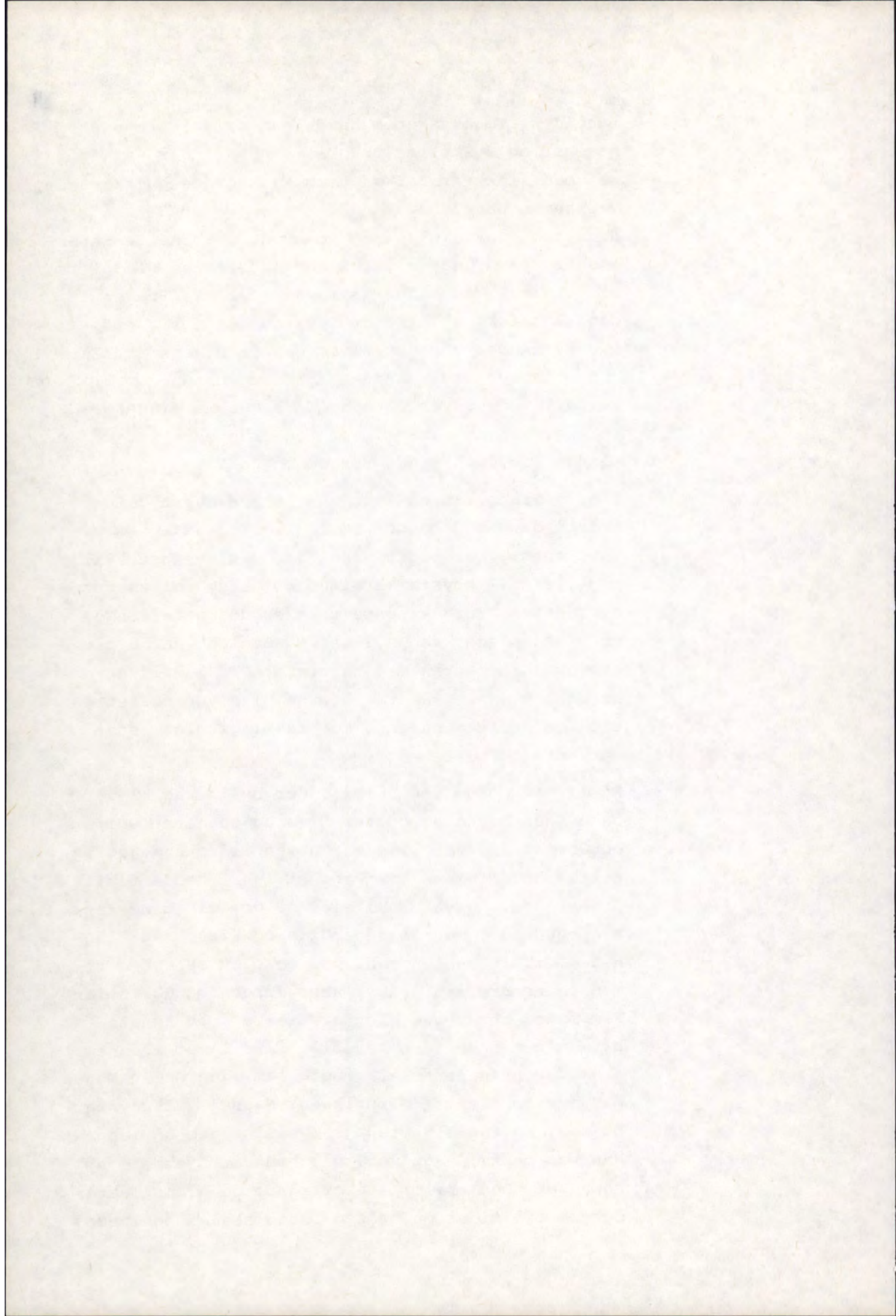

fabeldyr. Tobaksskabet havde rum til cigarkasser nederst og 2 skuffer, hvoraf den ene, der var forret med zink var til at tømme askebægre og krasse merskumspiber ud i.

Bogskabet havde glasdøre foroven. Det eneste interessante på hylderne var Brehm's "Dyrenes Liv" i tre store bind. Men naturligvis var der også noget af den klassiske skønlitteratur som hørte sig til. I underskabet var der bl.a. generalstabskort. På den polstrede sofa kunne armlænene klappes ned, så der kunne soves på den. To bekvemme lænestole var forbeholdt voksne. Børn og unge bør ikke slænge sig, men sidde ret op og ned.

I spisestuen var en stor buffet med overbygning, hvorpå der stod bakker og lågfad, temaskine m.v. samt en høj kande til vand (den daglige drik) af plet, samt 2 krystalkarafler til brug for sherry og madeira. Bordet kunne trækkes ud og forlænges med løse plader ved selskaber. Stolene havde påsømmet skindbetræk med initialen "T" i guld anbragt i øverste venstre hjørne. I soveværelset stod to store jernsenge med messingkugler, stor servante og toiletbord.

På II sal boede fru Selmer, der nylig var blevet enke. Hun havde en datter Else og sønnerne Georg og Christian, der alle var noget ældre end jeg og gik i skole i Marselisborg. På I sal boede familien Bergsøe. De var radikale, så dem gik mine forældre udenom, men døtrene Ulla og Kirsten gik Agnete i skole sammen med. (De to blev senere gift med to brødre fra Århus: Hans Jørgen og Christian Kampmann, der begge blev arkitekter, og Agnete har haft nær kontakt med alle fire livet igennem.) I kælderen (underhuset) boede familien Gail. Konen passede tobaks- og ølbutikken. Manden var havnearbejder, og tog sin middagssøvn liggende så lang han var på kældergulvet, når han var hjemme i spisepausen. Den ældste søn optrådte på Århus Teater og gik til tider op og ned i baglokalet og øvede

sig højlydt rungende i rollerne, så det hørtes i hele huset. Den næste, Elvin, lavede festligt børneteater i et skummelt kælderrum, (senere blev han en kendt teaterdekoratør). Den yngste, Vitus, var på min alder, så vi var meget sammen - sammenlignede vores tissemand i gårdens retirade og udvekslede spekulationer om de forbudte emner. De frække ord og tegninger jeg så på pissoirer, lokummer og plankeværker, bidrog bestemt ikke til min afklaring.

Udvidet aktionsradius

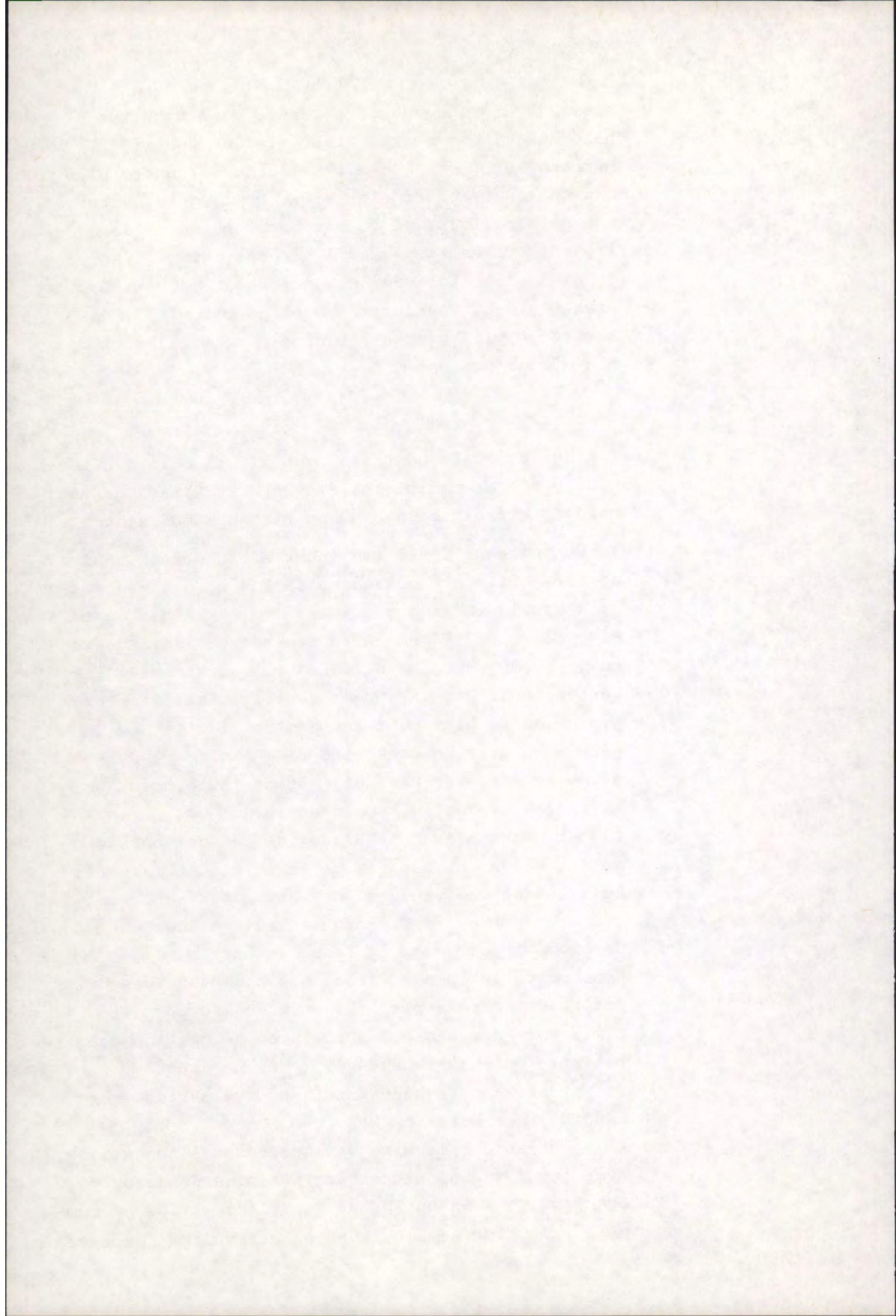
I Århus udvidede udstrækningen af mit opland efterhånden til at omfatte hele byen samt Riis Skov mod nord og Marselisborg Skov og stranden mod syd.

I havnen skete der altid noget af interesse. Skibe af forskellig art og størrelse kom og gik med mange slags laster. Og jeg kunne fange krabber og ulke m.v. på molen. På det nærmeste hjørne - af Kystvejen og Smedegyde - havde faren til en kammerat en hestehandel. Det var meget festligt, når de store jydsk heste blev pyntet op og fik flettet røde hårbånd i hale og manke inden de skulle på dyrskue. Men det var hæsligt, når de lette herskabsheste fik brændt og kuperet hale.

På det næste hjørne af Smedegyde var der bolsjekogeri i kælderen. Der fik vi af og til en farverig bolsjestang ved vinduet. Jeg havde også en kammerat i et garveri i Fiskergade ved åen. Der var en dejlig duft af huder og læder og bark m.m.

Den bedste legeplads var nu nok hos Sven Tuesen i Smalfeldts skråfabrik i Vestergade. Foruden at tumle os i den store lagerhal med de mægtige tobaksballer - og evig tobaksstøv i næsen - kunne vi inde i fabrikken få både kandis og tyklakrids, som indgik i den berømte skrå.

En enestående oplevelse var Landsudstillingen 1909, hvor jeg færdedes næsten dagligt mens den stod på. Bygningerne i Anton Rosens storslåede hvide by rummede produkter af alt, hvad Danmarks land formåede

at fremstille. Fra Lilletorv var et større bindingsværkshus flyttet ud, og i tilslutning til det havde "Bedre Byggeskik" opført nogle forbilledlige nye landsbyhuse. Og så var der jo en stamme abessiniere, som selv havde bygget deres hytter, og hver dag optrådte i krigsdanse med deres lange spyd.

En dag overværede jeg på Hotel Royal forevisningen af en strimmel "levende billeder". Det førte snart til, at der etableredes hele to biografteatre i byen. Af andre tekniske fremskridt i denne periode kan nævnes, at hestedroskerne på Storetorv suppleredes med et par motoriserede hyrevogne (Ford). Endvidere fik jeg en dag det første syn af en flyvemaskine, som det på en mark ved Skejby lykkedes at svæve ret lange strækninger i mindst 1 m's højde over jorden.

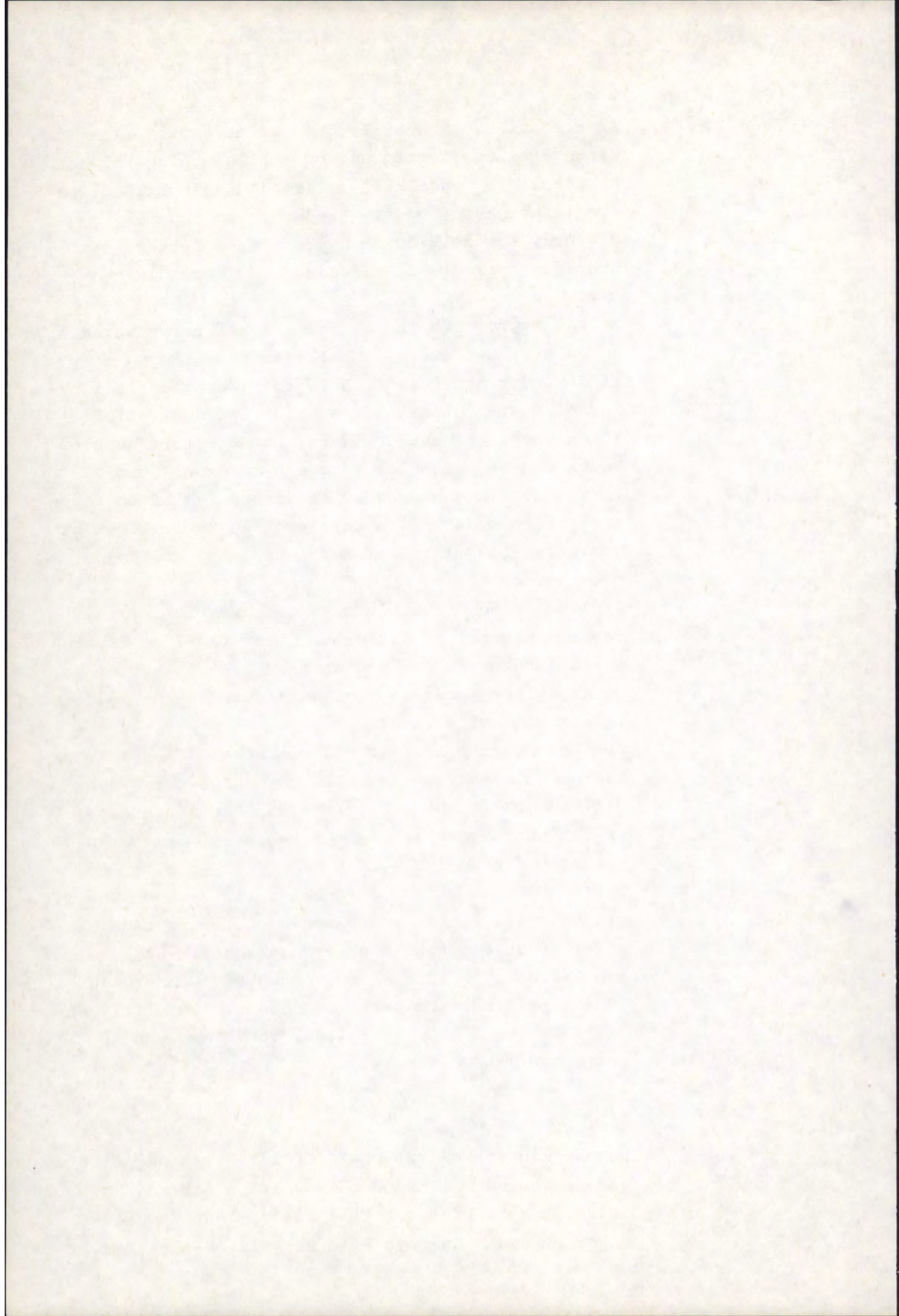
I disse år holdt vi flere gange sommerferier i Gammel Skagen i et fiskerhus, hvor familien flyttede ud i udhuset. Jeg nød at færdes kronraget og barbenet i landskabet sammen med fiskerdrengene og at bade i det salte vand.

Jeg var meget plaget af mellemørebetændelse i Århus-tiden, og en skønne dag blev det anset for nødvendigt at mejsle hul i mit kranium. For at forsøge, om det kunne undgås troppede lægen op sammen med barberen fra Mejlgade, der medbragte et glas med igler. De blev én for én anbragt bag øret og sugede sig uhyggeligt tykke. Åreladningen forårsagede et afkræftende blodtab, men betændelsen fik ende.

Min lillesøster Ebba, som storken var kommet med 1904 i Helsingør, blev syg og døde i 1905. Til gengæld fik jeg i 1907 en lillebror: Jørgen - 8 år yngre end mig selv.

København 1911-1914

Nu var min far blevet chef for 23. Bataljon på Sølv-gades Kaserne. Jeg så ham i funktion den majdag 1912, da kong Frederik VIII's afsjælede legeme - efter en død i Hamburg - førtes til Amalienborg.

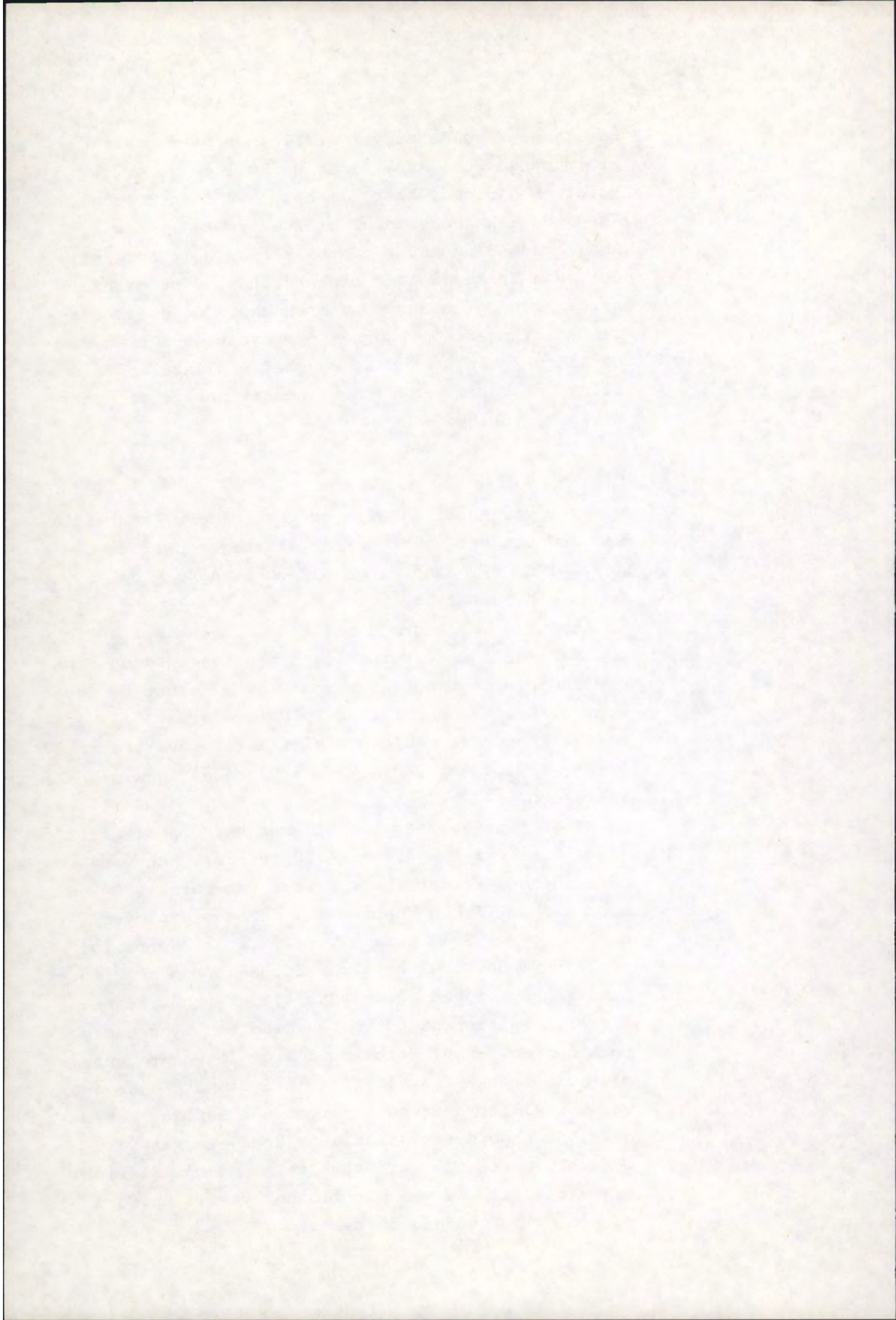
Bataljonens soldater var stillet op på begge sider af ruten ad Sct. Annæ Plads og Amaliegade og far holdt på hjørnet, højt til hest med dragen sabel. Jeg stod i karnapvinduet i oldemors lejlighed i Amaliegade 3 og havde overblik over hele skuespillet. Man hørte på lang afstand Chopins betagende sørgemarch og de dumpe tenortrommer. Og da processionen svingede om hjørnet præsenteredes gevær, bataljonsfanen sænkedes, og chefen hilste med sin blinkende sabel. En fornem indoktrinering af monarkiets betydning.

Hos oldemor

Oldemor var en lille blid og venlig dame, som altid sad ved vinduet og broderede stramajtæpper og -puder, bl.a. til sine mange oldebørn. Agnete og jeg besøgte hende af og til.

Vi kom også nogle gange til hendes selskaber. Hvis der var mange gæster inddroges naboledigheden - på den anden side trappeafsatsen - hvor "tante F" (Benson) boede. Men da oldemor fyldte 90 år i 1911 var vi over hundrede medlemmer af slægten inviteret til hendes festmiddag i Den kgl. Skydebanes lokaler på Vesterbro.

En af de faste gæster hos oldemor var "onkel Frits" (Johan Frederik Hegermann-Lindenchrone). Han var måske hendes fætter (hans farfar var norsk). Om en bror af ham (Johan Henrik H-L, der var diplomat, skrives der i Salmonsens bl.a.: "Med en hjertelig, imødekommande, åben karakter forbandt han stor forhandlingsdygtighed og en evne til at omgås mennesker"). Jeg tror de to verdensmænd har mindet meget om hinanden. Onkel Frits havde som løjtnant gennemgået den franske kavalleriskole i Saumur. 1906-1909 var han militærattaché - på råd - i Berlin, Petrograd, Stockholm, Kristiania og Bryssel. Han var general, hørte til garderhusarerne og så malerisk, men ukrigerisk ud med sin flotte lyseblå uniform og sit hvide svungne overskæg.

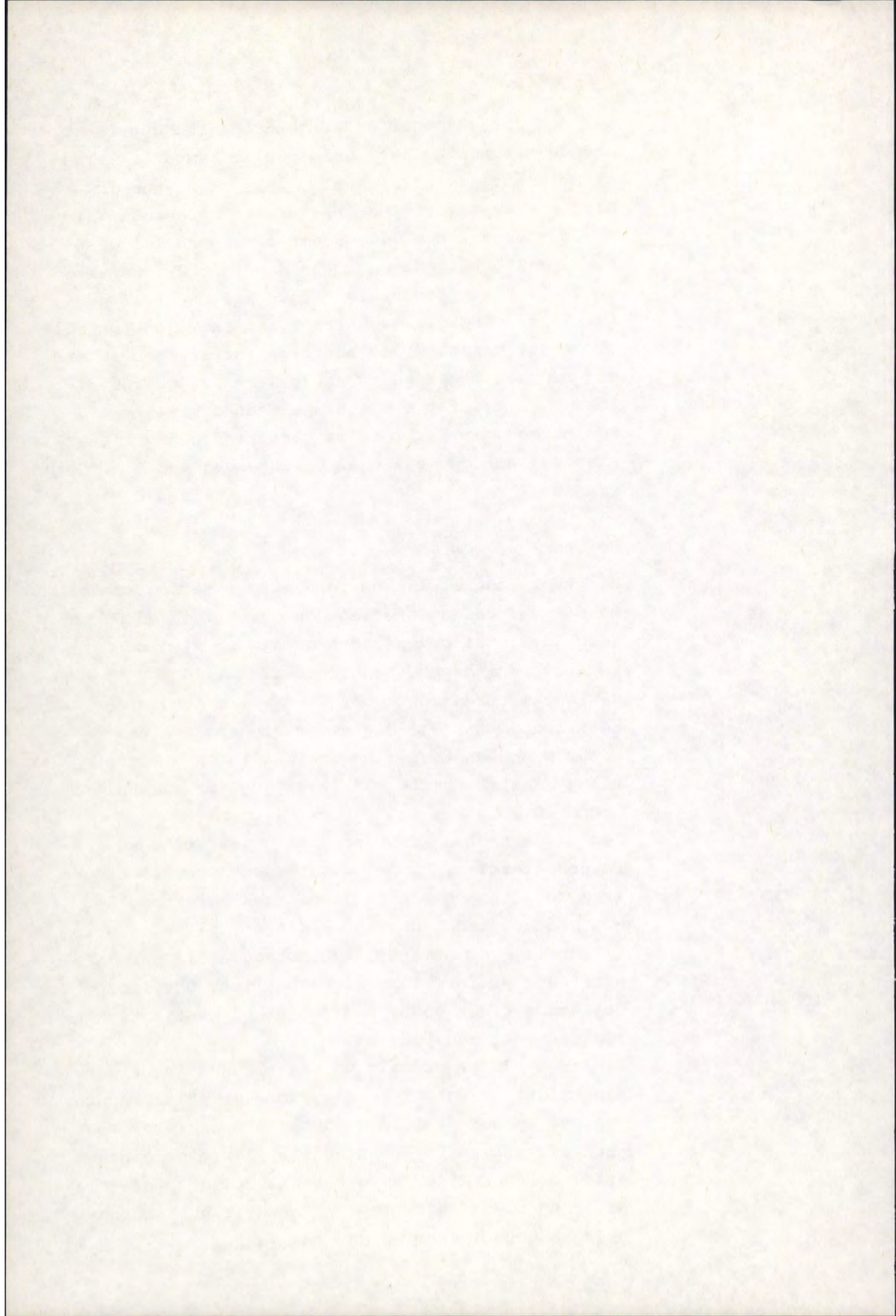
Når jeg gør så meget ud af denne gamle "hugaf" er det dels fordi han var ualmindelig sympatisk trods sit militære tilhørsforhold, dels fordi han ikke blot var gudfar til mor, men de to havde også samme fødselsdato den 17. december. En dag løb de på hinanden i Bredgade på denne dag (det kan ha været i 1914). Efter den store omfavnelse siger så gudfar Frits: "Hør lille Harriet, nu skal jeg fortælle dig noget morsomt: Jeg har lige for et øjeblik siden mødt en meget god ven, og ham har jeg sgu ellers ikke truffet siden slaget ved Dybbøl i 64". Hos mormor var der regelmæssigt mindre familieselskaber i hendes lejlighed på Sveasvej ved Sct. Jørgens Sø.

Drengear i København

Min skolegang skulle nu fortsætte i mellemskolen. Dertil var valgt Østersøgades Gymnasium ved Sortedams Sø, fordi der på forhånd gik en af mine fætre, Erik Wolfhagen. Den skole fik skyld for at have dårlige lærere, fordi den ikke ville betale overenskomstløn. Dette var dog næppe grunden til at jeg holdt mig blandt de ringeste i klassen - undtagen til gymnastik og fodbold (hvor jeg var på skolens kamphold).

Jeg havde næsten konstant dårlig samvittighed vedrørende lektier, og den forstærkedes jo af, at jeg ikke levede op til en eksemplarisk opførsel. Det ene med det andet har nok bidraget til, at jeg kom til at læse og opfatte langsomt og altid har haft svært ved at formulere mig mundtligt. Skriftligt går det somme tider godt, når jeg arbejder tilstrækkeligt intenst med teksten.

Skolen havde en gudelig og frastødende inspektør. Han kaldte os én for én til samtaler på sit kontor, snagede og borede i vores pubertetsproblemer, og pressede os ved foræring dels af lækre marcipanbrød, dels af fine, dyre kattekismusser med indiapapir og blødt skindbind til at deltage i børnegudstjeneste i KFUM søndag formiddage.

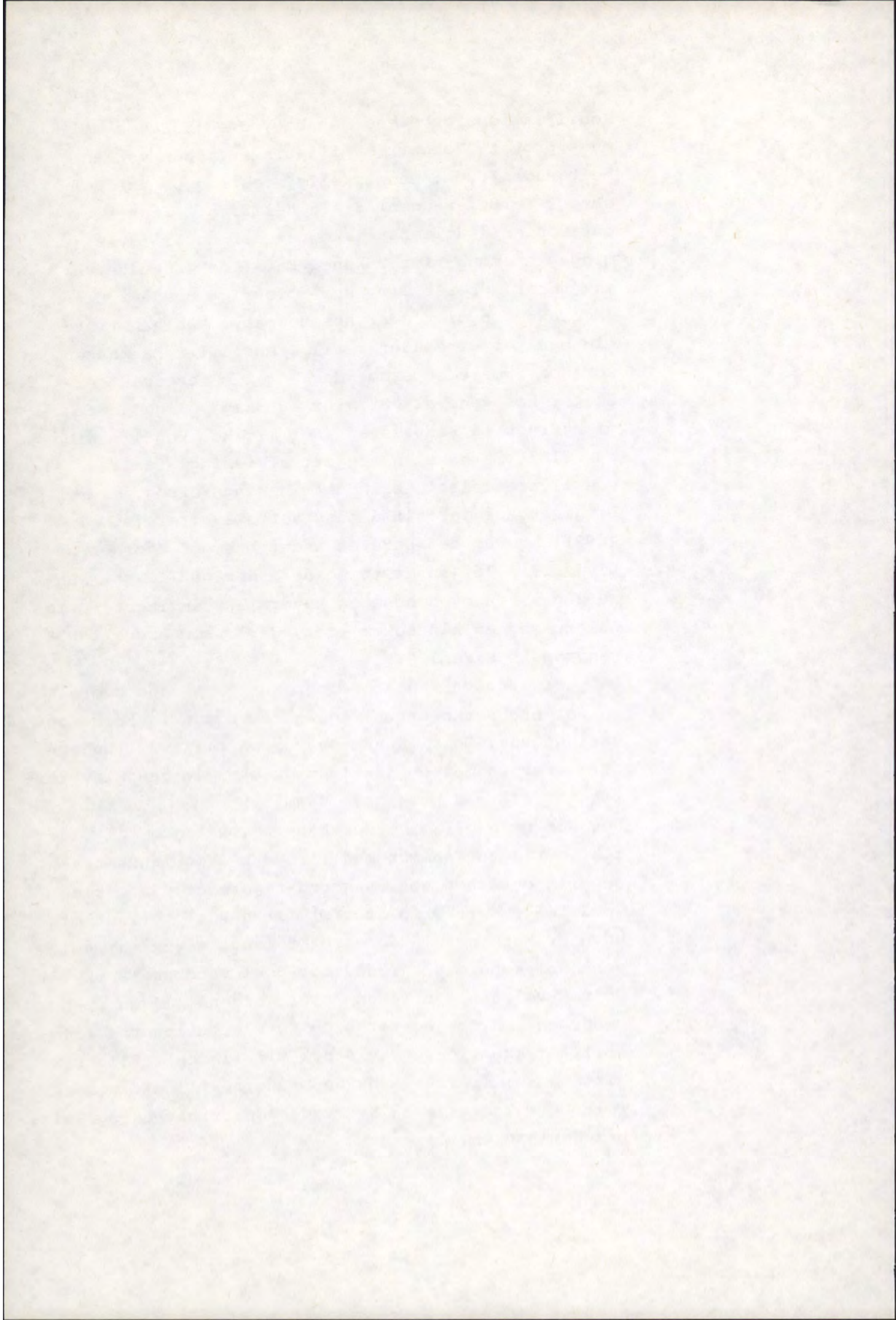

Konfirmationsforberedelsen begyndte 1913 hos Holmens provst "Vorherres Lillefinger". Han var en helt anden type: menneskelig, festlig og fuld af skæg i formuleringen af sin belæring. Efter slutceremonien i Holmens kirke var der naturligvis middag hjemme - for voksne. En af de indbudte var en gudfar, oberst Tim, som forøvrigt boede i Livjærgade, hvor vi var husede påny. Men han viste sig også at være gudfar til Steen Eiler Rasmussen, som konfirmeredes samme dag. Og Tim foretrak selskabet hos general "Støvler og Skæg", lige henne om hjørnet på Kastelsvej. For mig kom konfirmationen til at markere en afgjort afvisning af alle yderligere religiøse indoktrineringsforsøg.

Livjærgade var altså påny vores kvarter (som i 1899). Nu var det bare et andet hus, på hjørnet af Livjæger Allé (nu Næstvedgade). Her på III sal kunne jeg - hen over huse og haver i Rosenvænget - signalere med en klassekammerat, Carl, som boede i Rosenvængets Sideallé.

Da Carls far var husarofficer kunne vi lege overalt på Garderhusarkasernen ved Østerbrogade i stalde og springgårde. Og vi kunne øve os på billard i underofficerernes messe. (Carls storebror Jørgen blev forresten gift med prinsesse Dagmar.)

Jeg kom også på Sølvgades Kaserne, når jeg til tider fik en ridetur sammen med far ud på Vognmandsmarken. Jeg fik også hos bøssemageren repareret den cykle (med fælge og skærme af træ) far havde overladt mig. Udenfor kasernen lå dengang et langt stykke af volden (som senere sløjfedes for Boulevardbanens skyld). Og ved voldens fod langs Øster Voldgade lå en åben reberbane, hvor jeg tit stod og så rebslagerne fremstille tykke trosser (vistnok til flåden). Ellers hørte - som i Århus - havneområderne til mit studiefelt. Livjærgade lå nær ved både Frihavnen og Kalkbrænderihavnen.

FRIGØRELSEN BEGYNDER .

På vej til skole stod jeg en lys morgen på Østerbrogade - der hvor motorbåden til Søpavillonen lagde til - og så på langs ud over søbæltet. Da følte jeg mig på én gang fyldt af et stort spørgsmål: Hvorfor fanden er netop jeg blevet til - og *hvad er egentlig meningen med et liv?* Det var garanteret ikke inspireret af historien om helligåndens åbenbaringer. Snarere forstod jeg, at jeg ubevidst savnede en samfundsmæssig sammenhæng i skolens lærdom og hjemmets énsidige interesse for en overklassens dannelsesbegreber. Det spørgsmål måtte jeg utvivlsomt selv alene søge en løsning på.

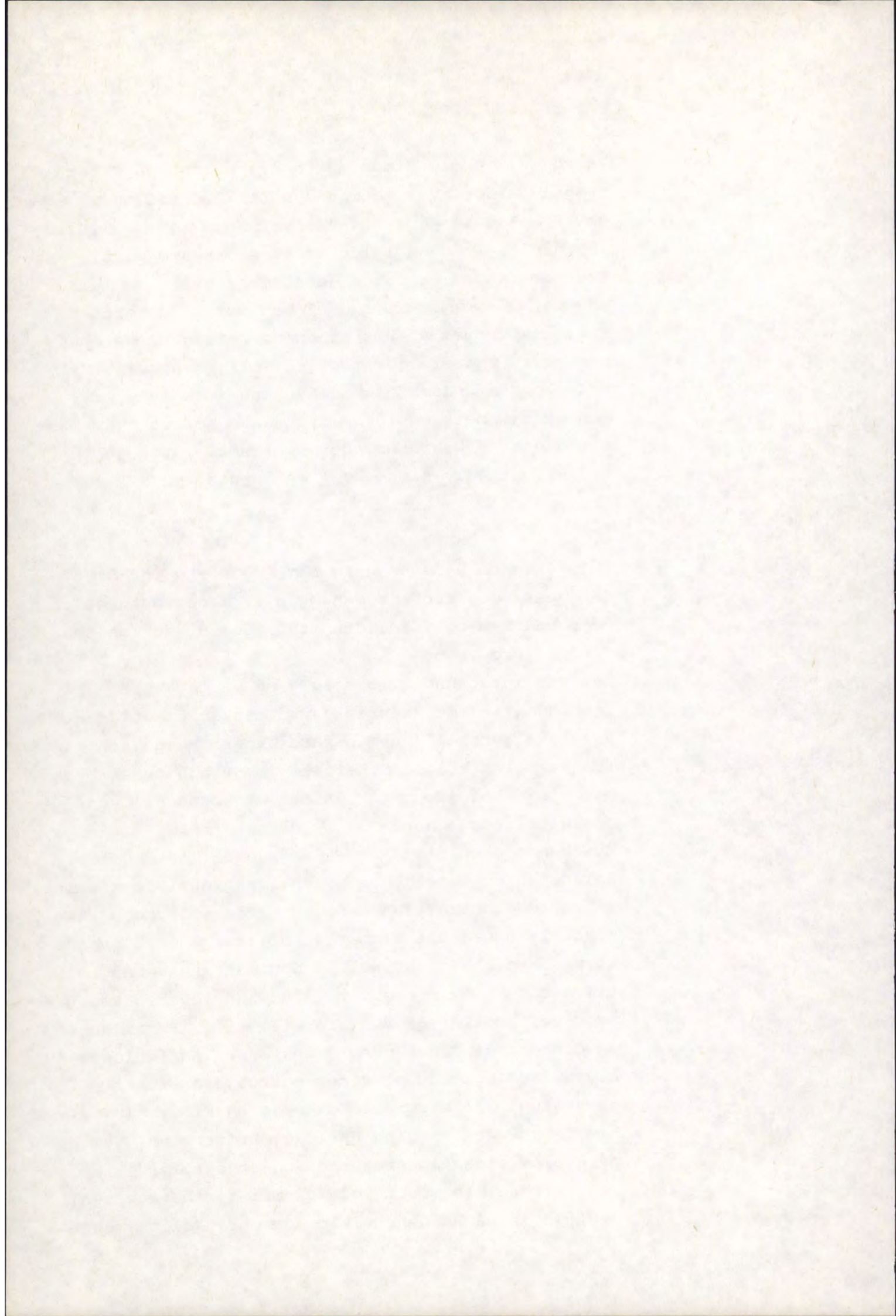
Spejder

I 1911 udkom Baden-Powels bog "Scouting for Boys" på dansk. Jeg købte bogen og blev meget optaget af dens budskab og indmeldte mig i Spejderbevægelsens 1. Østerbro Trop.

Det var intet under, at jeg - og mange andre - på forhånd var lidt skeptiske ved tanken om at denne engelske general (på min fars alder) havde sin idé fra en kolonikrig i Sydafrika, hvor han under byen Mafekings belejring fik dannet et korps af byens drenge til ordonnans- og meldetjeneste.

Man kunne også finde spejderdragten lidt komisk. Selv om hver detalje havde en funktionel forklaring, så var dog boerhatten med den brede solbræmme ikke specielt egnet til Danmarks solfattige og blæsende klima. Men man må huske, at den mest henvendte sig til drenge, som endnu var i indianerlegenes alder, hvor vore helte var Buffalo Bill eller Robin Hood og Gøngehøvdingen. Vores tropsfører lød indianer-navnet Schingacook og vores patruljeførere havde navne som Læderstrømpe, Falkeøje og Kiddy. (Sidstnævnte var den Henning Haslund-Christensen, som senere blev opdagelsesrejsende og etnograf.)

Jeg hæftede mig meget ved det mål for bevægelsen, der gik ud på at genudvikle det oprindelige menne-

skes naturlige primitive egenskaber, som i større eller mindre grad er gået tabt under den moderne civilisations påvirkning. Egenskaber som gør naturfolkene i stand til at kæmpe for tilværelsen i kraft af indgående kendskab til naturen og dens liv, skærpede evner til iagttagelse, hurtig opfattelse og beslutning.

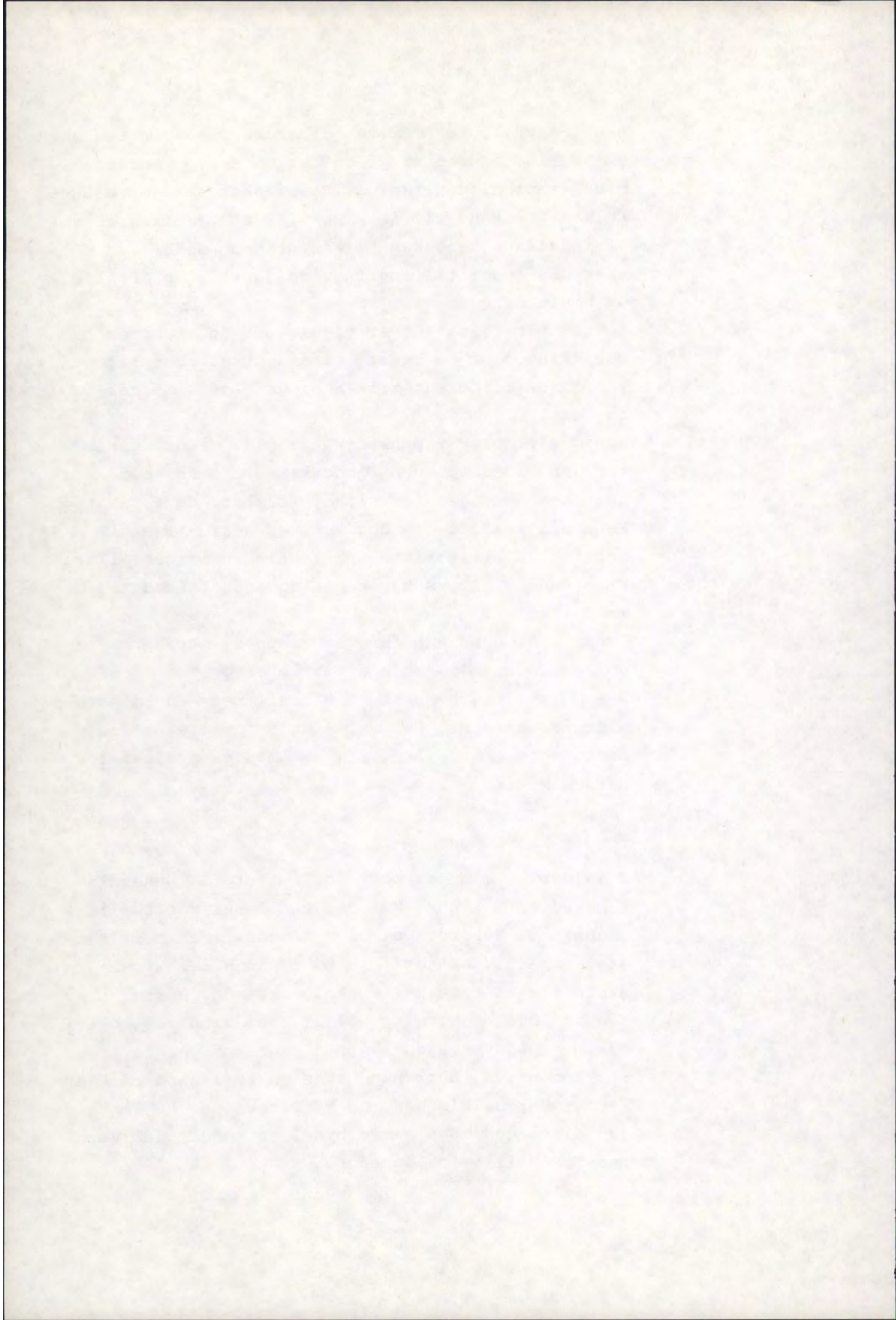
Hertil var lejrlivet et vigtigt middel. Gennem udviklingen af de bedste almene egenskaber søges ungdommen forberedt til at blive gode samfundsborgere.

Spejderløftets 10 punkter indeholdt ganske vist foruden grundreglen om godt kammeratskab, både troskaben mod konge, fædreland, forældre og foresatte. Personligt mødte jeg dog hverken udskejelser i retning af militarisme, nationalchauvinisme eller kristendom. Ellers havde man jo også frihed til at melde fra.

Organisationens enheder var tropper, der havde en voksen leder med nogle assistenter og bestod af 2-6 patruljer, hver med 6-8 medlemmer med en jævnaldrende anfører. Det var lidt i familie med de sociologiske modeller, som nu om dage drøftes for nærdemokrati.

Fri for hjemmets justits

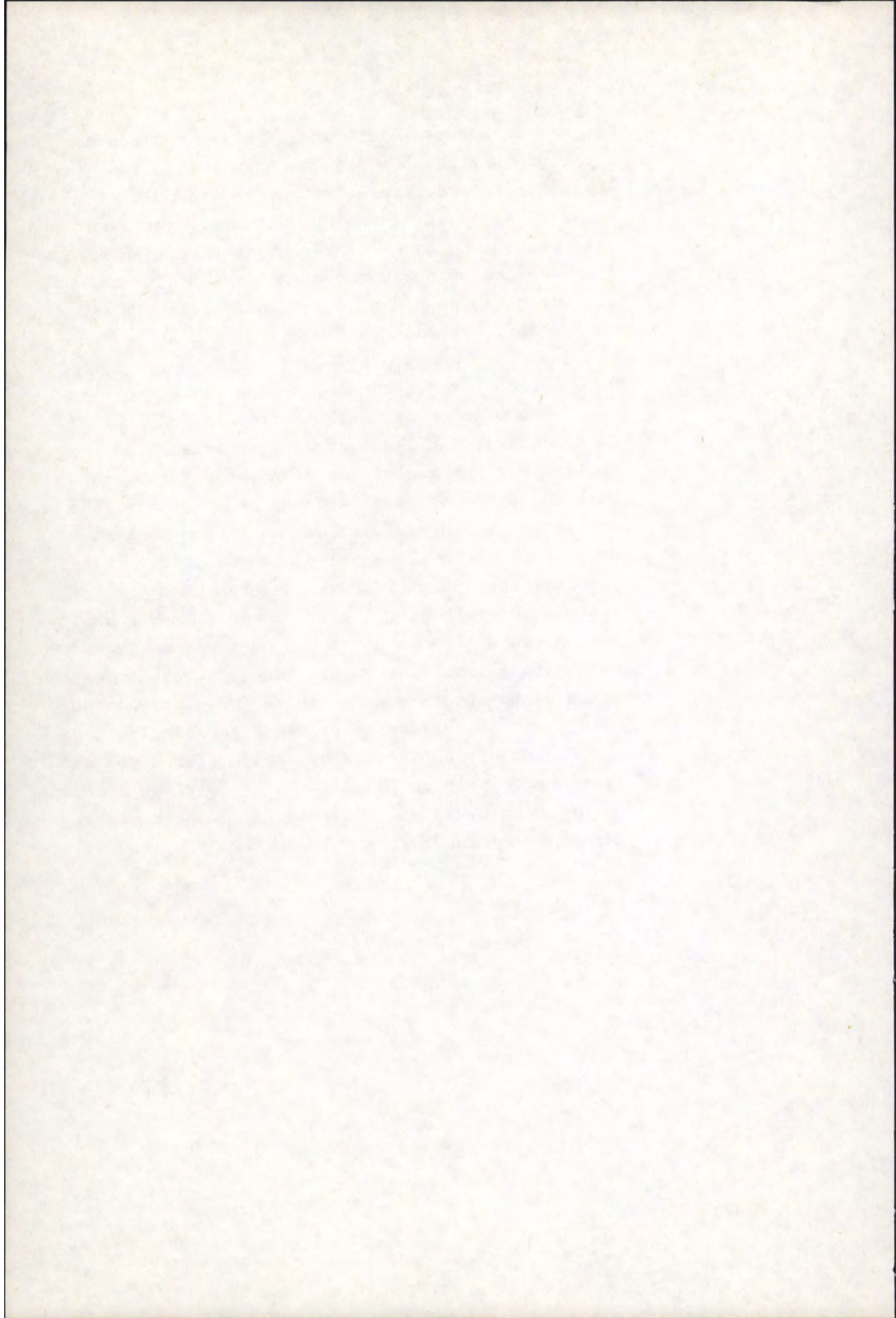
I 1913 blev min far påny forflyttet til Generalkommandoen i Århus. Men den skulle året efter forlægges til Viborg. Det blev så anset for mest hensigtsmæssigt, at jeg forblev i min københavnske skole for at tage mellemskole-eksamen. Derfor blev jeg indlogeret hos fru Selmer, som vi havde boet i hus med på Kystvejen i Århus, men som var flyttet til København, hvor hun havde en lejlighed på hjørnet af Chr.d.IX's Gade og Ny Østergade. Nu lærte jeg altså også den gamle bydel at kende, der var ret forskellig fra Østerbro.

Det var en kolossal lettelse af blive fri for den hjemlige justits, som jeg jo endnu ikke havde gjort åbent oprør imod. Fru Selmer dyrkede absolut ikke den side af tilværelsen. Hun var mest litterært interesseret og havde tanker om at skrive en spillefilm. Hendes sønner Georg og Christian gik hver på sit kursus af en slags, og vi havde ingen fælles interesser. Jeg var desuden kommet til at befinde mig godt som "enebarn".

Om morgenen fik jeg lunken, sveden havregrød - og jeg lagde ofte et par stykker fra min madpakke af på den bakke, der i det store frikvarter stod hos skolens portner med et par afventende forsultne børn ved siden af. (Den kristne skole glemte ikke de fattige.) Min skolevej gik nu gennem Kongens Have, hvor jeg hver dag blev betaget af Willumsens provokerende skulptur af radikaleren Hørup.

Jeg prøvede ikke at rette op på min forsømte skolelærdom, så det var kun med nød og næppe at jeg klarede min mellemskoleeksamen. Men jeg begyndte ganske let at interessere mig for aviser uden at have modenhed til at vurdere og sammenfatte indholdet. Da der engang var en længere artikel om faren for et krigsudbrud, håbede jeg faktisk at en sådan spændende begivenhed ville fuldbyrdes. (Skolens historiepensum var jo godt spækket med krig og heltedåd.)

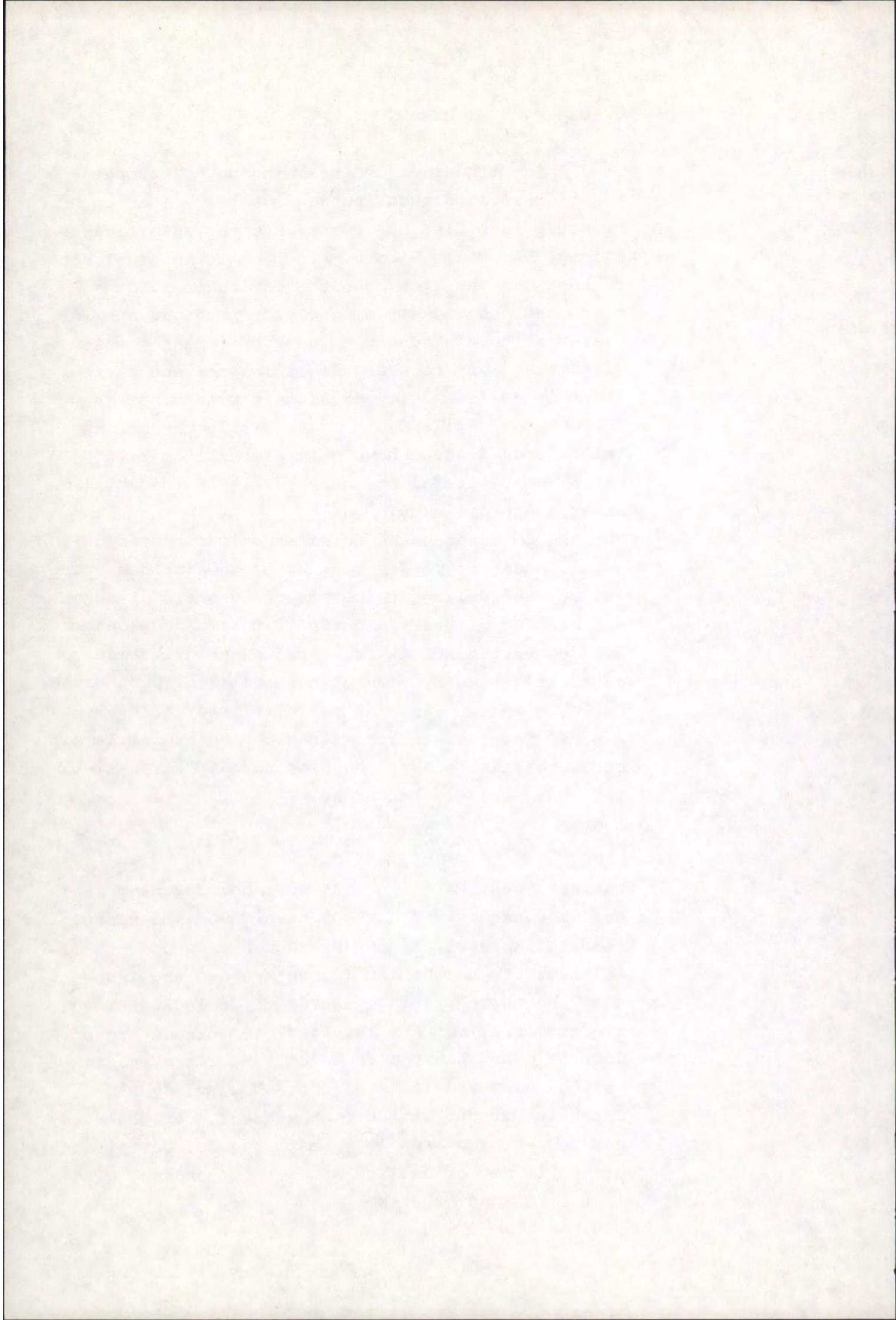
VIBORG - EN NY VERDEN

Et af mine minder er den stemning og de stumper af en ophidset diskussion jeg opfattede i et af cigarrøg indhyllet herreværelse efter en officersmiddag. Det var i Viborg, hvor jeg igen var blevet forenet med familien og sat i latinskolen. Jeg tror, det drejede sig om et oprør imod, at kun forsvaret af hovedstaden blev udbygget, mens grænsen til Slesvig var forsømt. Nogle insisterede derfor på at Anden Generalkommando alene skulle overtage forsvaret af Jylland, og dette skulle man straks telefonere til København og erklære ultimativt! Det blev nok frafaldet, og fredelig hverdag hvilede atter i den lille by.

En gang om måneden kom garnisonens musikkorps og stillede sig op på det øde fortov udenfor den villa, vi beboede, og musicerede. På den tid af dagen var min far pligtskyldigst på sit kommando-kontor. Men det hørte sig til at oberstinden inviterede damer til te og nydelse af hornmusikken. Det hændte dog mere end én gang, at mor slet ikke var hjemme - og så havde instrueret stuepigen om at stille sig op bag gardinblonderne og bøje hovedet til nådig tak, når der var truttet af.

I latinskole

Latinskolens statelige toetagers hovedbygning lå i Sct. Mogensgade ved kirkepladsen, hvor den store kedelige katedral lå for den anden ende og det lille tidligere rådhus (nu museum) på den ene langside. Bag hovedbygningen havde vi skolegården med lindetræerne, som tre lavere fløje lukkede sig om. Udenfor denne bebyggelse lå en isoleret gymnastiksalsbygning ved indkørslen fra Nytorv. Syd for det hele var der et lukket haveareal, der afsluttedes med et stengærde langs Mathiasgade. Det er senere gjort til det offentlige anlæg Latinerhaven, planlagt af Rasmus Brostrøm.

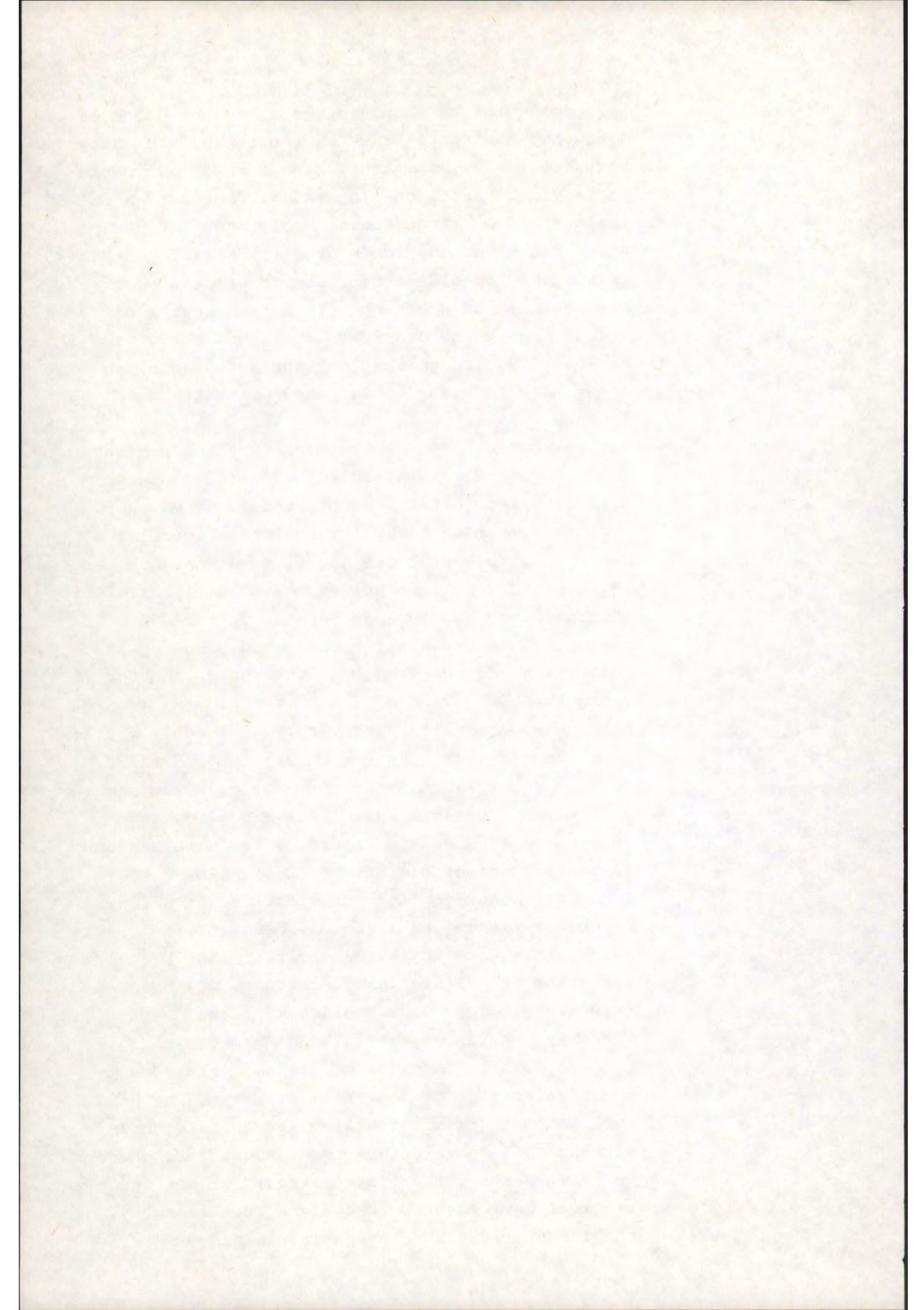
Lærerkollegiet kan man vist godt sige havde en relativ høj kvalitet. Hans Chr. Cornelius Mortensen begyndte i 1890, som den første i verden at mærke fugle ved at sætte en ring med sin adresse om deres ene ben og mange elever hjalp med. Det gav breve fra alverden, som bidrog til kortlægning af trækveje og opholdssteder. Det første tiår mærkedes tusinder af stære og alle storkeunger i det opland, man kunne overkomme omkring Viborg. Han har vist ialt ringmærket omkring 5000 fugle, og efter hans forbillede blev ringmærkningen taget op i mange lande.

Naturhistorieklassen havde han indrettet som et lille auditorium. Han sad for enden af midterbordet, hvorpå objekter demonstreredes, og vi andre i hestekoform udenom på bænke i to etager. Af denne naturforsker lærte jeg bl.a. at anvende kartotekskort, der kunne hules og samles i hæfter til ekstrakter og supplerende notater vedrørende vort pensum. Han var asket (tordnede mod tobak og alkohol), krævende men venlig og ikke uden sans for human humor.

Alvorsmanden Laurits Ring var lærer i kemi, fysik og matematik. Det sidste - og vigtigste - faldt det mig meget svært at følge med i og holde sammen på, selvom jeg altid kunne få hjælp af duksen, Jens Foged (den senere kirurg) eller Elin Hansen (Skive folkeblad) o.a. der boede i KFUM.

Trods alt mener jeg dog (ubevidst) at have lært en del af tænkemåden i denne videnskabelige disciplins stringente logik. Ring var nemlig ikke blot forfatter til matematiske lærebøger, men også en tålmodig pædagog og et venligt menneske.

Elevskaren havde en overraskende sammensætning. For det første gik piger og drenge i klasse sammen. (En af pigerne hed Brita Brostrøm. Hun havde oven i købet krævet at deltage både i sløjdundervisning og i roøvelser på søen. Begge færdigheder var ellers kun forbeholdt hankøn.) For det andet stammede kammeraterne ikke alene fra Viborg by, men i høj grad fra de gymnasieløse Limfjordsbyer

- Lemvig, Struer, Skive, Nykøbing M, Thisted - eller fra større gårde i det udstrakte opland. De udenbys tog enten toget eller var indlogerede i byen.

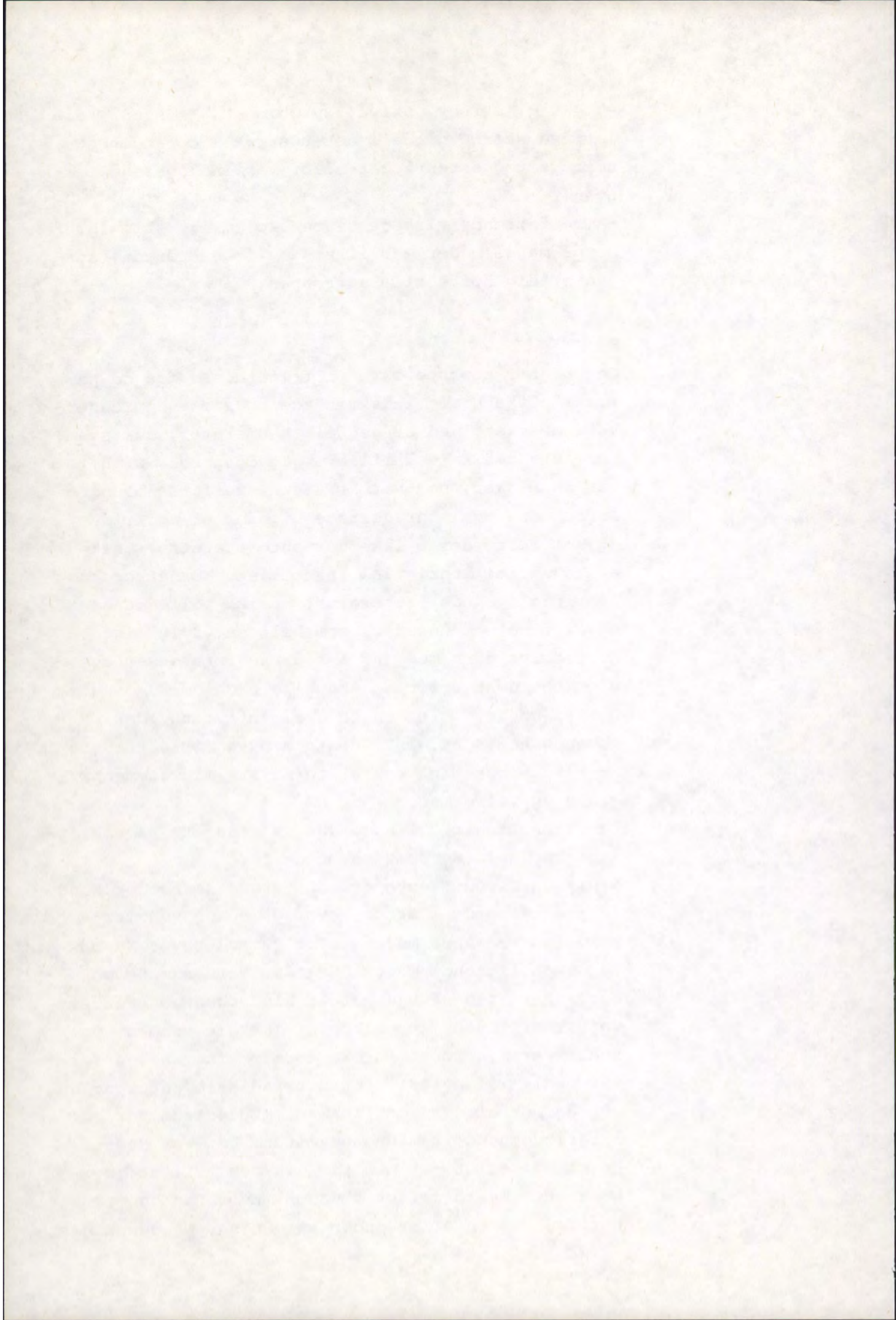
Sammenfattende virkede dette skolemiljø stimulerende på mange måder - hvilket dog ikke ændrede, at jeg stadig hørte til bagtroppen.

De radikale familier

Det hidtil største skred i frigørelsen fra de patriarkalske hjemms indskrænkede og snærende konservatisme skete ved at jeg fik kammerater, der stammede fra radikale familier. Jeg opdagede, at her var mennesker, som var kritiske overfor samfundsforholdene og interesserede sig for at ændre dem, og som følge deraf ikke var autoritetstro, måske endog antimilitaristisk indstillet. Mennesker som samtidig dyrkede litteratur, musik, billedkunst og lignende. Mennesker, som helt selvfølgeligt drog deres børn med ind i sådanne interesser og uforbeholdent drøftede aktuelle problemer med dem. Dette åbnede jo for en fuldkommen ny, udvidet og lovende horisont. Ikke desto mindre fortsatte jeg at have vanskeligt ved at formulere mig sammenhængende og velformet.

Familien Brostrøm i Mogenshus vil senere få et særligt kapitel. Se desuden Bilag II.

Familien Claudi Westh med den store børneflokk kendte jeg allerede i Århus, hvor de boede ved Trøjborg i et stuehus med en stor gammel have. Nu boede de på lignende måde i Brænderigården med den store have ned på hjørnet af Riddergade og Randersvej. Thorkild og jeg gik påny i skole sammen, og Bodil var min første store forelskelse. Deres far var medlem af byrådet for det radikale parti og ansås derfor af den reaktionære embedsstand for en frygtindgydende samfundsomvæltter. Det var derfor højst mærkeligt, at min far gik med til, at jeg boede hos Westh's i et tidsrum, hvor han og mor var bortrejst i en eller anden anledning. Da denne gæst-

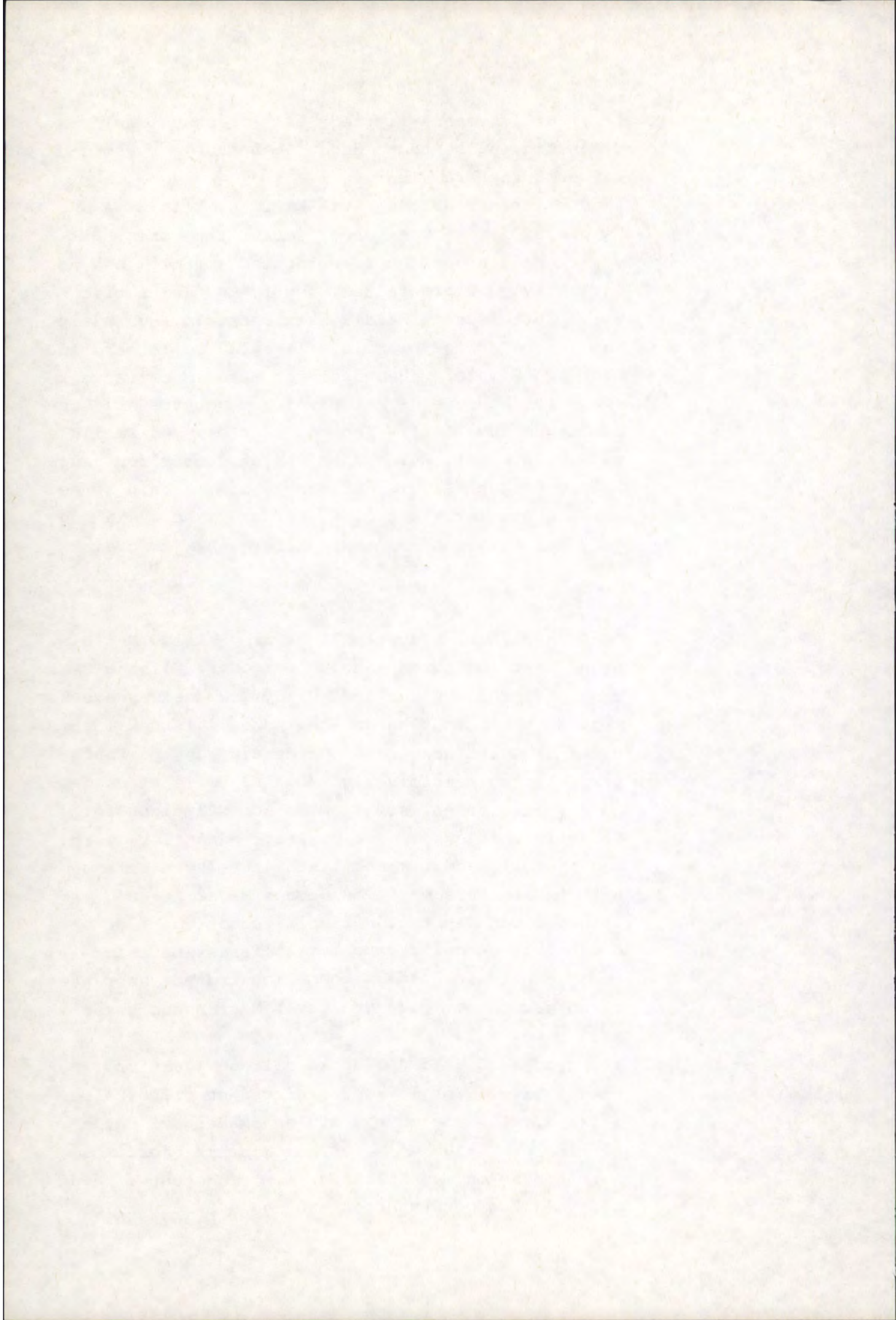
fri familie senere flyttede til København, holdt de en tid, på bestemte dage, åbent hus for skolekammeraterne fra Viborg.

Lægefamilien Videbech havde bolig og klinik på Blichersvej i et par huses afstand fra vores. Det var et næsten dagligt tilholdssted for mig. Han var aktiv på flere felter, tog f.eks. initiativet til oprettelsen af Hald Folkekuranstalt. Hun hjalp ham i den daglige praksis - livsglad og lattermild. Bent og "Himster" (Hemming) var mere intellektuelt avancerede end jeg - det havde jeg udbytte af. Gennem denne familie fik jeg også kontakt med Saxild's på Landsarkivet. Deres hjem var et center for radikale og naturligvis for mange, som gav sig af med samfundsstudier, samt bl.a. for en række jyske digtere som Thøger Larsen, Skjoldborg, Aakjær o.a.

Det frie liv

Bent havde lært klaverspil hos fru Saxild. Det blev grundlaget for vores sangpræstationer. Vi sang Bellmanns "Fredmans Epistlar", vi dyrkede med engagement de gamle skotske nationalsange (vistnok inspireret af Svend Aakjær som havde sin gang på Landsarkivet), og selvfølgelig kunne vi nogle af de mange engelske sange, som fremkom som stimulans for Storbritanniens kampmod. Vi læste også lidt nyere engelsk eller amerikansk litteratur (eventuelt oversat) og abonnerede på The Strand Magazine - og røg shagpipe med Capstan. Når vi filosoferede, røg vi den halvlange chibukpipe med hollandsk Gabestoktobak. En tønne fuld af tomme tobaksdåser anbragte vi en nat på vor gode overlærer Mortensens græsplæne.

I begyndelsen af denne epoke deltog vi aktivt i spejderlivet. Der lå sandelig også en tillokkelse i det afvekslende udvalg af landskaber, vi havde på mindre end 10 km's afstand: Hjarbæk Fjord mod nord - Mønsted med kalkminer m.m. mod vest - Hald Sø, Hald Ege og Stanghede mod syd - Landsbyer og

småskove langs gamle Randers Landevej i Nørreådalstrøget mod øst.

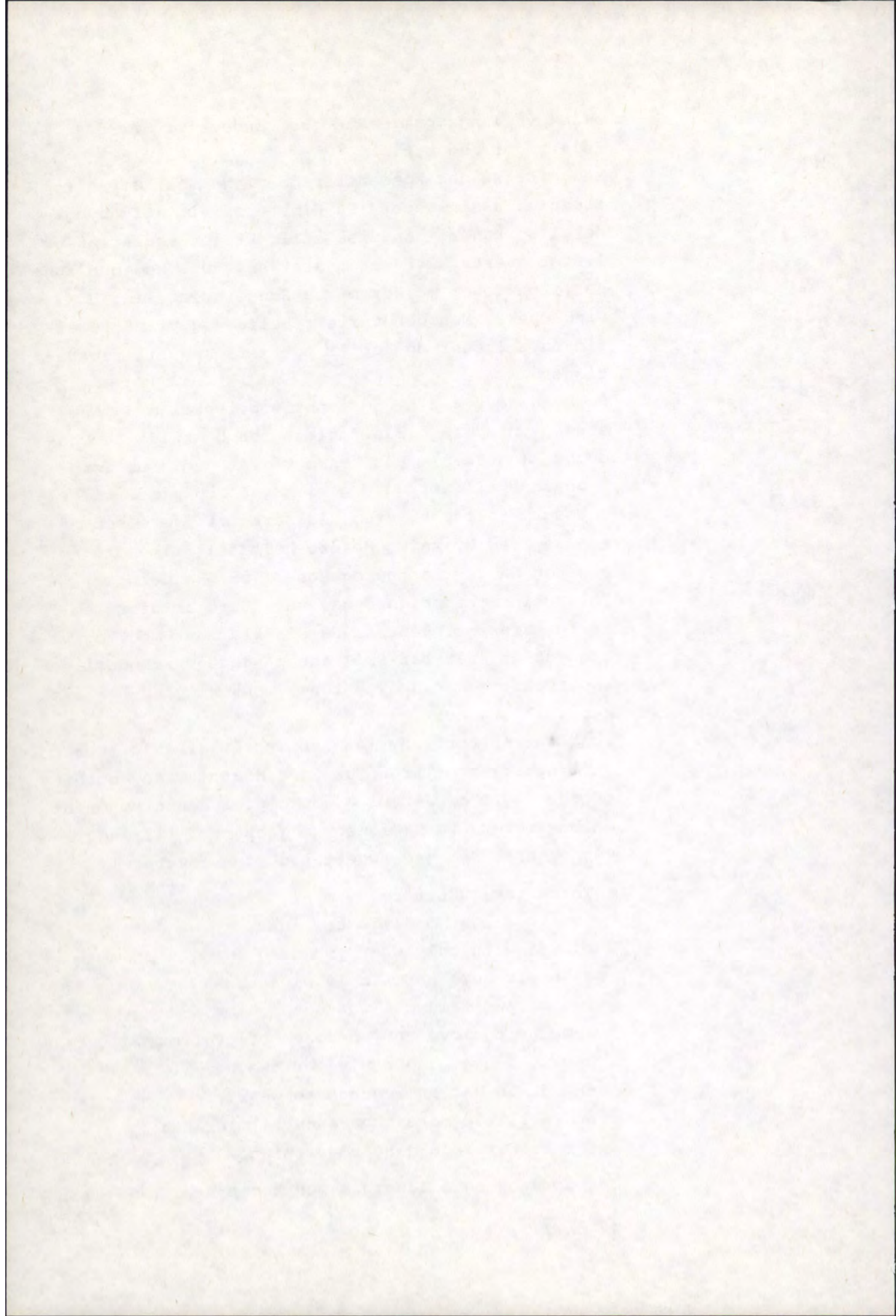
Men efterhånden koncentrerede vi os mest om selvstændige aktiviteter. På Himsters initiativ byggede vi en kano i canadisk stil. Et let skelet af lister overtrukket med tjæret sejldug. Med den kunne vi padle om på Nørre- og Søndersø og lidt ud i vandløbene. Men den var skrøbelig, og vi måtte altid have lister og lapper og tjære med til reparationer.

Så byggede vi en ny og stabilere i stil med Themsens "Punts". Den blev malet grøn og kaldt Le Concombre (agurken). Den kunne vi let padle ud forbi Bruunshåb til Nørreå, og vi havde god plads til soveposser, telt o.a. grej. (Senere i tilværelsen nåede jeg med Brita og Merete helt til Silkeborg søerne og Salten Langsø og Mossø ved Skanderborg). En særlig omstændighed gav vore ture en uforglemmelig karakter: Bent havde sin klarinet med, og vi frydede os, når han spillede på dette vidunderlige instrument med den dybe tone, mens vi gled hen over det stille vand.

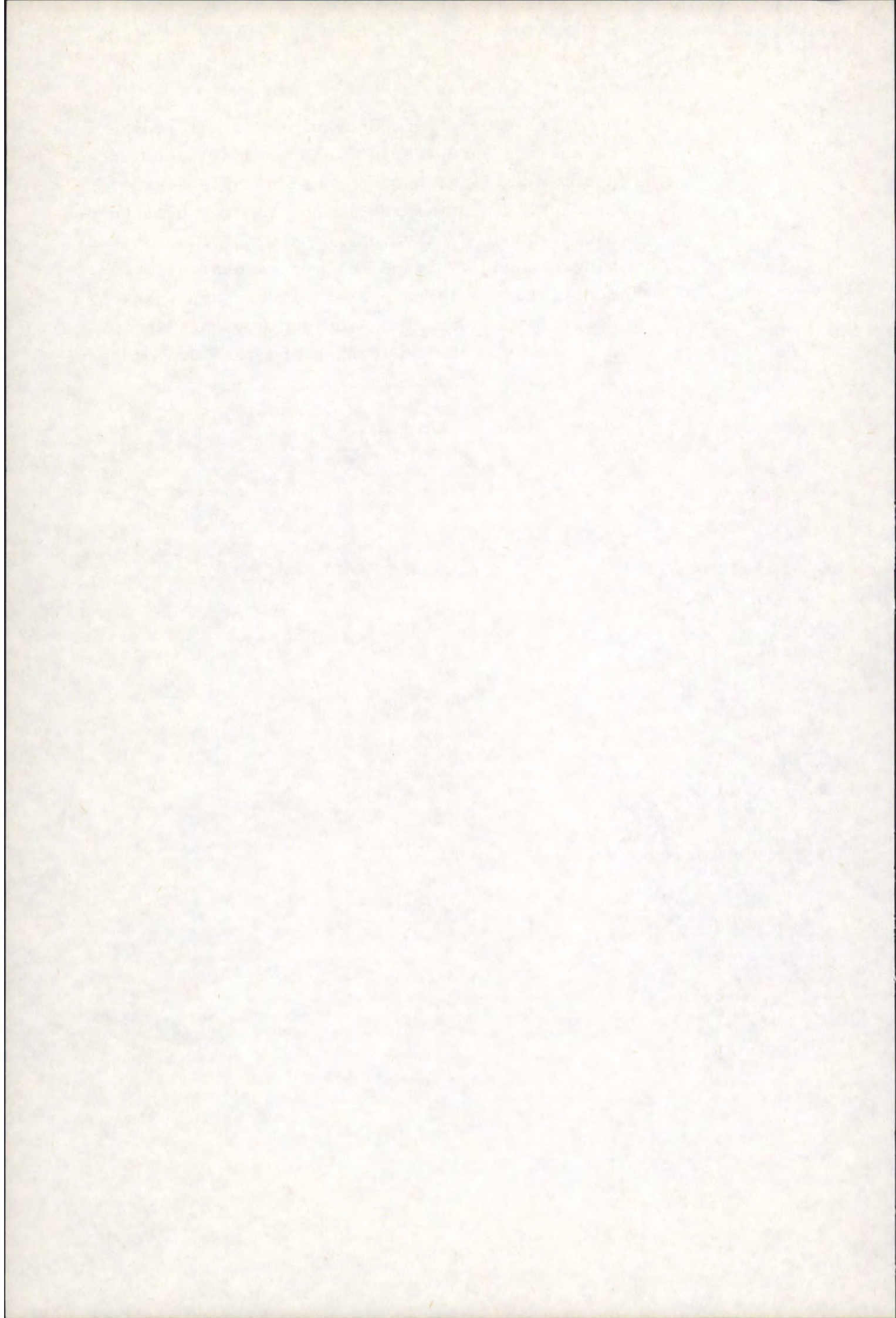
Punt-formen var i øvrigt inspireret af en af vore yndlingsbøger: "Three Men in a Boat (to say nothing of the dog)" af Jerome K. Jerome. I denne humorfulde bog formuleres (af George i chapter III) nogle visdomsord, som jeg accepterede som leveregel:

Throw the lumber over, man!
 Let your boat of life be light
 packed with only what you need -
 a homely home and simple pleasures,
 one or two friends, worth the name,
 someone to love and someone to love you,
 a cat, a dog, and a pipe or two,
 enough to eat and enough to wear,
 and a little more than enough to drink;
 for thirst is a dangerous thing.

Jeg foretog også langture med kammerater eller ale-

ne - til fods eller på cykel - f.x. til sommermøde på Aakjærs gård "Jenle" (nabogård til Jens Fogeds hjem) i Salling, hvor jeg nød at høre Jeppe forbande krigen og militarismen. Vi drog også nordenfjords langs Vestkysten, hvor vi på lange strækninger kunne cykle på selve stranden. Vi overnattede i telt eller i høstak eller - hvad jeg var særlig tilhænger af - i en god sovepose under åben himmel. Feriefællesskab med forældre og herregårdsbesøg var det slut med.

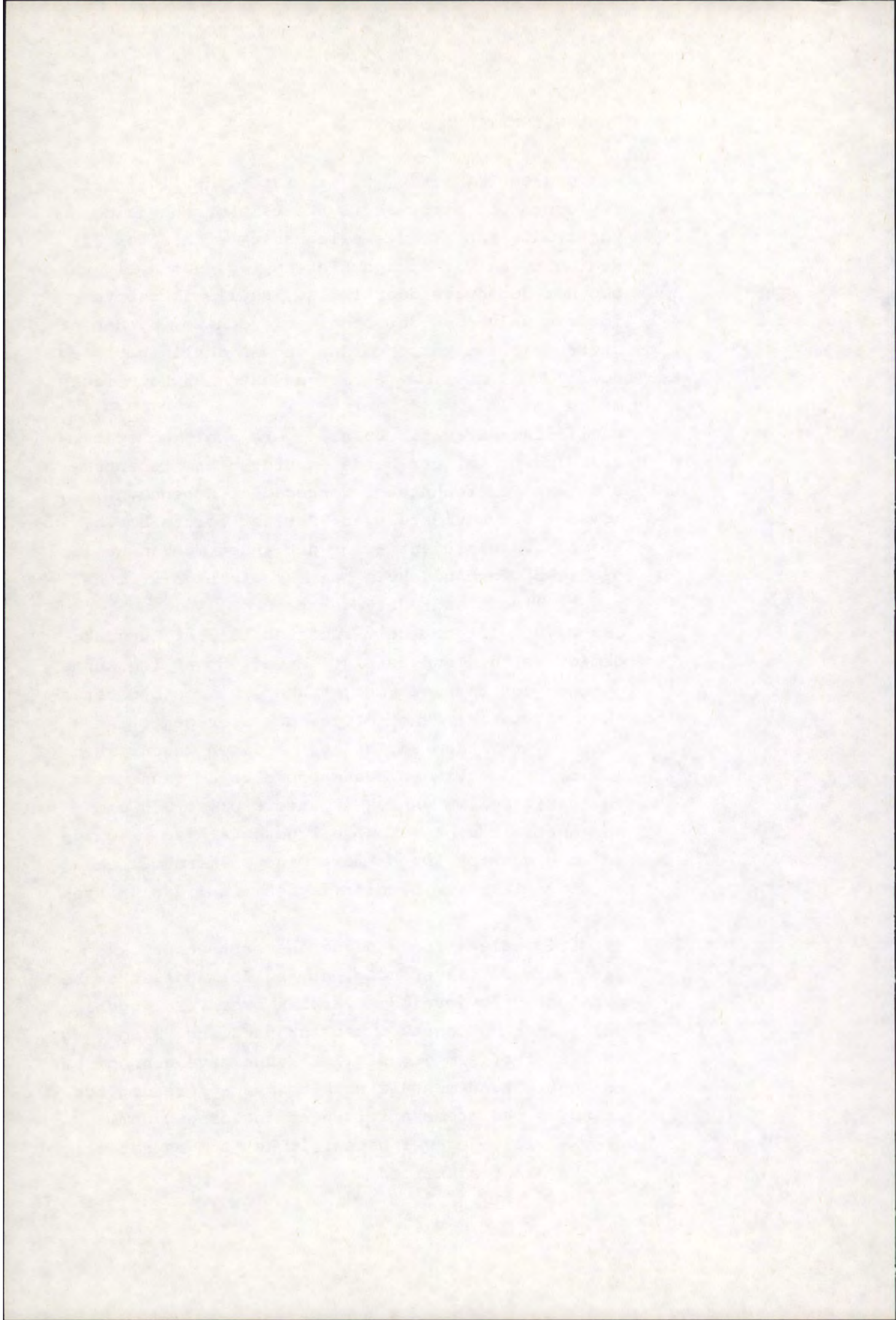
UDDANNELSESTIDEN BEGYNDER

Det undrede mig ikke, at min far pludselig i 1916 fik ordre til atter at flytte til København (det var tredje gang). Nu skulle han være chef for III Regiment. Så var spørgsmålet om jeg, som nylig var begyndt som oversidder i 2.G., skulle fortsætte for mig selv - og det opgav jeg uden tøven. Men et større problem var, hvordan jeg så skulle bære mig ad for at blive arkitekt, som jeg havde ønsket mig i mange år!

Da min far skrev til en tidligere skolekammerat Jens Ingwersen, der havde en større arkitektpraksis (ex: Telefonhuset i Nørregade i København), kom det selvbevidste svar: For det første bør han absolut være student - for det andet må han hellere opgive på forhånd, hvis han ikke føler sig sikker på at blive blandt de ypperste!

Jeg havde vist nok selv fundet ud af, at Kunstakademiet var den eneste rigtige vej, og at jeg kunne optages der uden at være student, via en bygmester-eksamen, men at denne proces nok blev meget langvarig. Dertil kom så, at jeg havde en ingeniørven i Viborg, som via en svendeprøve havde gennemgået en toårig mellemteknisk ingeniørskole i Schweiz. Han anbefalede mig at gøre ligeså. At jeg ikke anså en bygmester for nærmere mine ønskers mål end en slags teknikumingeniør, synes mig i dag ufatte- ligt.

Min frigørelsesproces havde åbenbart endnu ikke gjort mig så selvstændig, at jeg formåede at skabe mit eget velovervejede overblik over foreliggende muligheder og konsekvenser for handling. Havde jeg haft en far, som jeg sagligt kunne have gennemdrøftet dette fundamentale problem med - i stedet for at nøjes med fremskaffelsen af Ingwersens dumme brev - ville jeg vel have følt det som en naturlig støtte eller sikkerhed.

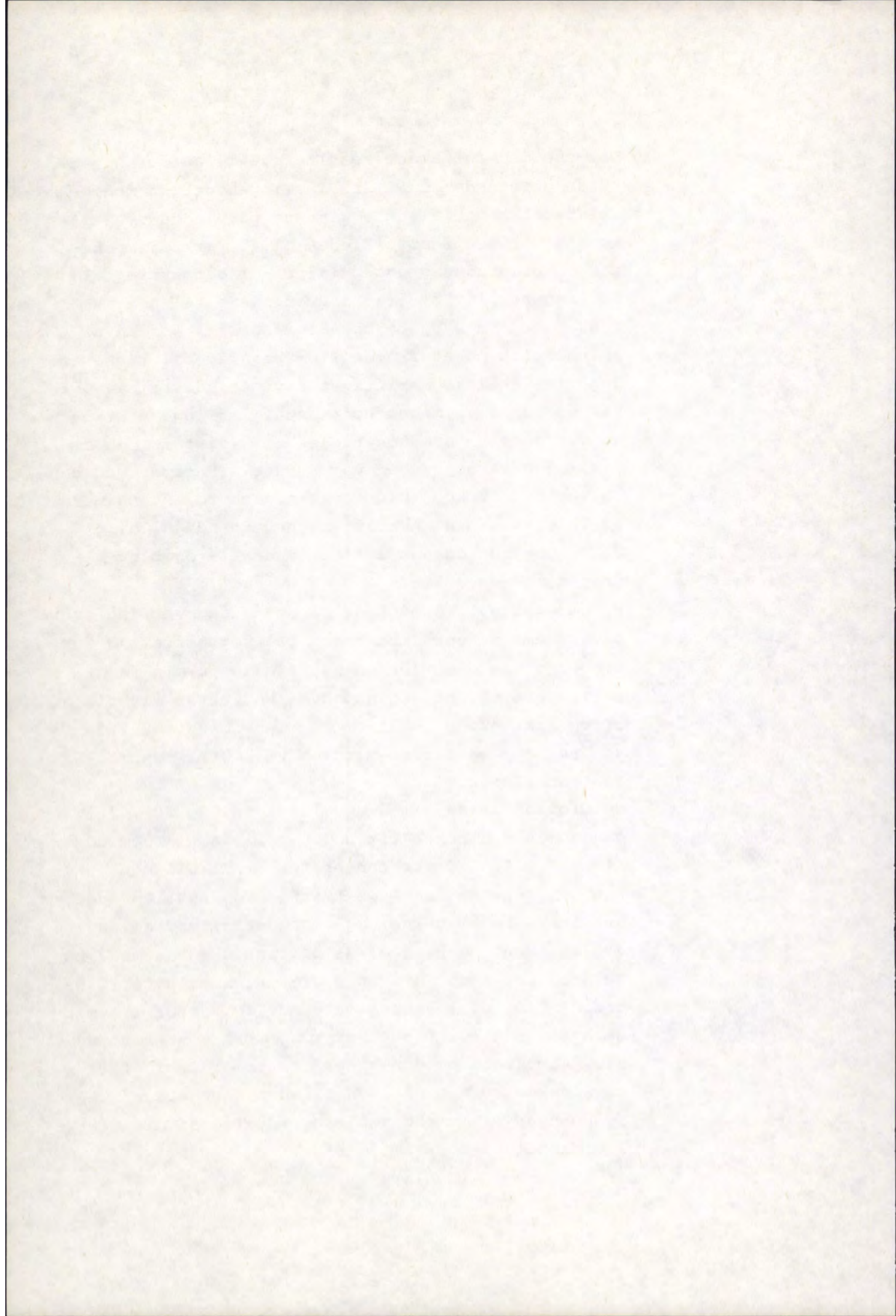

I våbenindustriens tjeneste!

Det ene med det andet resulterede i, at der hovedkuld oprettedes en 3 års lærlingekontrakt med Maskinfabrikken Nielsen & Winther på Blegdamsvej i København. Der fremstilledes bl.a. værktøjsmaskiner og pressedes granathylstre - i den store hal, der senere blev biograf i Ryesgade - til den russiske hær. De byggede også en fabrik i Nordhavn med henblik på at fremstille krigsfly til russerne. Jeg var faktisk beskæftiget i våbenindustrien. Der var et relativt meget højt antal lærlinge - et par hundrede vel - som udnyttedes effektivt for en minimal løn. Arbejdsugen var 6 dage à 9 timer med en halv times frokost plus om vinteren to aftentimer på Teknisk skole, hvor vi tegnede tandhjul o.lgn. Da så jeg kun dagens lys på søndage - og blev aldrig helt renvasket.

Da der var gået 8 måneder på den måde, var jeg overbevist om, at det ikke førte til nogen fremtid for mig. Jeg lagde derfor en meddelelse på min fars skrivebord om, at jeg nu havde besluttet mig til at blive arkitekt - "selv om jeg ikke blev en af de ypperste" - og derfor måtte have kontrakten med N & W annulleret.

Heldigvis var de 8 måneder langt fra spildt. Selv om jeg ikke direkte fik nogen politisk lærdom ud af at trække i dette center for syndikalismen i København, gav den daglige omgang med Jaguaren (ved den store boremaskine) og Jernæderen (ved gevind-drejebænken) og hvad disse sortsmudskede svende nu kaldtes, et indblik i en social klasse, hvis livsbetingelser og leveform lå uendelig fjernt fra min beskyttede tilværelse. Det gik jeg ikke uberørt ud af. "Arbejdere og den slags" hørte jo i min fars livsanskuelse simpelt hen til den kategori af befolkningen, som ikke var i besiddelse af almindelig dannelse.

På vej mod målet

I sommeren 1917 var jeg dernæst i lære hos tømrermester C.V. Jensen, Viborg i hvid tømrerdragt og udstyret med eget værktøjssæt. Vi var en halv snes mennesker, og der herskede et kammeratligt klima og en håndværksmæssig høj standard.

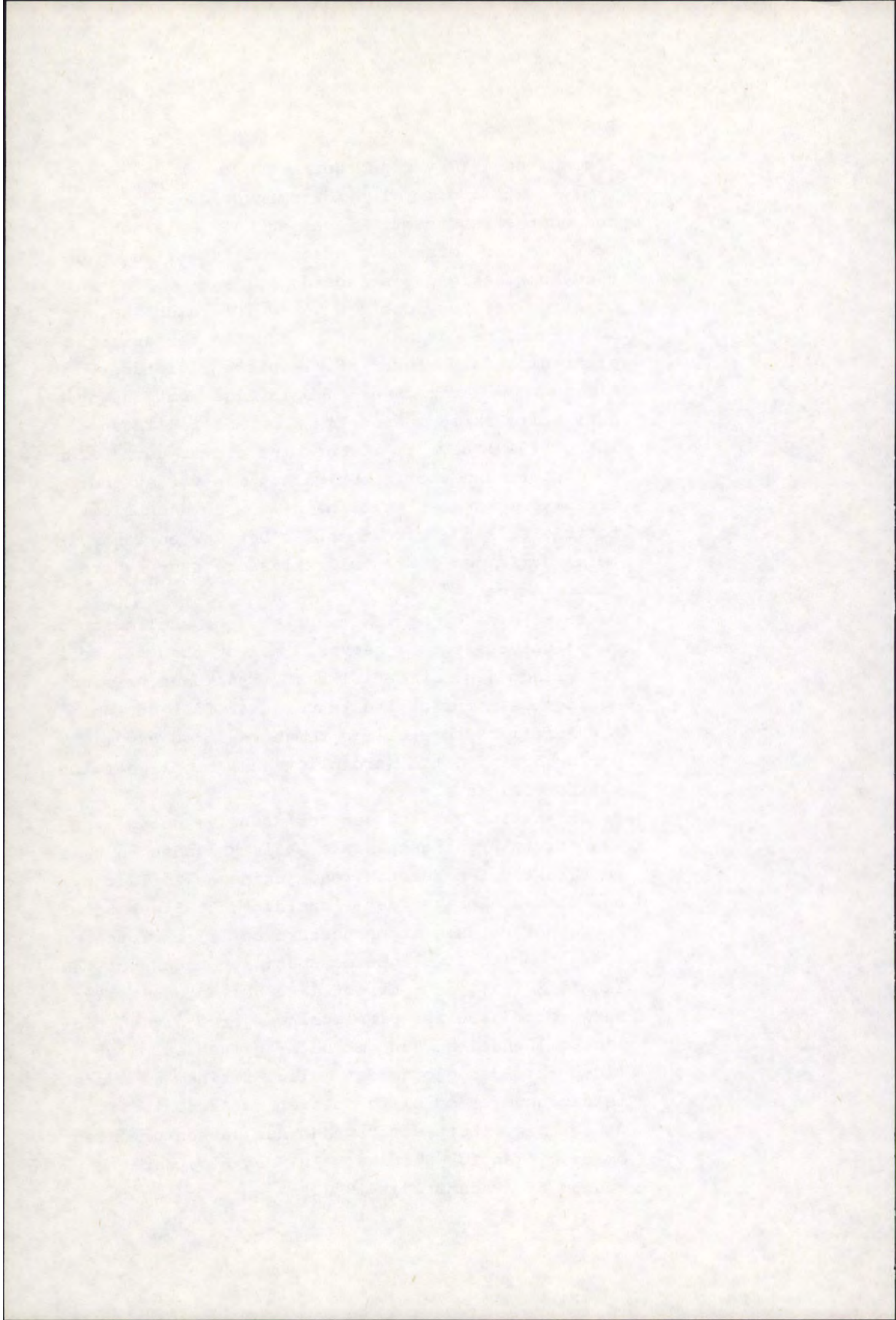
Om efteråret begyndte jeg på ny i Teknisk Skole i København, men denne gang i dagskole for at tegne efter gipsafstøbninger af klassiske skulpturer.

Maleren Holger Grønvold var en oplevelse som pædagog.

Axel Salto skrev i en artikel om ham i *Klingen* (nr.8, 1919) bl.a.: "...For sine elever betød Grønvold stor menneskelig berigelse, man var et godt menneske i hans selskab. Hans lune og hjertelige forståelse kunne ikke modstås. Det var en fortryllelse at færdes i Grønvolds klasser, hvor evnerne groede trygt..."

Da de af mine gymnasiekammerater, som skulle studere på universitetet, begyndte med at tage filosofikum, fandt jeg, at det sikkert også kunne være en nyttig basis for arkitektstudiet at få lidt indsigt i filosofiens forskellige temaer, så jeg gav mig derfor også tid til (uforpligtende) at følge filosofiforelæsningerne.

En anden ting var, at der for at blive optaget på Akademiets bygningstekniske skole krævedes en højere karakter i matematik, end jeg havde forladt gymnasiet med. Her var det så heldigt, at Steen Eiler havde påtaget sig at manuducere en lille gruppe "for at holde sine egne matematiske kundskaber vedlige". S.E.R. var i øvrigt ikke selv student, idet hans forståelse for planlægning gjorde sig så tidligt gældende, at han gik ud af gymnasiet på et tidspunkt, der gjorde det muligt for ham at overstå tegnepensummet og blive optaget på Akademiet flere år før mig. (Kort efter vandt han så konkurrencen om en byplan for Hirtshals 1919 og blev derefter medlem af Akademirådet 1922.)

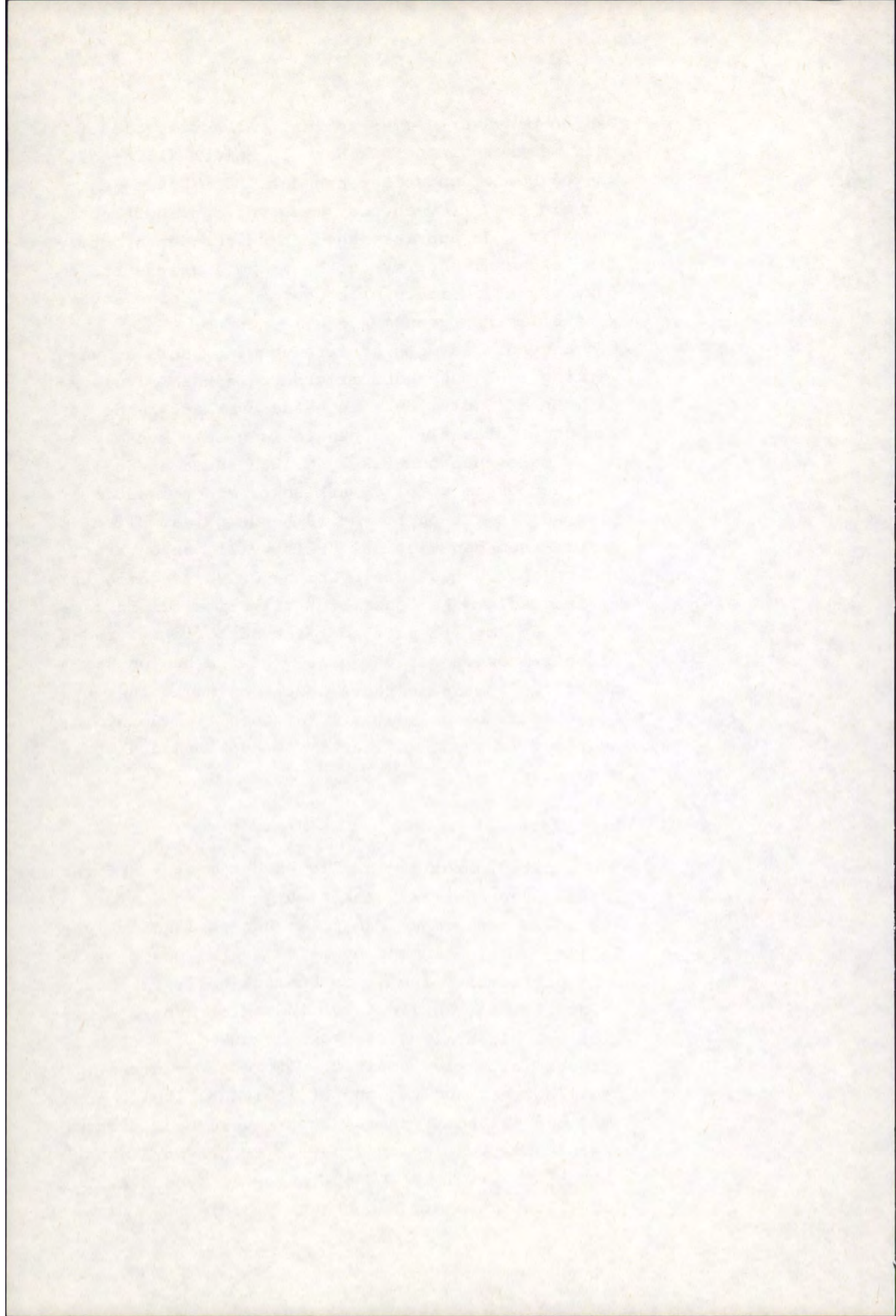

Da jeg påny var sommer-tømrer, var Agnete blevet gift med korpslæge Erik Hartvig-Møller (1878-1952), så jeg boede den sommer hos dem. Mest havde jeg dog min gang i Mogenshus. *Brita* var også hørt op i gymnasiet, da hun ikke havde brug for den nysproglige eksamen. (For øvrigt blev kammeraterne trofast ved at invitere os begge med til deres studenterjubilæer op gennem årene.)

Hun begyndte så dels at lære vævning, dels at være lærling i et bogbinderværksted og gik ind imellem på Teknisk Skole, hvor de havde overladt hende et rum og et staffeli, så hun for sig selv kunne tegne og male, når hun fik lyst. Hun havde egentlig haft tanker om at blive arkitekt, men hendes far pressede stærkt på for at få hende til at blive maler - som han vist selv helst ville have været. Inden jeg flyttede fra byen, havde vores gamle triumvirat solgt "Le Concombre" til *Brita* for en lagkage - at fortære på stedet i konditoriet. Torsdag aftener - om vejret var godt - gik nu hun og jeg ned i "Englemadsens" have, hvor den havde fået ny liggeplads, og padlede til "Salonen" ved Borgvold, hvor der var musik og dans - og hvor man drak sherrycouples.

Hos Tyge Hvass

Den sidste sommer jeg skulle have tømret - det var i 1919 - var der ikke nok at bygge. I stedet fik jeg så et tegnejob hos *Tyge Hvass*. Han og landsarkivar Saxild var lige kommet hjem fra et tre måneders ophold på "Jomfruøerne", som Danmark to år før havde solgt til USA. Saxild havde indsamlet danske arkivalier til Rigsarkivet og *Hvass* havde - på Nationalmuseets initiativ opmålt de vigtigste bygninger. Opmålingerne, som var tegnet i blyant, skulle jeg være med til at trække op og skravere med tuschpen. (Se: "Dansk Vestindien", serien "Ældre Nordisk Arkitektur, VI. Tekst og 15 tavler af *Tyge Hvass*. 105 illustrationer, København 1925.")

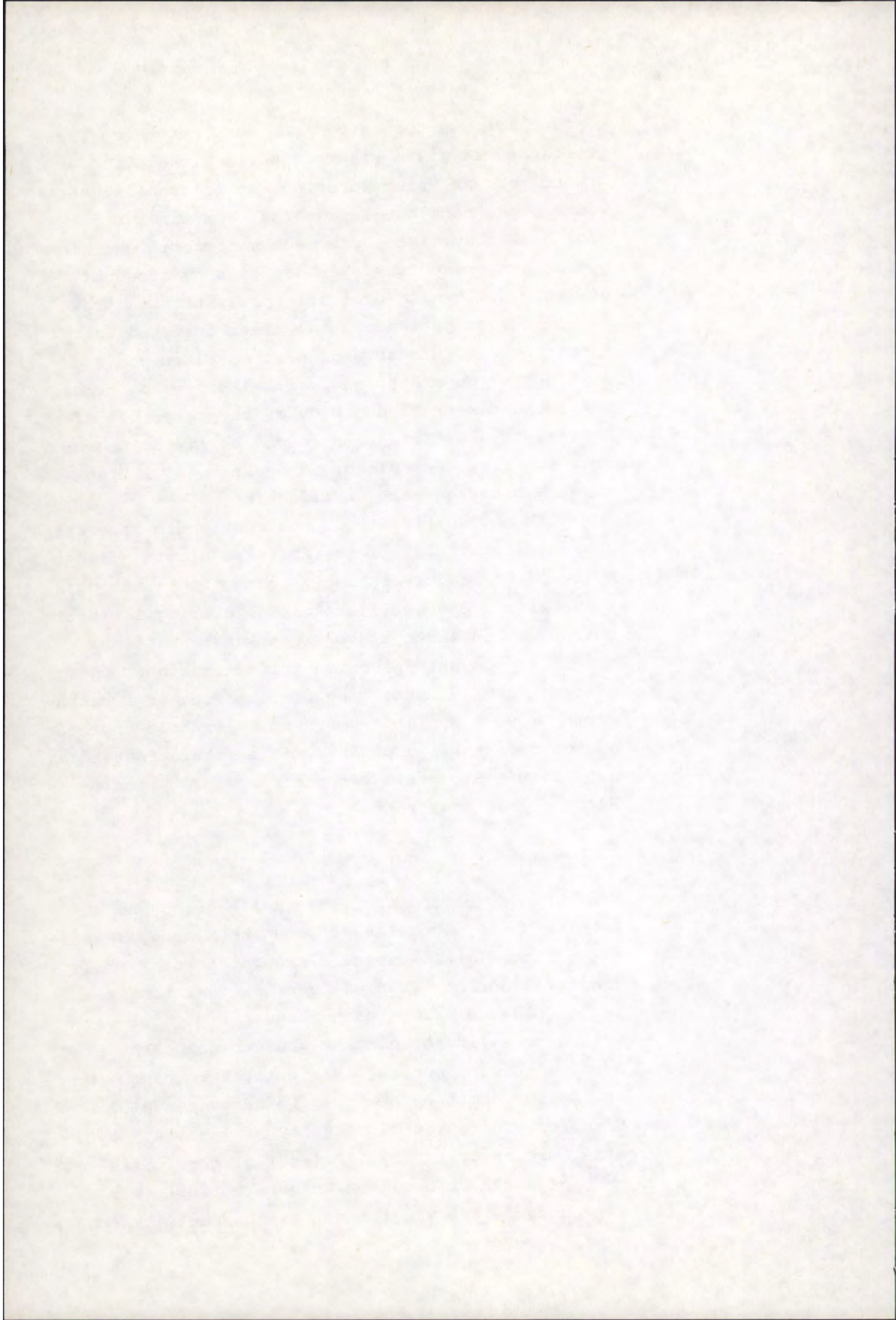

Hvass havde sin tegnestue i Landemærket - med fire kviste på rad vis å vis Trinitatis Kirke. Det begyndte med, at Hvass foreslog, at jeg skulle hente wienerbrød, mens han lavede the. Som timeløn foreslog han en svimlende sum, som var større end min ugeløn som smededreng. Når der så blev afregnet, og jeg bedømte mine ufaglærte præstationer, trak jeg derfor et passende antal timer fra. Ved en hjemkomstfest, han arrangerede, optrådte jeg som vestindisk "negerboy" med sortmalet fjæs og hvide bomuldshandsker. På den måde mødte jeg en del af hans kammerater fra Anton Rosens berømmede tegnestue som f.ex. Kay Fisker, Aage Rafn, Povl Stegmann, S.C.Larsen o.a. samtidige.

Brita fik på den tid et job hos den kendte væverske Johanne Siegumfeldt. I fortsættelse af sin uddannelse på bogbinderværkstedet i Viborg gik hun også i en periode på bogbinderskole i Teknologisk Institut, hvor hun lærte af bogbinderkunstens finere specialer som skindbind med gulddekorationer og guldsnit samt fremstilling af forsatspapir i bakke-marmor m.v. I øvrigt gik hun på malerskole nogle år og kom derefter ind på Akademiets dekorationsskole, hvor Joakim Skovgaard var professor med Vilhelm Wanscher som assistent.

Studieår

Arkitektskolen bestod af fire afdelinger: Bygningsteknisk Skole, (to klasser), Danske Klasse, Tempelklassen og Ældste Klasse. I Bygningsteknisk Skole (ledet af docent G.V.Blom) var der fast timeskema som i Folkeskolen men uden eksaminer. Og det var heltud en salig fornemmelse med een gang ikke at høre til bagtroppen, og ikke nu at være bange for at "spørge dumt" og hæmmes af mindreværdsfølelse. Uden for programmet fik jeg lov af læreren i hygiejne, professor Lundby ("Fæces") at gøre udkast til en byplan for Viborg (som Universitetsby). For øvrigt undrede det mig, at der overhovedet ikke under-

vistes i mulighederne for industrialisering af byggeteknik.

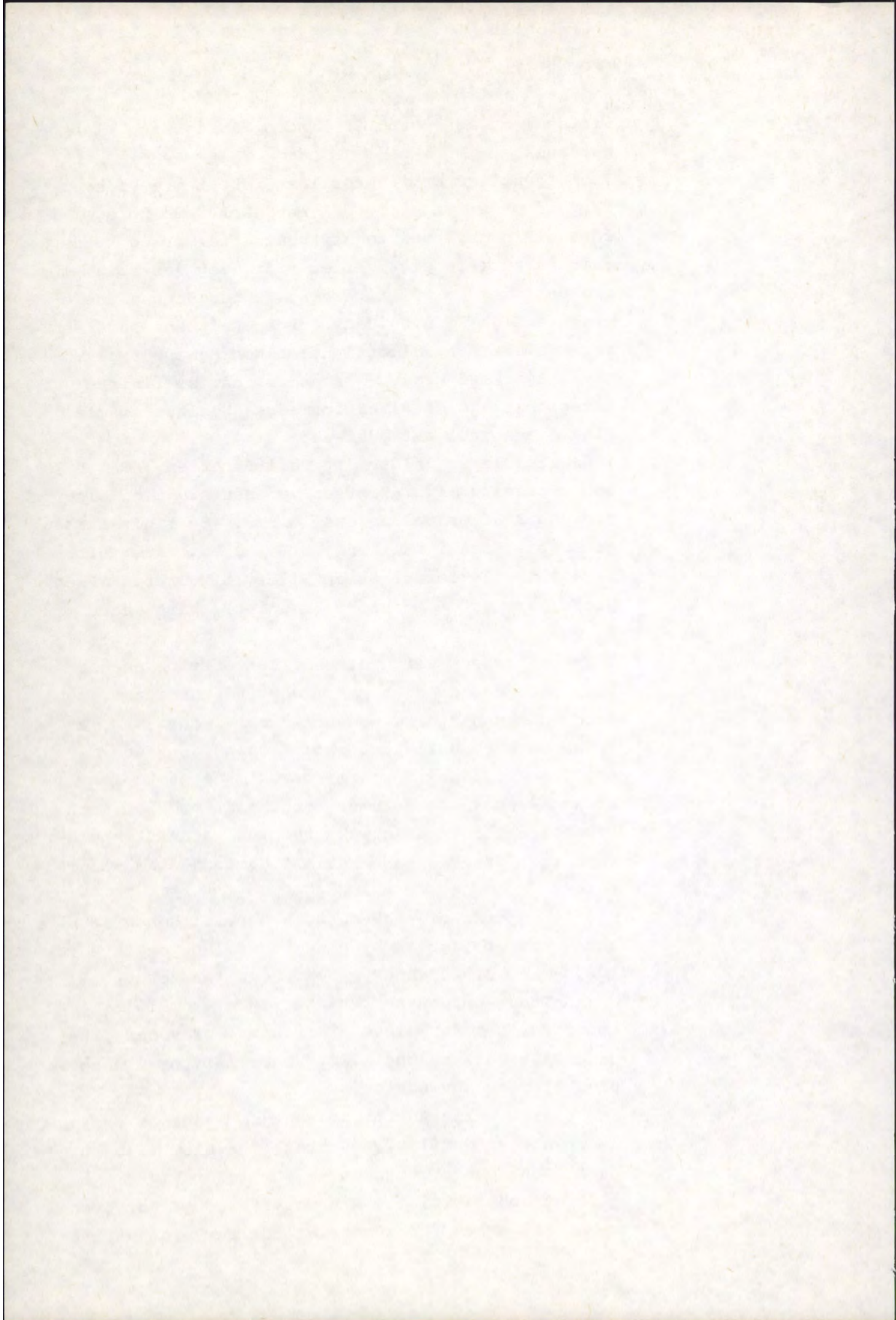
I de egentlige arkitekturklasser bestemte vi hver især, hvornår vi ville deltage. Det kombineredes i forskellig grad med tegnestueansættelser og kunne sagtens strække sig over et tiår. Jeg var bl.a. i tre perioder på Politigårdens tegnestue hos den eminente Aage Rafn og Hans Jørgen Kampmann samt den rare Valentiner. Sidstnævnte akkompagnerede på vores klaver med Mozart-serenader, når de fineste klassicistiske detaljer formedes. Nyklassicismen blev drevet til sit yderste!

I Danske Klasse valgte jeg Carl Petersen ("Calle") som professor. Ivar Bentsen var assistent og blev professor efter Calles død i 1923. (Se mindeartikel af Mogens Koch i "Kliken", nr.4, 1923.) Året efter tilkom tre lektorer: Steen Eiler, G.N.Brandt ("Den kloge gartner" - og store humanist), samt Kaare Klint.

I Tempelklassen var professor Kai Gottlob eneherster. Jeg beundrede ham som udøvende arkitekt, men fandt ham uantagelig pedantisk som lærer. Her var visse opgaver obligatoriske: Tegning af Vignolas 5 søjleordner. Opmåling (mm-korrekt) af et kapitel i stor målestok. Og dernæst tegning af et vist antal rekonstruktioner af græske templer, slavisk kopieret efter franske kobberstik i gamle fedtede folianter.

Gottlob gjorde mig med dette program i den grad uinteressert i græsk bygningskunst, at jeg ikke før 1966 - af helbredshensyn - kom den første tur til Grækenland. Om den teoretiske viden, som lå til grund for den forædlede arkitektur, blev der ikke undervist og ikke opstillet noget mål for videre udvikling og anvendelse.

Jeg bestemte mig så for selv at foretage et passende udvalg af opmålingsobjekter. Det blev til, at jeg på Nationalmuseet tegnede en 6 m² stor væg tæt beskrevet med farvelagte hieroglyffer. Det var oven i købet til nytte for museet, fordi farverne var be-

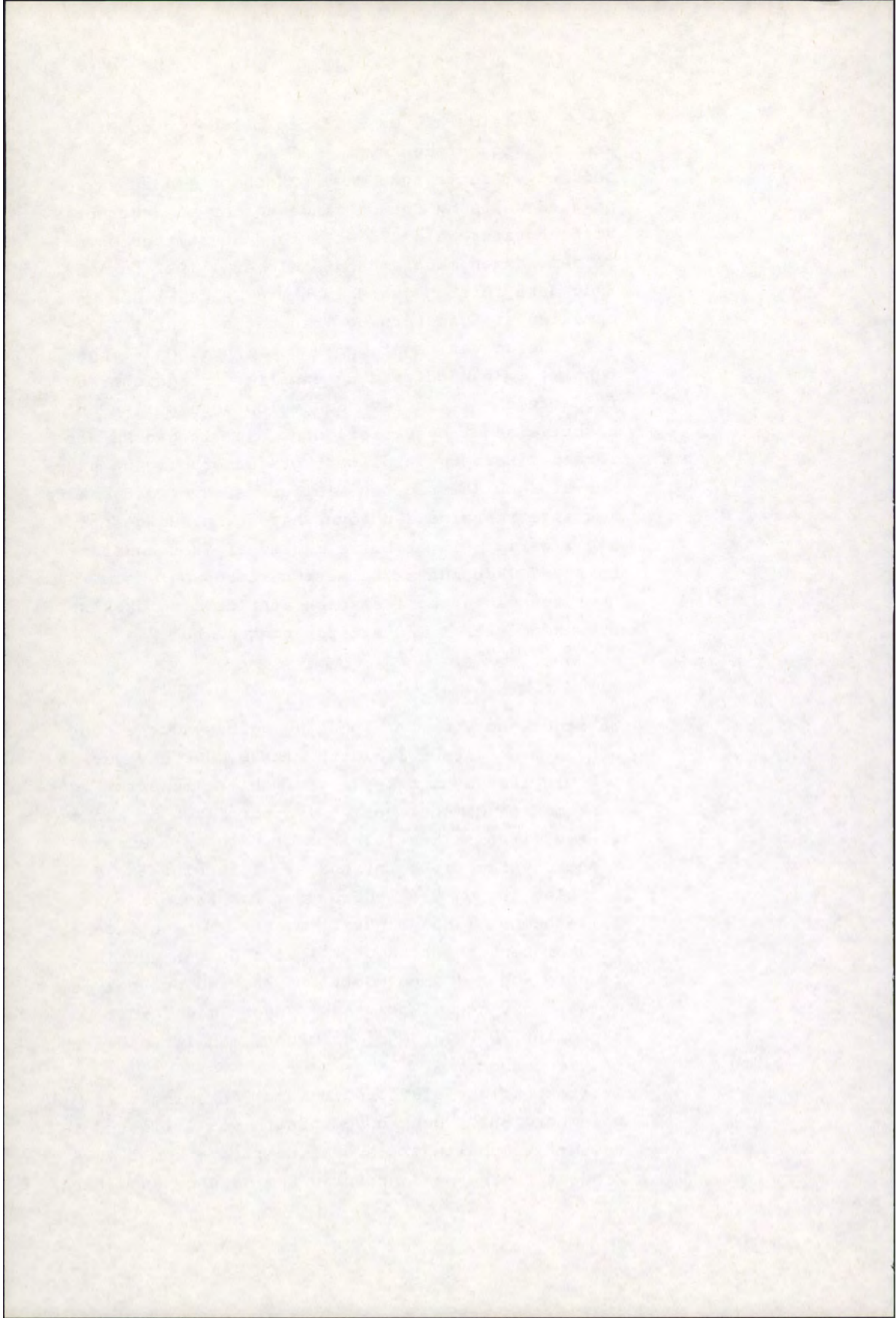
gyndt at falde af. Og i Viborg målte jeg domkir-
kens urestaurerede krypt.

Dernæst tilrettelagde Mogens Koch og jeg et værk
om Wiedewelts og Freuds mindestøtter på Jægerspris.
Vi fotograferede de 55 eksisterende støtter og mål-
te dem sammen med fem andre elever i 1922 og 1923.
Endvidere foretog jeg sammen med Helge Finsen en
opmåling af Rundetårn og Trinitatis Kirke i 1923-
1925. Helge var meget opfindsom m.h.t. opmålings-
teknik, og han udførte de endelige optegninger og
forfattede - i sin levende, veloplagte stil - en
beskrivelse af bygværket. Hans hjem lå ganske nær
tårnet i Holbergs tidligere professorbolig på hjør-
net af Kannikestræde og Fiolstræde, hvor det kendte
Kastanjetræ hældede ud over havemuren. Helge fik
mig i øvrigt til at blive medlem af "Natmandsfor-
eningen" (Københavns Kammermusikforening), som
hver torsdag aften i sæsonen afholdt sine eksclu-
sive koncerter i Industriforeningens hus.

Farvel til Akademiet

Så sagde jeg stop for opmåling og begyndte efter
aftale med Bentsen i ældste klasse. Her engagerede
jeg mig især i at arbejde med møblers menneskelige
funktion og dimensionering (rapport 1925 og kronik
af P.H. i Politiken 1926) på grundlag af Kaare
Klints systematiske forstudier. I forbindelse der-
med blev jeg en tid medarbejder hos Kaare i hans
lille hummer i Kunstindustrimuseet. Men en skønne
dag kom Bentsen og sagde til mig: Nu går den ikke
længere - han (Tempel-Gottlob) har sgu opdaget os.
Og så opgav jeg simpelt hen at gøre mig færdig på
Akademiet. Der var også så meget, man lærte bedre
på tegnestuer.

Arkitektskolens elevforening hed "Foreningen af 3.
December 1892". Dens hovedindsats var årlige udgi-
velser af opmålinger, hvoraf de første kom i 1894.
Mindestøtterne på Jægerspris kom 1924 og Rundetårn/

Trinitatis 1932. Den berømteste udgivelse var bogen Liselund i 1918, som Rafn gav form. Da jeg sad i foreningens bestyrelse - sammen med F.C.Lund, Marinus Andersen, Viggo Sten Møller og Neye - begyndte vi 1923 udgivelsen af månedsskriftet KLIKEN. En indledende artikel af Sten Møller i nr.1 slutter med flg.:

"Vi mener da, at det moderne bygværk ikke skabes gennem historisk maskering, men heller ikke ved nogensomhelst abstraktion; kun ved at gøre hvert enkelt led til et organ med praktisk livsberettigelse, når vi det æstetisk tilfredsstillende. Under hensyntagen til milieuet må vi give bygværket den form, som formålet kræver."

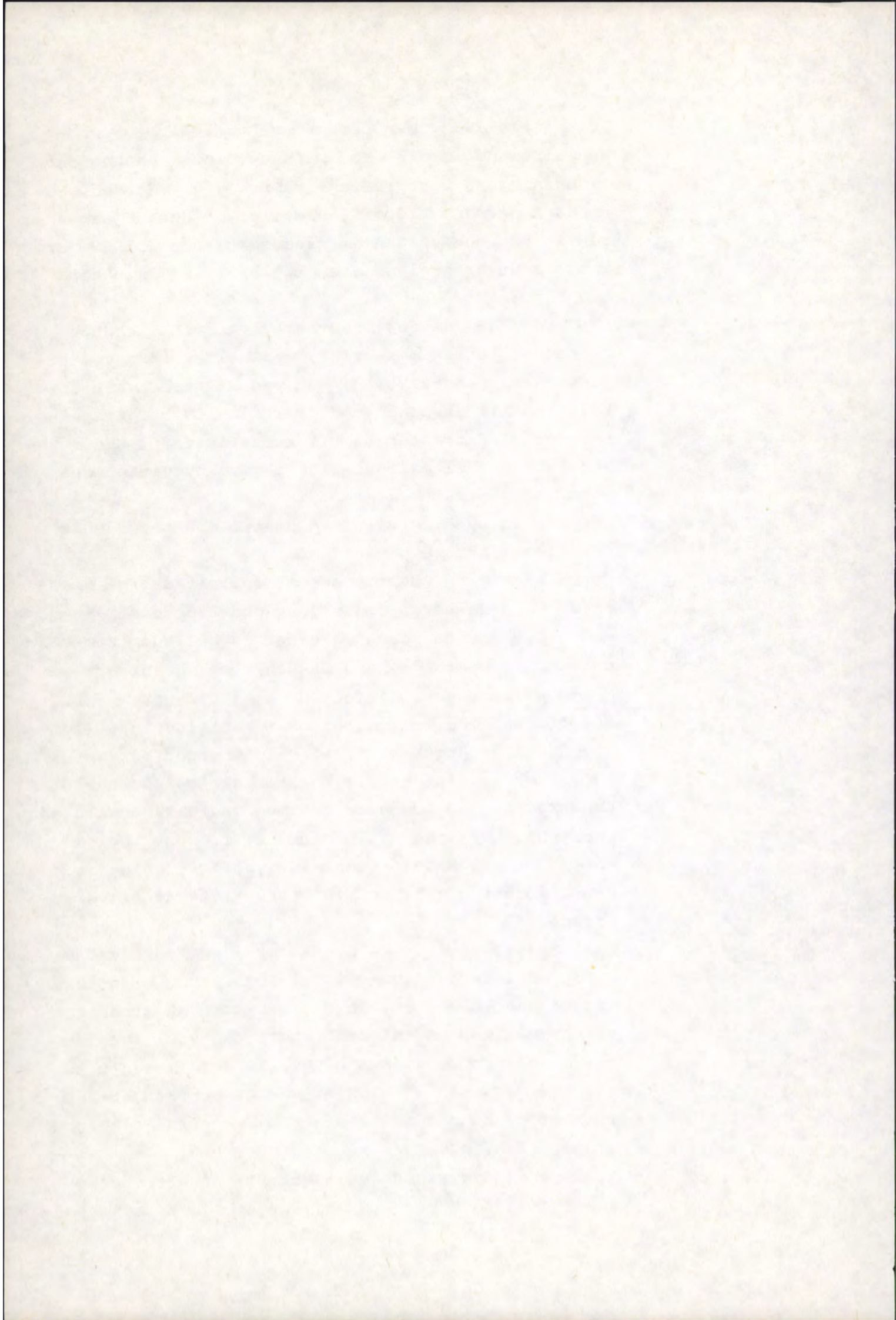
Det var en tydelig tilslutning til den begyndende funktionalistiske bevægelse.

Foreningen var i øvrigt berømt for sit årlige gåsegilde - på Holbergs fødselsdag den 3.december - med provokerende revue og viser og ballade, som regel med "Pipperup" (Hans Hansen) som hovedkraft.

Mit hjem lå dengang på Toldbodvej (Esplanaden) nr. 26, III sal med fri udsigt over Kastelsvolden (som jeg havde adgangskort til). Det lå meget bekvemt i 10 minutters afstand fra Arkitektskolen på Charlottenborg, og jeg kunne følges med vagtparaden ned ad Bredgade, hvis jeg ville hjem til frokost. Det lå endnu nærmere Kadetskolen ved Nyboder - og det var måske medårsag til, at min bror valgte at blive sø-officer.

Carl Major Wright - kaldet Peter - som var søn af vores tidligere husvært i Helsingør, kom et stykke tid til at bo hos os, da han begyndte at studere statsvidenskab på universitetet. Han var jævnaldrende med min bror, men havde flere fællesinteresser med mig, så det blev et varigt venskab, genopfrisket på hans feriebesøg herhjemme fra Folkeforbundet, U.N. m.v.

I en periode cyklede jeg meget tit på aftenbesøg hos Mogens Koch på Ceresvej, hvor vi drøftede opmå-

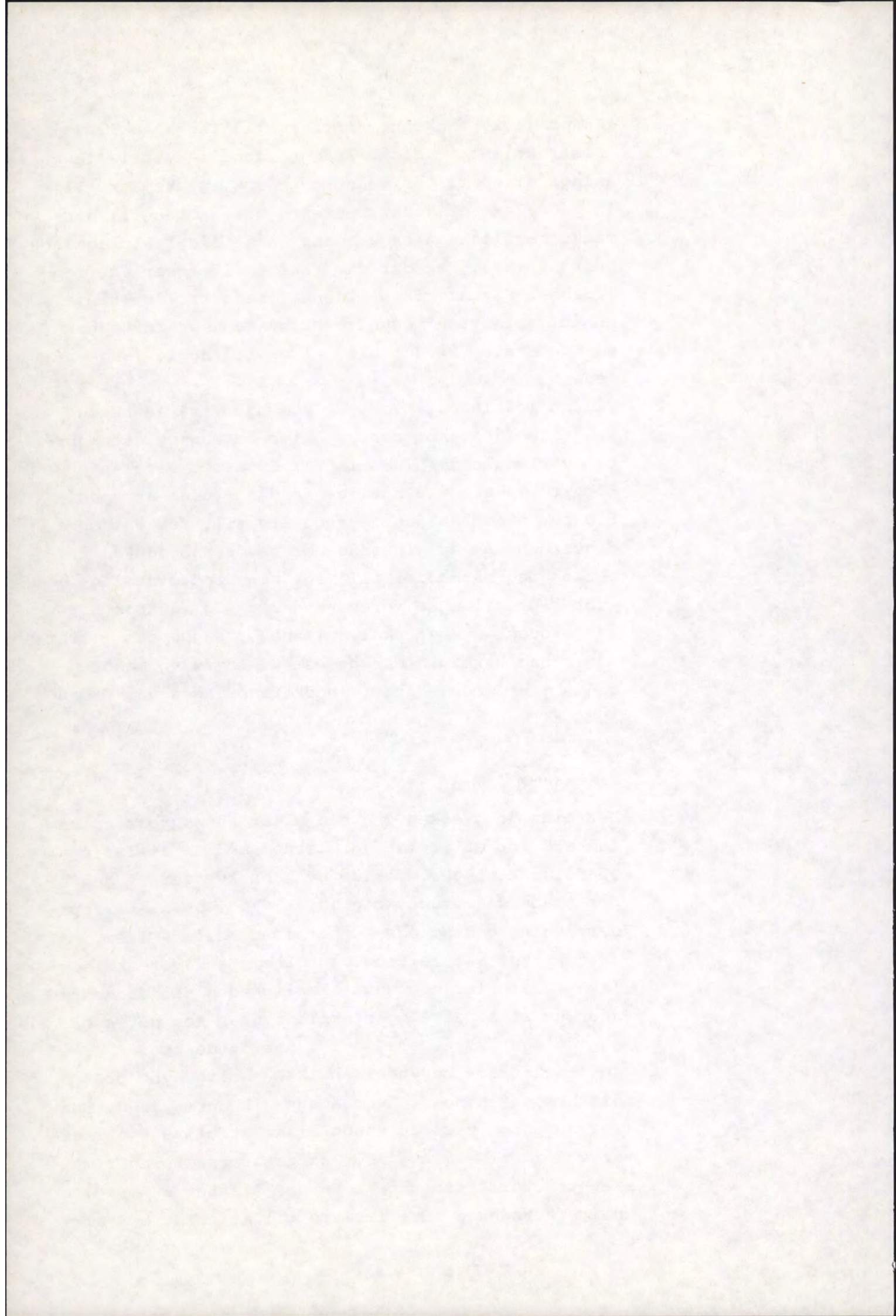

linger (f.x. tanken om en fremstilling - incl. rekonstruktioner - af Mølleåens mange industrielle anlæg) eller filosoferede over faglige temaer. Vi lavede f.ex. et konkurrenceprojekt sammen til Danmarks pavillon på en verdensudstilling i Rio de Janeiro i 1922. Men det var faktisk ikke særlig fremragende. Mogens gik sjældent i seng før det tidspunkt, solsorten begyndte at synge (det førte han så bog over), så det blev af og til nogle lange aftener.

Ved en lejlighed, hvor jeg kom hjem fra et besøg ved firetiden, kom obersten i bare ben og natskjorte overrumplende pludseligt ind på mit værelse og påtalte indædt min natlige færd - uden at specificere, hvad han fantaserede sig til. Med eet opdager han så, at min søde mor havde anbragt en talerken med natmadder til mig (hun kendte nemlig godt lidt til mine forehavender). "Og så tror du, at du oven i købet skal belønnes," sagde han - hvorefter han harmfuld marcherede ud ad døren medbringende mine gode madder. Indoktrineringen var endnu ikke til ende!

Verdenskrig

Der blev jo hverken i skole eller hjem gjort nogen indsats for at udvide vor lærdom med en afklaring af forudsætninger, forløb og konsekvenser af den epokeskabende verdenskrig 1914-1918. Vor historieundervisning omhandlede og berømmede ellers i høj grad krigeriske felttog og helte. Mens vore kristelige leveregler dog satte kærligheden til medmennesker højst af alt, og stemplede drab som det syndigste og mest strafbare, der kunne finde sted. Jeg tænkte fra begyndelsen ikke særlig dybt over disse modsætninger. Hverdagene gik deres gang. Men i tidens løb var det uundgåeligt at blive påvirket af *denne totale absurditet*. Interesses modsætninger mellem to stormagtsblokke i Europa starter en krig, der efterhånden udvikler sig til at omfatte i alt

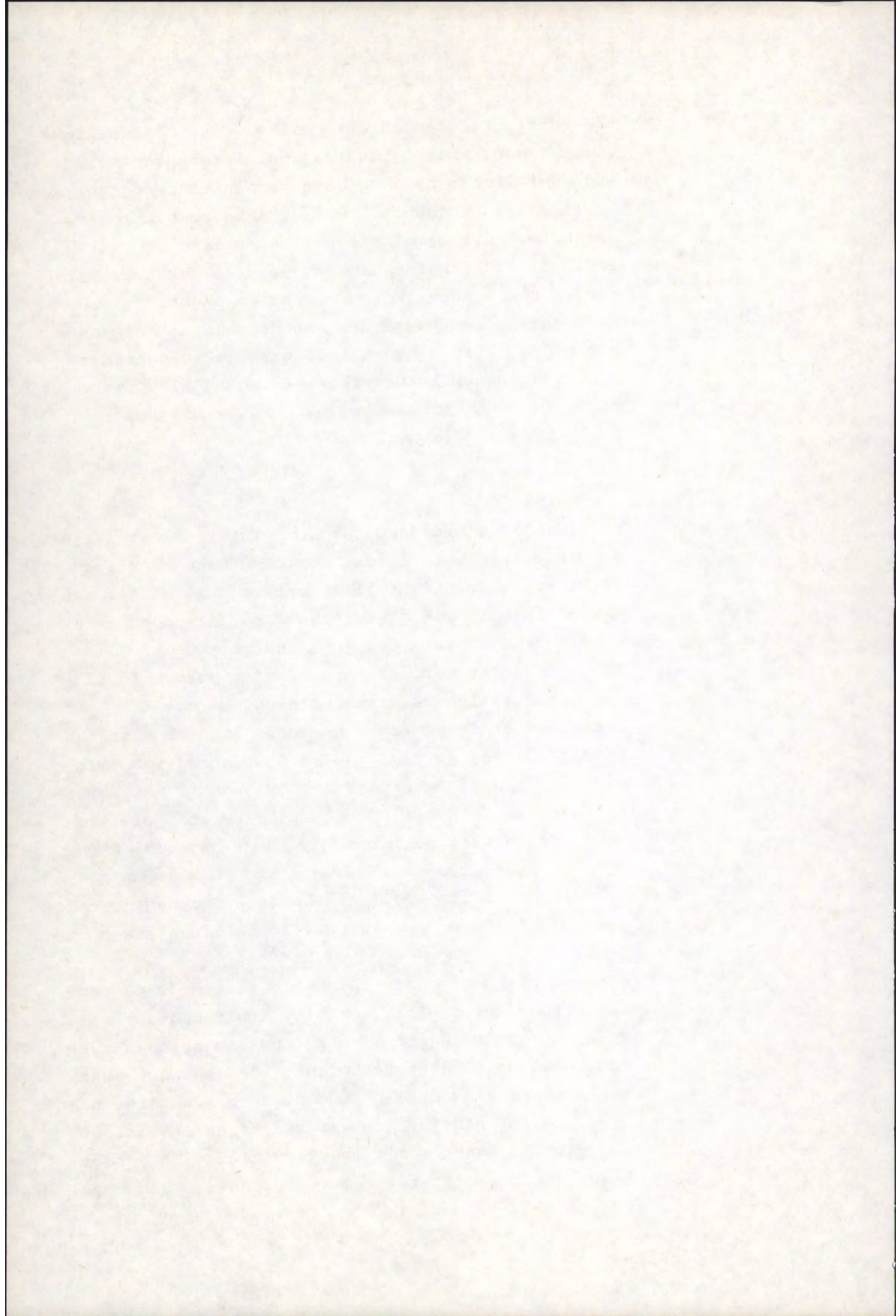
32 stater. Foruden 10 europæiske: USA, Canada, Indien, Japan, Kina og Australien. Tabene var mere end 6 millioner døde og savnede mennesker og uopgørlige ressourcesspild. De kaotiske revolutioner, der udløstes i befolkningerne i Rusland og Tyskland 1917-1918 kunne jeg ikke stykke et overblik sammen over. Men min tro på, at en anden og mere menneskelig samfundsorden end den hidtil herskende var mulig, blev i hvert fald grundlagt. Og min overbevisning om kriges forkastelighed blev omsat til en foragt for militarismen i almindelighed og min fars profession i særdeleshed.

Værnepligt

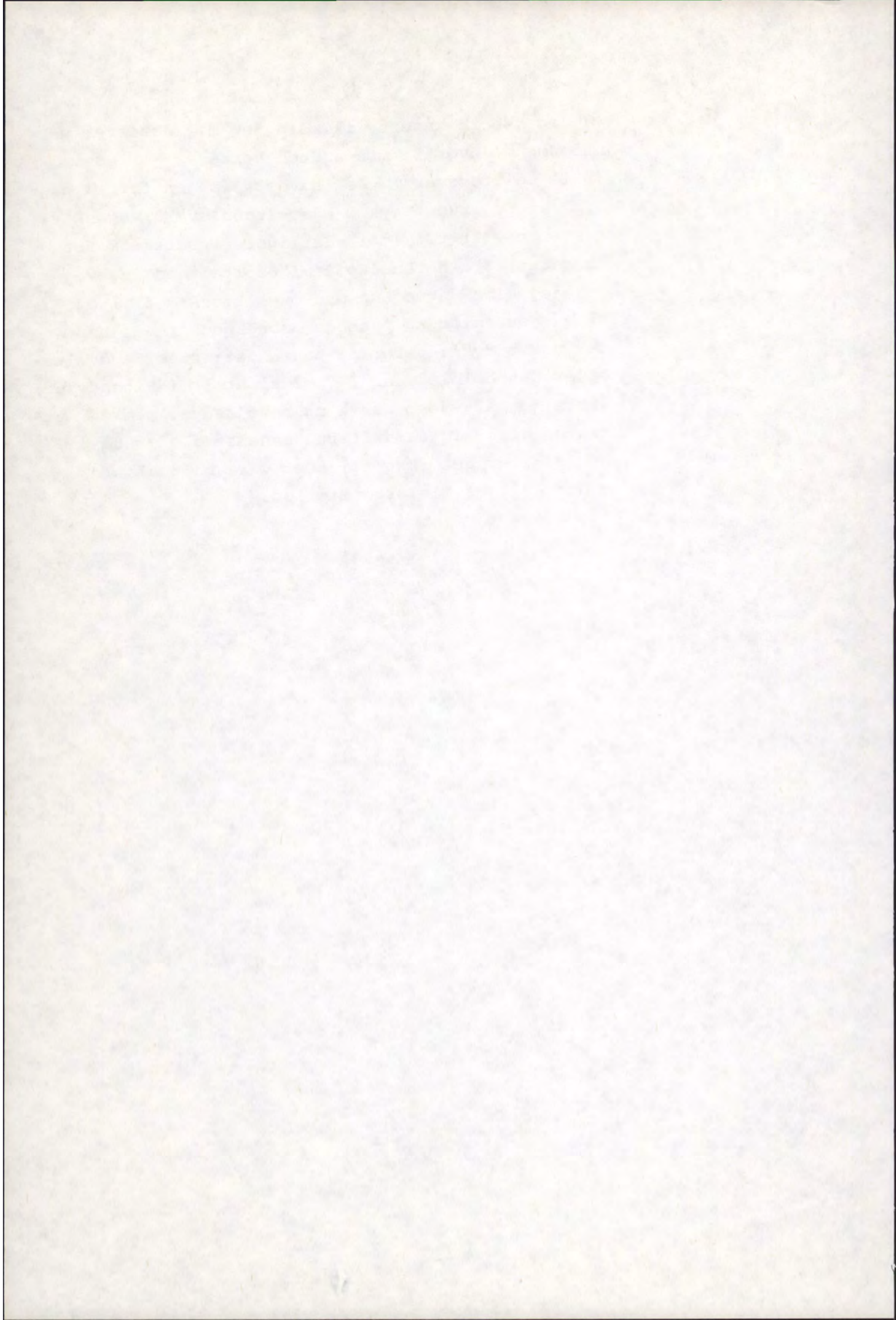
Da tiden kom, hvor jeg var forpligtet til at aftjene min værnepligt, lå det derfor ganske klart, at jeg i hvert fald ikke ville oplæres til at slå mennesker ihjel. Militærnægtelse var vist endnu ikke rigtig organiseret, men jeg fandt det under alle omstændigheder mest konstruktivt at melde mig til den barmhjertige samaritergerning.

Dette viste sig at kræve en ansøgning til sessionsmyndighederne, der lød på, at "det stred imod min samvittighed at bære våben". Og for at myndighederne kunne få fuld tillid til at dette stod til troende, forlangtes det at min far skulle bevidne og underskrive, at sådan var i sandhed denne hans fuldmyndige søns personlige, inderste erkendelse. Dette kunne han jo nok have en anelse om - eller tillid til - men ingen viden.

Bittert var det jo nok at skulle tilstå denne forsmædelige fiasko efter en omsorgsfuld opdragelse. En af de gamle hugafer i sessionskommissionen rystede også sørgmodigt på hovedet, da jeg blev synet i bar skjorte og for lukkede døre og mundtligt bekræftede for ham, at jeg var søn af en oberst... Jeg blev betegnet som tjenestedygtig og af garderhøjde og indrulleret som "sygepasser i Sundhedstropperne".

På Jægersborg kaserne iklædte jeg mig derefter uniformen - hvortil minsandten hørte et kort sværd ("til selvforsvar"). Jeg havde så megen fritid daglig, at jeg kunne cykle hjem (uden sværd) og skifte til civilt tøj (til yderligere irritation for obersten). På Hærens Epidemihospital ved Jagtvej gik jeg bl.a. stuegang med overlægen (m.fl.) og skrev journaler og passede ambulancehornet, når der var udrykning for at hente patienter i Høvelte eller Sandholmløjren. I "Grødslottet" i Rigensgade lærte jeg at vaske gulve og rede senge. Men en nyttig og virkelig samariteruddannelse i "første hjælp" blev det ikke til. Det var spild af tid, midt i mit civile studieforløb.

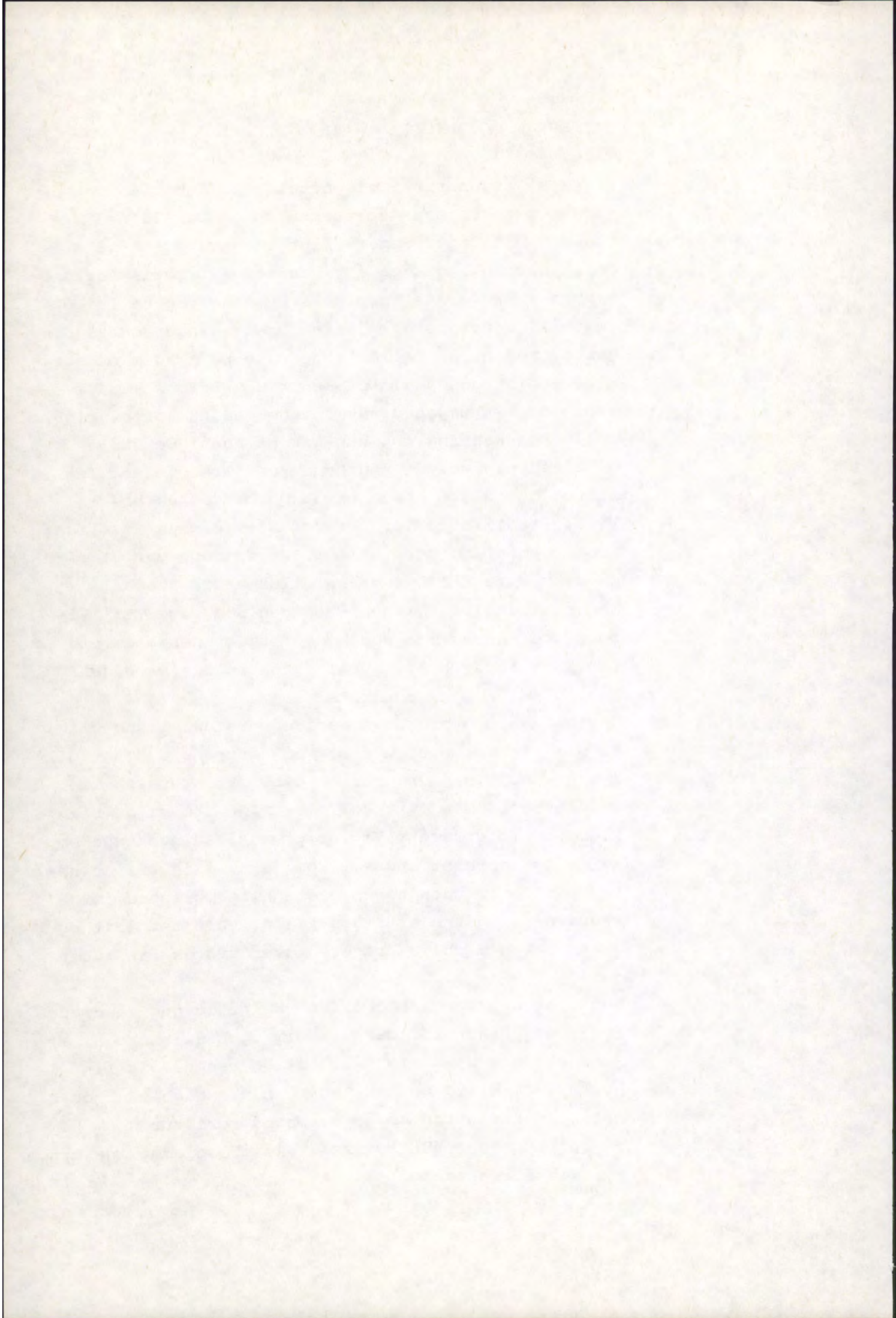

GIFTERMÅL OG REJSER

Brita så jeg naturligvis ofte. En tid boede hun ganske nær os, hos departementschef Saxild ved Nyboder Gammelvagt. Senere flyttede hun rundt på Frederiksberg. Vi gik på aftenkursus i croquis-tegning sammen i Frederiks Hospitals bygning, og vi fulgtes til Wanschers spændende forelæsninger og til gæsteforedrag af fælles interesse på Akademiet etc. Senere gik hun en tid på Kunstindustrimuseets væveskole og lærte jacquardvævning (med hulkortstyring) hos Gerda Henning. Da hun gik på bogbinderskolen om aftenen, hentede jeg hende ved Teknologisk Institut og fulgte hende hjem. Da boede hun hos en Viborg-familie på Norsvej ved Sct.Jørgens Sø (lige ved siden af mormors bolig). På søndage var vi ofte på cykelture til Dyrehaven eller andre steder i Nordsjælland. I ferierne tog hun som regel til Viborg og fulgtes med nogle af vore gymnasiekammerater. Det foregik pr. cykel og dæksplads på båden mellem Kalundborg og Århus.

Det havde jo gjort ungdomstiden ovenud vidunderlig, om vi - i overensstemmelse med naturens orden - gik i seng med hinanden, når en dyb, skøn forelskelse var opstået. Men i stedet blev man ofte meget beklemmt og frustreret. Vi var grænseløst uvidende om sex - og begrebet orgasme kom jeg aldrig til at høre om. Vi var uden nogen godtagelig mulighed for rådgivning og ude af stand til at tale det frit og åbent igennem selv. Præservativer syntes frastødende.

Jeg tror det var samme år som Helge og jeg vandrede fodtur i påsken til Herlufsholm og Liselund o.a. af Sydsjællands seværdigheder, at Obersten dels fik nys om, at Brita og jeg tænkte på kompagniskab og dels, at hun netop havde været på ferietur hjem som foran beskrevet. Da lød faderens uforglemmelige ord til sin formastelige søn: *"Du skal vide, at jeg ikke synes om dine gifteplaner med et pigebarn, som rakker landet*

rundt på cykel sammen med andre drenge!" Da havde jeg svært ved at beherske mig.

Men relativt kort tid efter fik mine forældre en indbydelse til bryllup i Mogenshus i Viborg.

Brita og jeg blev gift på Viborg Rådhus på hendes fødselsdag i 1925, og der var festmiddag i Mogenshus. Det var vist første gang, mine forældre mødtes med de forunderlige mennesker, Ingeborg og Rasmus. Brudeparret brød op så tidligt, at de kunne nå expressen sydpå, der havde Italien som mål.

Men sammen med Laps, som var vores sammensvorne, gik vores vej ned til Nørresø, hvor Le Concombre lå rejseklar - og så padlede vi via Søndersø og Nørreå *ad Randers til*. Da vi næste dag var kommet et stykke forbi denne stad, udfærdigede vi en flaskepost og anbragte den midt i skuden, som vi skubbede ud i Gudenås udløb, og så vandrede vi ind til vores forudbestilte hotel (og sendte de første postkort - med Niels Ebbesen på).

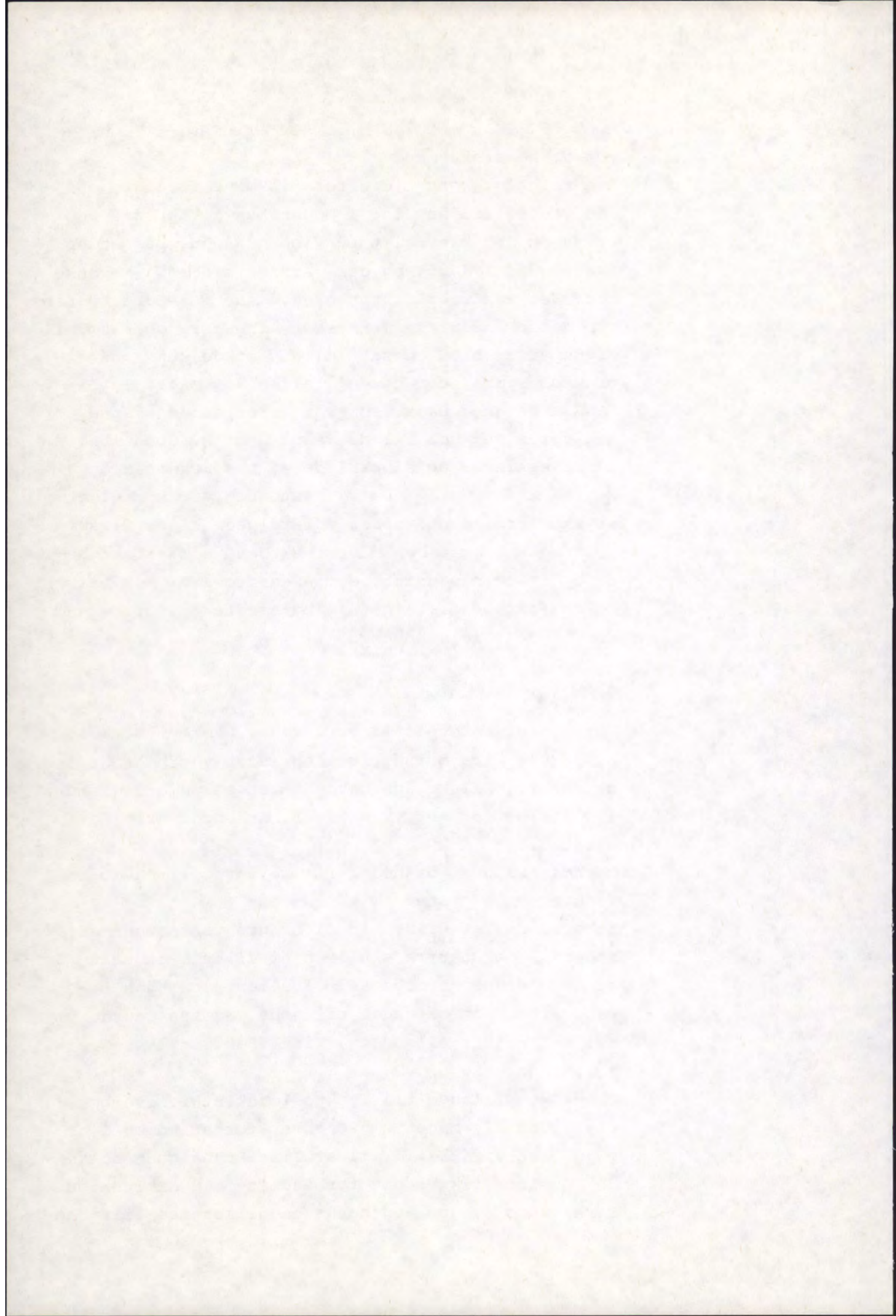
Italien og Tjekkoslaviet

Vores næste stoppested var Praha, hvor vi besøgte Else West (fra Brænderigården), der var begyndt at studere tjekkisk. Hun havde lovet at undersøge mulighederne for, at vi kunne finde noget arbejde dersteds.

Dernæst slog vi os ned i *Firenze*, hvor vi havde hovedkvarter i næsten to måneder.

En stor del af denne tid tilbragte vi sammen med Mogens - der herfra skulle hjem efter i et halvt år at have gennemkrydset hele Italien - så hans bevandrethed kom os meget til gode. Sammen gjorde vi fx. små rejser til Lucca, Pisa, San Gimignano, Arezzo, Siena etc.

Da vi kom tilbage til Tjekkoslaviet i november, viste der sig meget små chancer for at komme i arbejde, så vi fik tid til at lære Praha godt at kende. Omsider fik vi dog forbindelse med arkitekten Carel Cocola, som jeg havde en hilsen med til. Han

havde tidligere været på en studietur i Skandinavien.

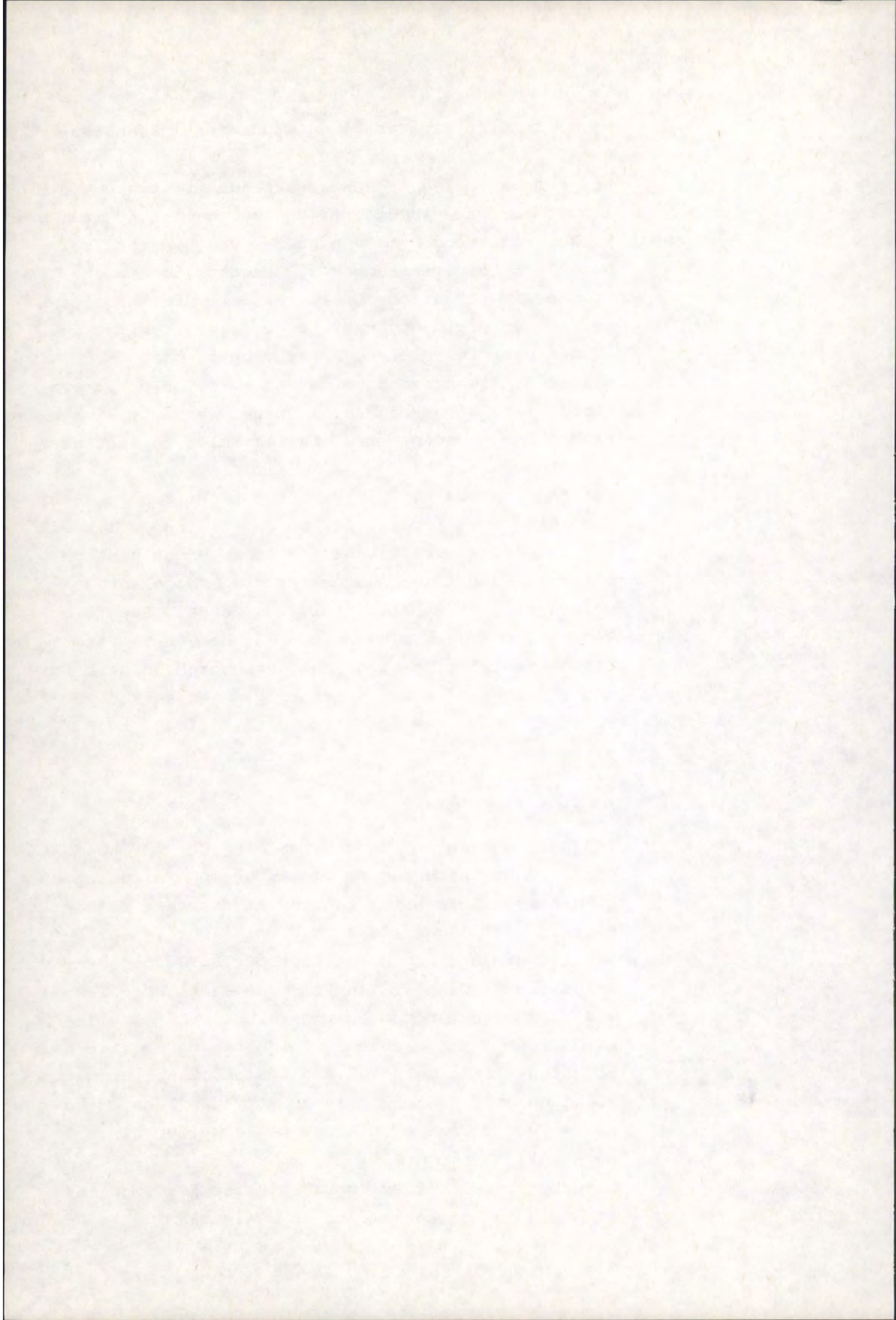
Hos ham havde jeg tegnestue-arbejde et stykke tid i *Ceske Budejovice* (Budweis). En smuk gammel by med kirke, rådhus og bytårn placeret ved et stort rektangulært torv, indrammet af buegange og med en fontæne i midten. Men Brita var der intet arbejde for, så vi måtte opgive vores drøm om at blive i landet vinteren over og så købe en ny kano, som ganske stille kunne føre os med strømmen ad Vetava (Moldau) og Elben hjemad. I stedet begyndte vi at vandre nordpå en ugestid. Så fik kulde og regn os til at tage toget.

Det skal nævnes her, at vi netop ti år senere atter foretog en studierejse til de samme lande. Da begyndte vi igen med Firenze, hvor de endnu huskede de tre danske i vores stamtrattoria "Napoleone". Derfra drog vi så bl.a. til Rom, Pompei, Paesto og Venezia. Om Tjekkosllovakiet - der da var ved at blive anset for et af de mest avancerede centre for moderne bygningskunst - frembragte jeg en redegørelse til månedshæftet "Arkitekten" (1936, nr.4. s.65-84).

Lindenberg Slot 1926

Ved hjemkomsten skaffede Hvass mig job som "konduktør" ved en indvendig ombygning og modernisering af Lindenberg Slot, efter tegning af arkitekt Hother Paludan. Det ligger 19 km syd for Ålborg, hvor vejen til Hadsund krydser Lindenberg Å. Jordegodset er udstrakt: Østpå Lille Vildmose samt Tofte Skov med Vildtheget og de talrige kronhjorte og vildsvin, vestpå store dele af Rold Skov og et særpræget afvekslende landskab med ådalen, Madum Sø og Blåkilde etc. (Naturligvis anskaffede vi os en kano, så vi ad vandvejen kunne padle mellem slottet og Rold).

Hovedbygningen har en robust sluttet form med to stokværk og høj sokkel (om en hvælvet kælder) - på

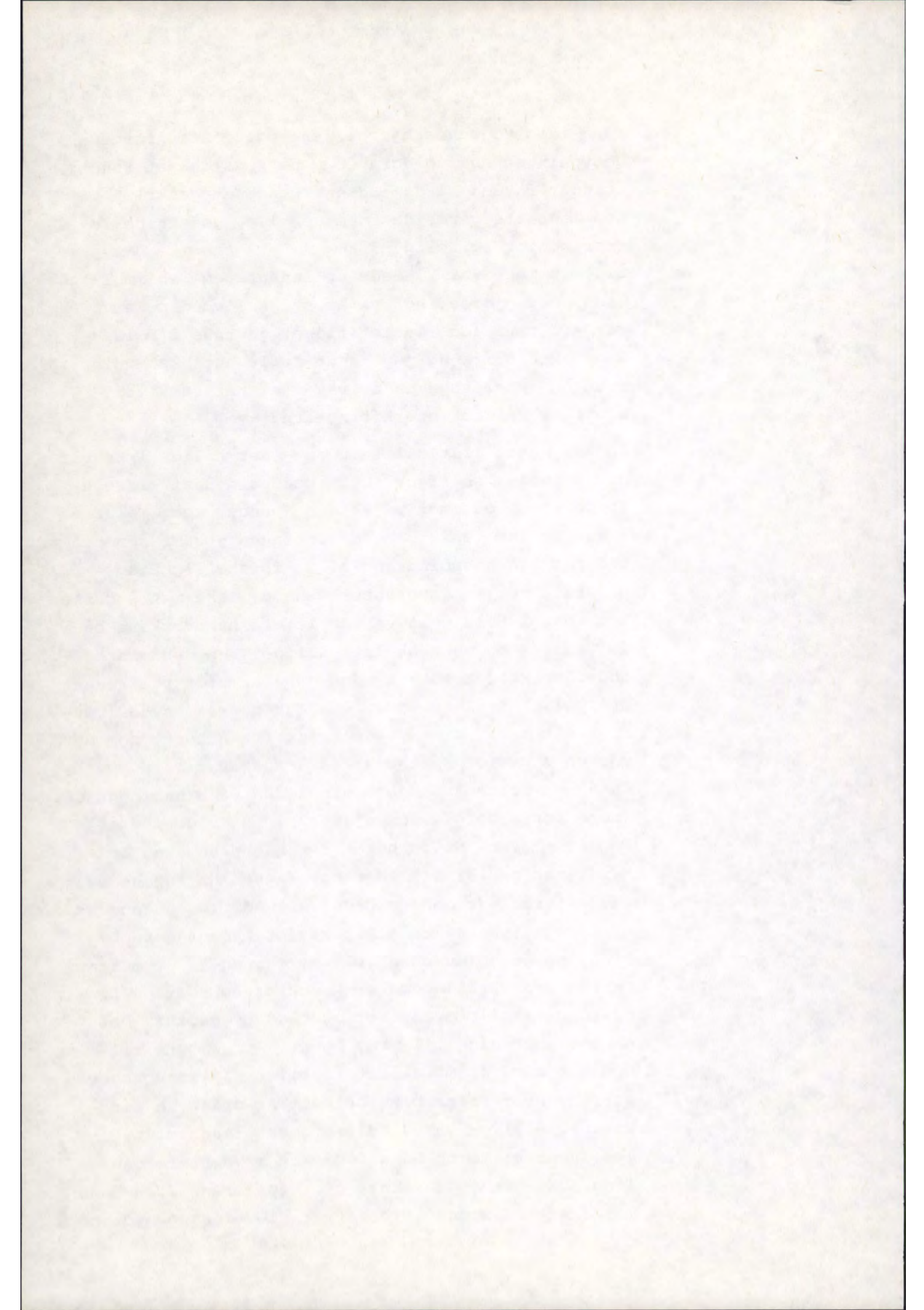

nordsiden to runde hjørnetårne og to stævnformede udbygninger mod voldgraven - på sydsiden et rundt trappetårn mod gårdspladsen. Den enetages fløj på den modsatte gårdside rummede bl.a. godsinspektørens kontor og bolig.

Slotsrummene var ryddede og lensgreven Schimmelmann, der gjorde indtryk af skikkeligheden selv, var midlertidigt flyttet til et jagthus i Rold Skov. Men Brita og jeg fandt nogle antikke møbler frem og indrettede os og væv i et par rum i tilslutning til det ene hjørnetårn.

Jeg så meget lidt til Paludan - der heller ikke var nogen sympatisk figur. Og arbejdet med at klare uforudsete problemer på stedet - under ledelse af en jeg ofte var uenig med om løsningen - samt den til tider træge koordinering af de forskellige fags præstationer og leverancer - havde ikke min største interesse. Heldigvis var de lokale håndværkere både fagligt og menneskeligt solide. Den dynamiske godsinspektør Mørck var det også en stor tilfredsstillelse at samarbejde med. Ægteparret havde i øvrigt tit besøg af en vennekreds fra Ålborg, som det var en stor fornøjelse at få kendskab til.

Engang i dette år nedbrændte laden på Dronninggård (nord for Ålborg), som ejedes af en svigermor til Poul Henningsen. Nu forholdt det sig sådan, at fru Mørck var søster til PH's mor (Agnes H), og godsinspektøren var hendes rådgiver vedr. Dronninggård. PH påtog sig at være arkitekt for ladens genopbygning, og jeg blev udset til "skønsmand". Bygmester Larsen fra Vårst, som var hovedentreprenør på Lindenberg, skulle også overtage ladebyggeriet. Det gav jo anledning til *mange besøg af PH* og ture til Dronninggård (samt til et festligt Hjallerup hestemarked, hvor Brita blev betroet at dreje en lirekasse). Tillige var vi til bygmesterens sølvbryllup, hvor vi to og PH sad bænket i Vårst forsamlingshus - med sodavand - over for æresgæsten "Danmarks Afholdskonge", (bagefter blev i smug budt på

brændevin i værtens hjem).

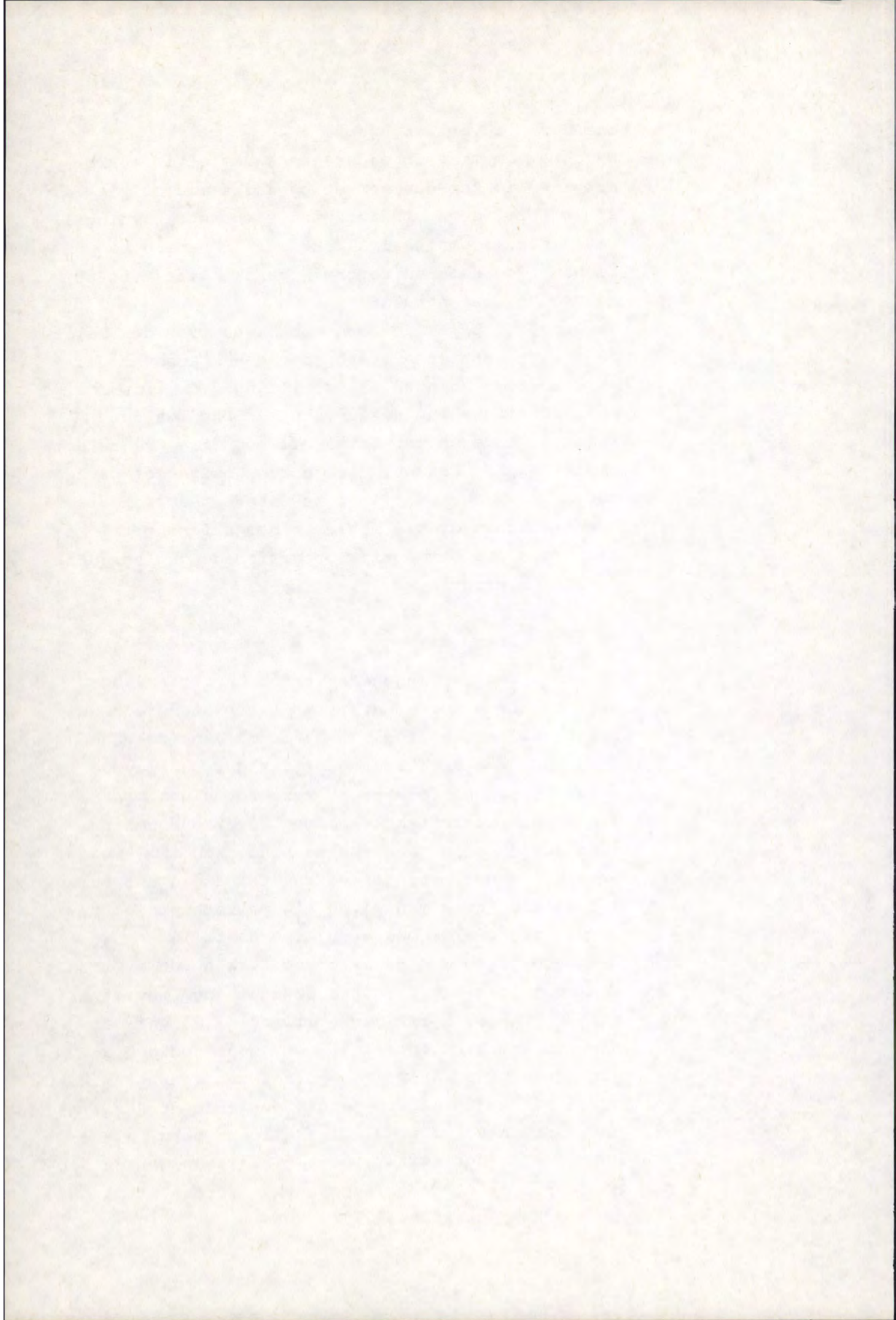
PH skrev om mine arbejder på Akademiet i en kronik i Politiken den sommer og endte med at påtale, at jeg prøvede at indføre min egen retskrivning i betænkningen om møbelmål. Et par år senere begyndte han dog selv en reform - ganske vist mere behersket og talentfuldt.

Da arbejdet på Lindensborg ebbede ud, var der meget få muligheder for nyt arbejde. Men Hvass var ved at forberede en nordisk udstilling "Vor tids bolig" i Industriforeningen, der skulle åbne i august 1927. Initiativtagerne var Brita Drewsen (fra Svensk Hems-løjd) og Kaj Dessau, der åbnede Bolighuset på Amagertorv. Jeg kom til at assistere med lidt af hvert: tegninger til møbler, fotografering til katalog o.a. På samme tid fotograferede jeg også til K.V. Engelhardt o.a.

Arkitekt i Brasilien

På samme tid var ingeniørfirmaet Christiani og Nielsen ude efter en arkitekt til bistand for deres brasilianske afdeling i Rio de Janeiro. Sagen var den, at større byggearbejder derude blev udlisteret uden på forhånd at være formgivet. Entreprenørerne måtte fremkomme med såvel udformningsforslag som pris. Man skulle binde sig til tre års arbejde, men i øvrigt have ret til at gå ned på en vis deltid, hvis man påtog sig private projekter, og det regnede de med at hjælpe en til.

Vi havde begge mod på at prøve lykken ude i verden, så jeg meldte mig blandt ansøgerne, og - uvist af hvilke årsager - fik jeg stillingen. Så var der blot to komplikationer: 1) Det ansås nødvendigt, at jeg kunne underskrive mine projekter med et "M.A.A.". Altså påtog jeg mig frejdigt, omgående at "tage afgang" fra Akademiet. 2) Vi skulle ha barn. Altså anbefalede det stærkt, at jeg startede derude alene (også for at få et begreb om, hvordan klima og livsforhold passede os.)

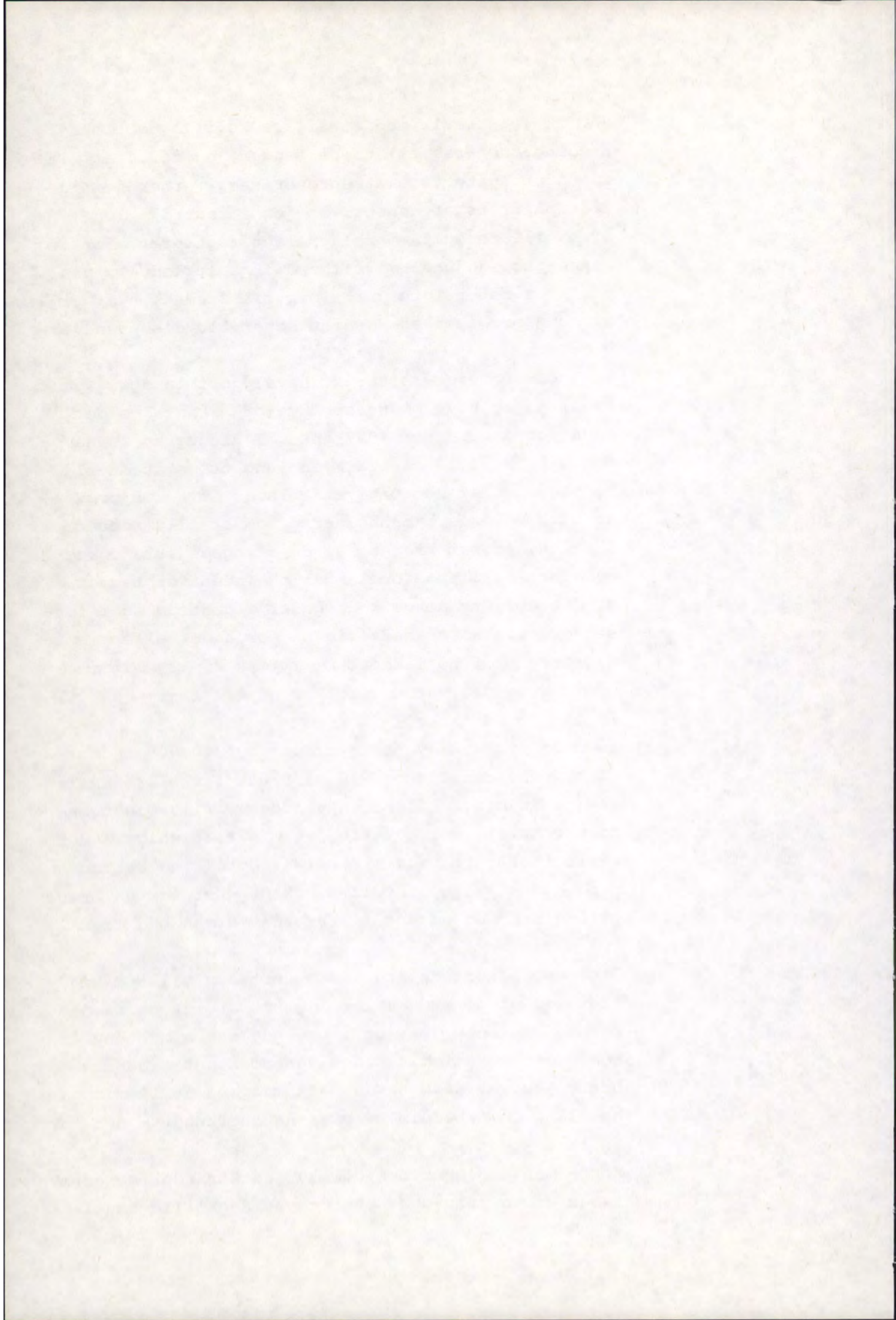
Så fik jeg travlt med at tilfredsstille Gottlobs umådeholdne krav til tempeltegneri og derefter klare de obligate to skitseprøver samt forberede mig lidt på årets afgangsprøve: "en amtsgård". Jeg fremstillede et sammenklappeligt tegnebræt, for at kunne arbejde undervejs (hvad ikke lykkedes). Hen på efteråret fulgte Brita mig til Bremen, hvor jeg gik om bord i en af Norddeutscher Lloyd's passagerbåde.

Tre uger senere - efter at have gjort landgang på Madeira, og have passeret Ækvator - kastedes der en aften i november 1927 anker i Riobugten Quana-
bara, hvor vi lå på svaj den lune tropenat over. På baggrund af det omgivende lands mørke, bjergfulde silhouet sås bydannelserne som et illumineret mønster, yderst kranset af de slyngede strandpromenaders strålende buelamper og inden for tegnet af det oplyste netværk af gader i centrum og i forstæder, som forgrenede sig på forlandet eller i dalstrøg op i højlandet. *Man befandt sig som i en drømmeverden* og det var umuligt at gå til køjs - så vil-
le den jo udslettes.

Nichteroy var en hyggelig mindre by (10.000 indb.) på bugtens østside og med uafbrudt færgeforbindelse (på 15 min.) til Rio, hvor der var 10 min. gang til kontoret. Der bosatte jeg mig foreløbigt i det lille toetagers engelske Palace Hotel ved Strandpromenaden i byens sydlige udkant. Her var en bred hvid strand og adgang til ramsalt strandbad lige ved døren.

Omgående afkortede jeg så kontortiden tilstrækkeligt til at gøre *mit afgangsprojekt* færdigt og få det hjemsendt inden jul, og i begyndelsen af det ny år kom et telegram om, at det var godkendt. (Senere hørte jeg, at Kåre havde haft mas med at få min afhandling om møbeldimensionering anerkendt - det var jo ikke kunst.)

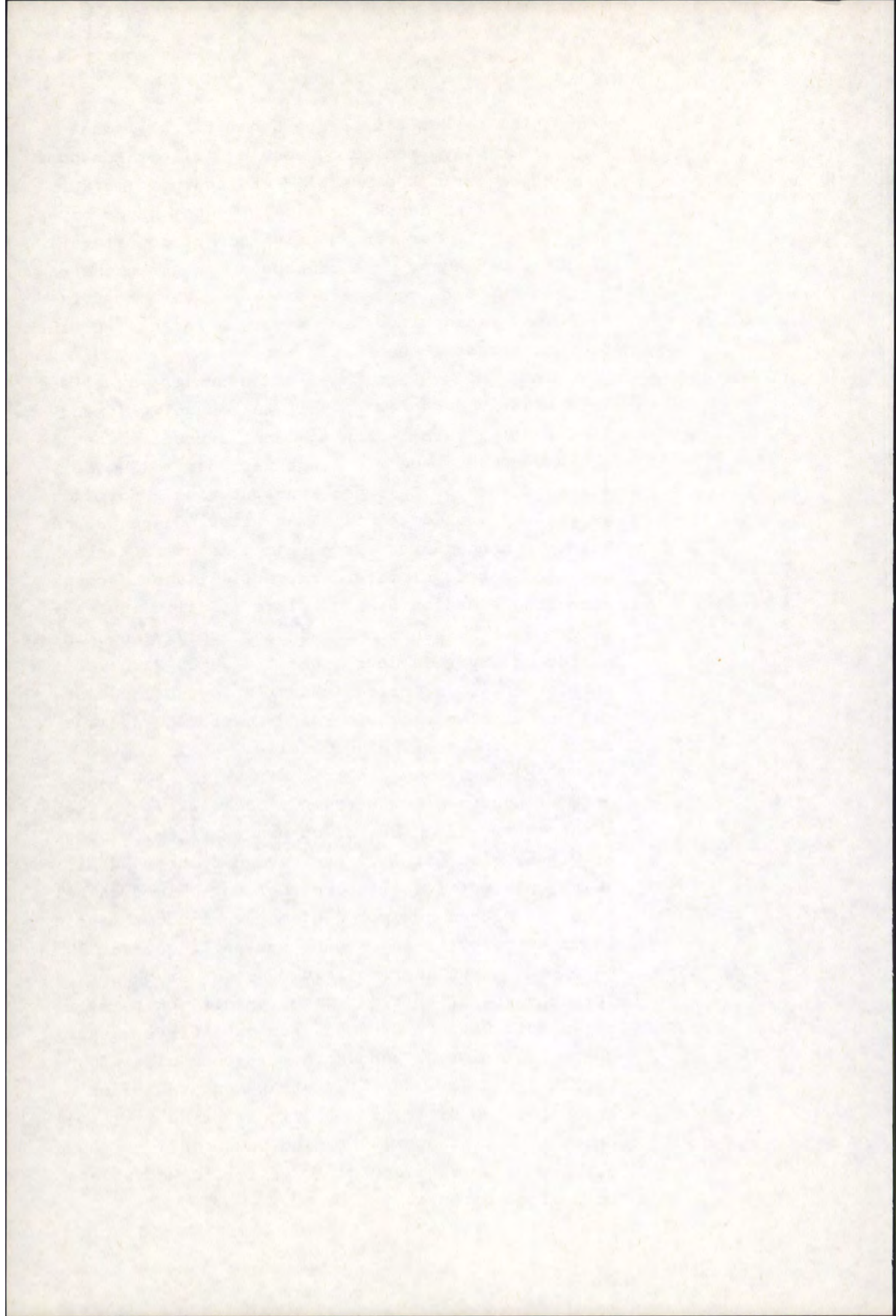
Kørte man med sporvogn udefter ad Strandpromenaden, langs vigen Jurujuba, passeredes den lille engel-

ske sejlklub. Her fik Preben Schmidt fra firmaet mig til at blive medlem og købe en lille fladbundet åben kapsejler med sænkekøl - en "sharpy" (måske svarende til en dansk piratjolle) - som havde navnet "*Goldfish*". Der var en halv snes af den slags i klubben. Den kunne nemt trækkes op på strandene på bugtens små øer, og sejlturene kunne være forfriskende på fridage, hvis solen var så intens, at man blev forbrændt igennem skjorten.

Mine første indtryk af stedet på denne årstid var ellers velbehaget ved den evige sol. En behagelig (omend lidt fugtig) varme - kun sjældent afbrudt af hektiske hedeølger - og med lange perioder mellem de stærke regnskyl. En meget konstant vind - formiddage fralands, middage stille og eftermiddage pålands. Palmer i mange arter. Træerne med de store kroner dækkede af røde blomster, farverige lianer, store sommerfugle med strålende kulører. Stille lune aftener på terrassen med cikadesang, selvlysende insekter og krydrede dufte. Det tre dages karneval supplerede jo de første indtryk med et billede af den broget blandede befolknings overstadige glæde ved en fælles festlig udfoldelse.

Den 26.februar 1928 fødtes Merete i Viborg, og hun blev døbt af hensyn til min troende familie. Et par måneder senere ankom Brita med hende. Vi følte begge, at vi var gået glip af meget ved den lange adskillelse, netop i fødselstiden. Det var ellers så heldigt, at Preben netop tog hjem på 3 måneders ferie, så vi kunne rykke ind i hans hus så længe. Det lå på en stor grund nær sejlklubben, og var beboet af "Frenchy" og af to søde tjenestepiger, en terrier og en kat. Det var Frenchy, som gav Merete navnet Fetterson (p.gr.a. hendes fedme) - som siden forkortedes til Fæt. Hun blev straks en hund efter strandbad. Og Brita, der tidligere havde øvet sejlsport i Viborgs søer, var glad ved Goldfish - og sikrede os en vandrepokal i den første kapsejlad vi deltog sammen i.

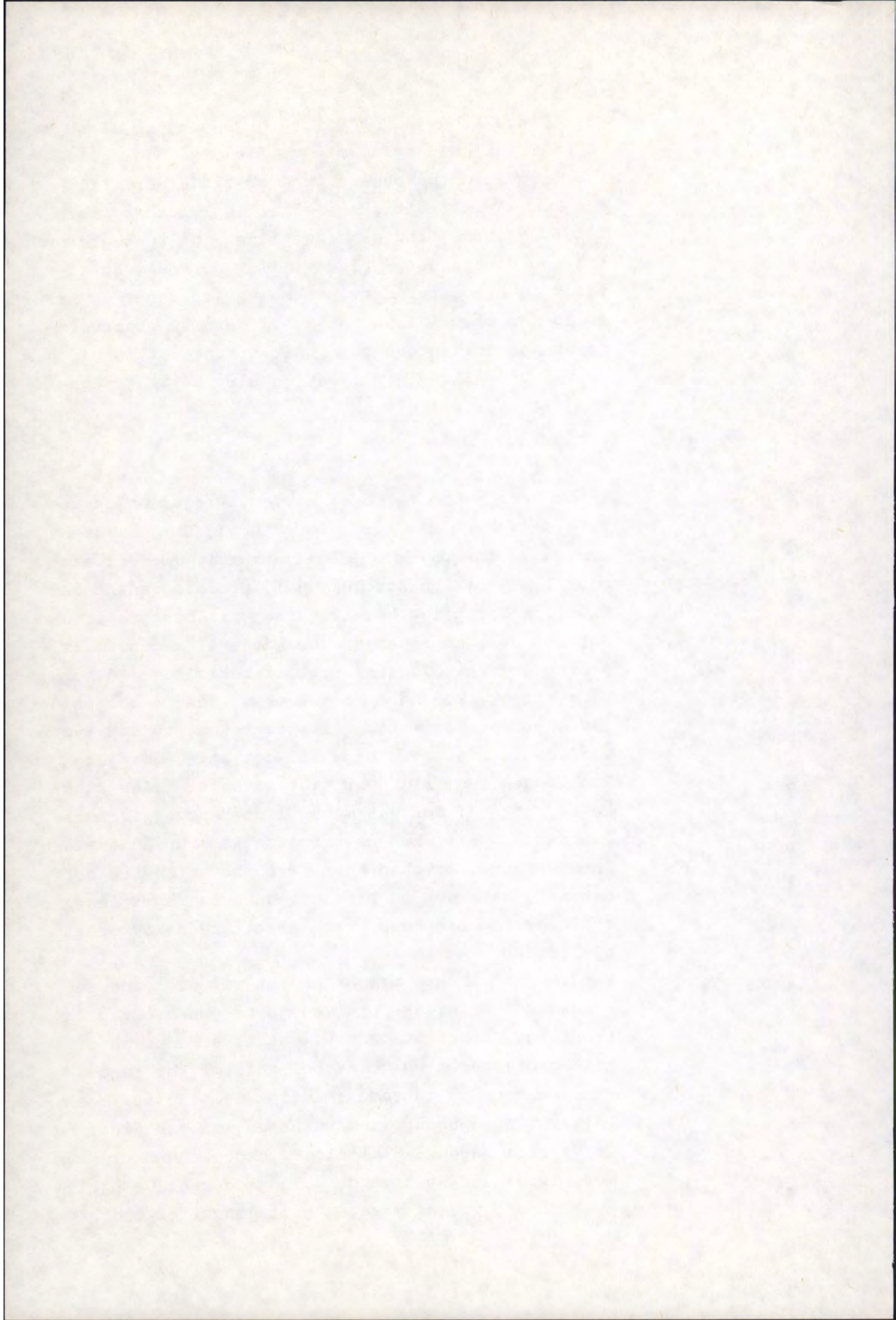

Kastevinde kunne af og til få hele grupper af sejl-både til at kuldsejle, men vi fik omgående øvelse i at kravle om på bådens bund og sidde der, til der kom hjælp fra fiskere eller sejlklubbens motor-båd. Ved vores tredje kuldsejling - på week-end tur til øen Governador - blev vi lidt nervøse ved at først en kæmpe stor djævlerokke var sprunget op temmelig nær på Goldfish, og at vi dernæst observerede et par trekantede hajfinner stryge tæt forbi os. Brita kunne li hele miljøet og blev hurtigt bedre end jeg til portugisisk.

Vores hjem i Rio

Inden Preben kom tilbage, havde vi lejet en seks-værelses *bungalow i Rua Passos da Patria*. Den lå dels i nærheden af den gode doctora Boedeners bolig (hvor vi af og til kom til en studiekreds), og dels ganske nær familien Bartholdy, som vi af og til besøgte i "konsulare" o.a. anliggender. De havde et meget smukt stort hus fra kolonitiden, helt beklædt med dekorede fliser. Mod nord førte vores gade på kort tid (evt. pr.sporvogn) til færgestationen, og mod syd var der få minutters gang til det lille forbjerg Boa Viagem, som til hver side havde et lille stykke badestrand, der var meget lidt besøgt af andre. Fra gaden op til husets terrasse kom man ad en lang snoet trappe. Bevoksningen foran huset bestod af bananer, citroner og blomstrende buske samt enkelte orkideer, og bag huset var der tæt regnskov op ad bjergsiden.

Vandværket var kun dimensioneret til at fylde en vandkasse, halvvejs oppe ved fortrappen, een gang ugentlig. Derfra pumpede vi vandet automatisk op til huset. Under en gul-feber-epidemi kom renovationsfolkene og puttede små fisk, som spiste moskitolarver og -pupper, i vandkassen (så fik vi af og til fisk i maden). Samtidig fældede de vores bananpalmer, fordi der stod vand i bladskederne. De hjalp også en dag ved at mase en giftslange for Brita og

en anden gang ved at dræbe vores uundværlige hund, da den fik hundegalskab.

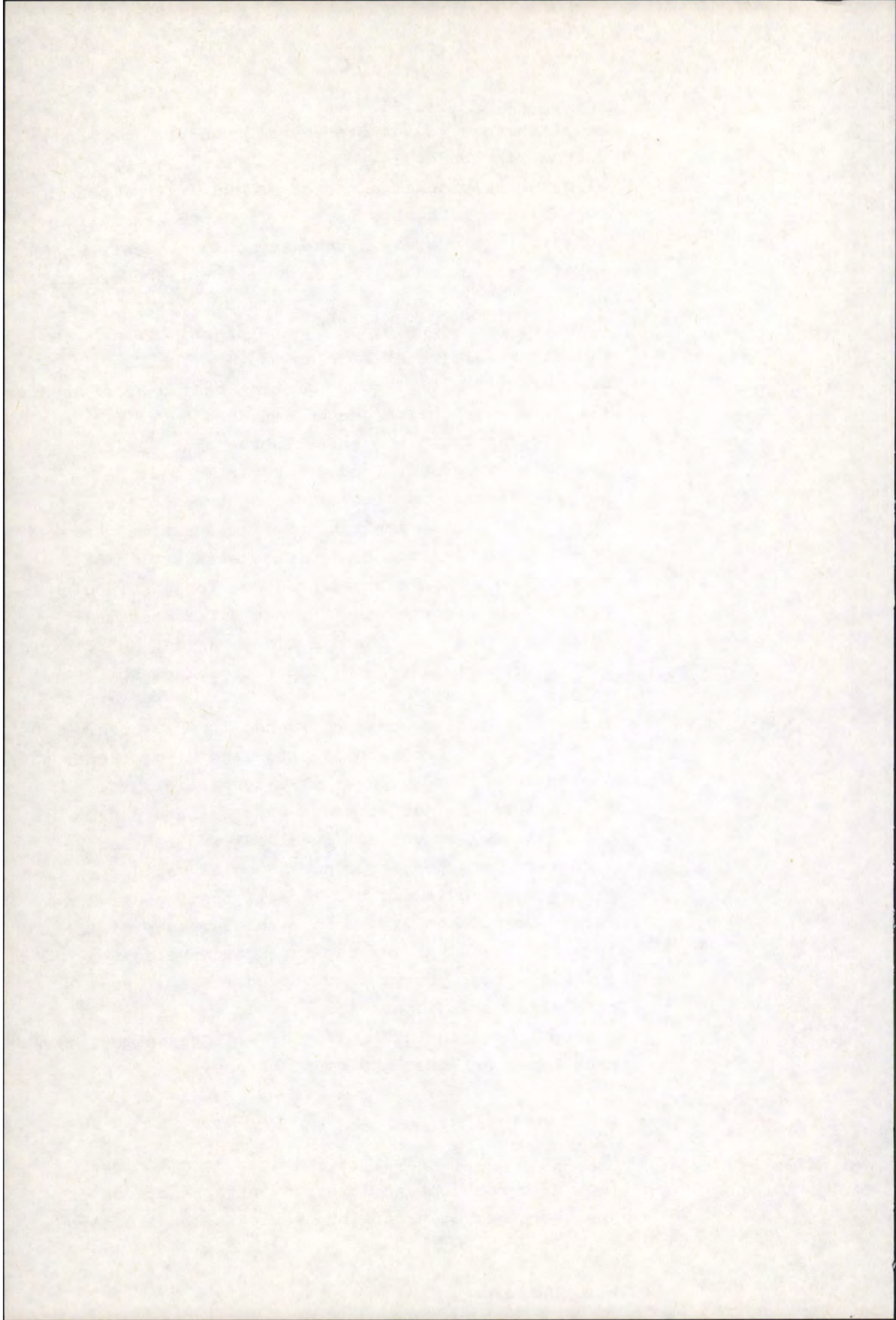
Vi havde selv enkelte møbler med ud (fx. birkesofa og -klapbord). Øvrige møbler (fx. spisestuen i kolonistil) lejede vi vistnok sammen med huset. Vi havde altid én og til tider to piger (af varierende hudfarve). De boede ellers i små primitive hytter uden for byen. Og for at hjælpe på økonomien havde vi oftest udlejet et værelse.

Firmaets kontor i Rua Primeiro de Marco bestod af en bred etage, som gik helt igennem den dybe karré til parallelgaden langs havnen. Til hver gade var der tre høje vinduesdøre, og det bevirkede, at den svalende pålandsbrise om eftermiddagen strøg opfriskende gennem lokalerne, der var opdelt med skærme. Under to store ovenlys var der gulvudskæringer i alle etager, så man kunne høre, hvad der foregik i hele huset. I de hedeste dage kom det til temperamentsfulde skændsmål - til andre tider var det melodierne fra grammofonlageret i underste etage, som prægede stemningen.

Vores dynamiske og omkringfarende leder Bro var en sjælden gæst i projekteringsafdelingen, og tegnestuechefen Johns havde vi ikke synderlig agtelse for. Ellers var der et meget godt forhold personalet imellem. Der var som regel omkring fem danske ingeniører ved projekteringen - og så var der en brasiliansk, hvis far var ansat i bygningsdirektoratet. Dertil kom et større antal tyske tekniske tegnere. Og så var der den rare sorte Valadares, som bl.a. tog lystryk i solen ved et af vinduerne og ellers var hjælpsom med alt, og som en bog at slå op i med sin hukommelse for alle projekter, firmaet havde arbejdet med gennem årene.

Profit frem for alt

Mine personlige arbejdsbetingelser var højst utilfredsstillende. Som forud nævnt leverede entreprenørerne projekttegninger og pristilbud samlet til udliciteren-

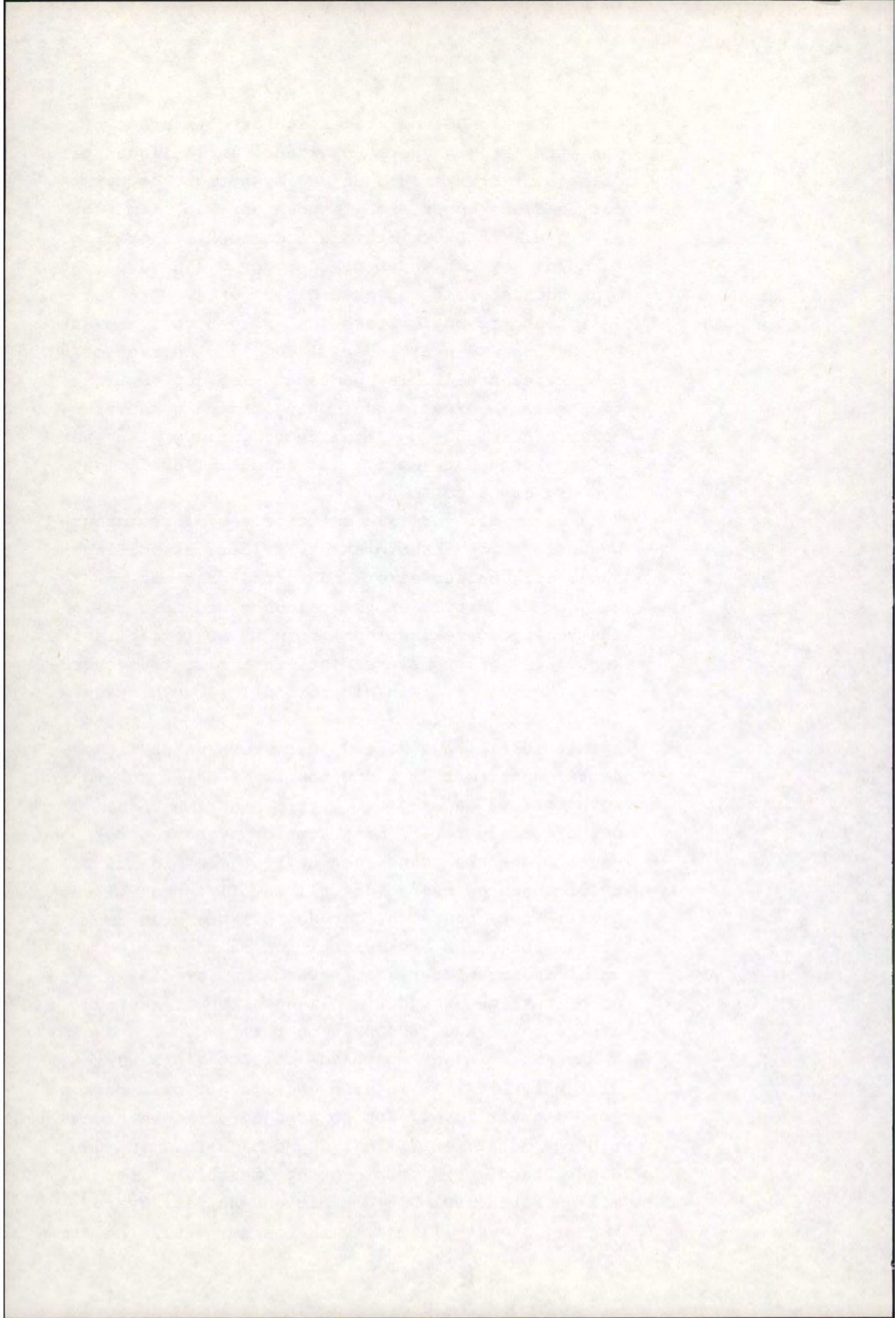

de bygherrer. Det udartede sig for det første på den måde, at jeg yderst sjældent fik lejlighed til direkte at drøfte opgaven med bygherren, og hvis det handlede om et arbejde uden for Rio, kom jeg aldrig til at sætte mig ind i de konkrete stedlige forhold. For det andet gik det for C & N ud på, at mine facadeforslag og akvarelperspektiver så betydeligt større og flottere ud, end det var relevant. For det tredje skulle der, i de tilfælde hvor et projekt eventuelt blev godtaget - og det var ikke flertallet - ofres mindst mulig tid på gennemarbejdelse af arbejds- og detailtegninger. Og på ny var det sjældent, at jeg fik lejlighed til drøftelser med bygherrer om sligt.

Hvad enten der var tale om beboelser, forretningsbygninger, fabrikskomplekser, siloer, eksportlagerhuse, torvehaller eller andet, ønskedes det som regel, at de udstyredes som paladser med mest mulig udsmykning og dekoration i form af søjler, pilastre, konsoller og krummelurer (stilen i øvrigt underordnet). Her var hverken min fortid i tempelklassen eller på Politigårdens tegnestue til større støtte. I enkelte tilfælde kostede det store vanskeligheder at få gennemført en lidt funktionalistisk og nøgtern form på en silo eller et pakhus i havnen.

Det afgørende for firmaet som for bygherren var pengene. Bygherren kunne eventuelt stjæle min idé til udformingen og overgi den til en billigere tilbudsgiver. Flere gange var det dog stimulerende for mig at samarbejde om brokonstruktioners udformning med en af de ingeniører, som havde sans for design. Ved de offentlige arbejder spillede nok bestikkelsen større rolle end både pris og form.

Privatarbejderne, som man havde stillet mig i udsigt i rigt mål, blev til intet - endsige det private kontor, jeg var lovet. Kun to arbejder fik jeg noget rigtigt ud af: en villa i Copacabana for min gode danske tandlæge Gjørup - og et "mausoleum" for familien Bartholdy. Det gav mig ganske vist svære kvaler, at det lille bygværk bestemt skulle ha min-

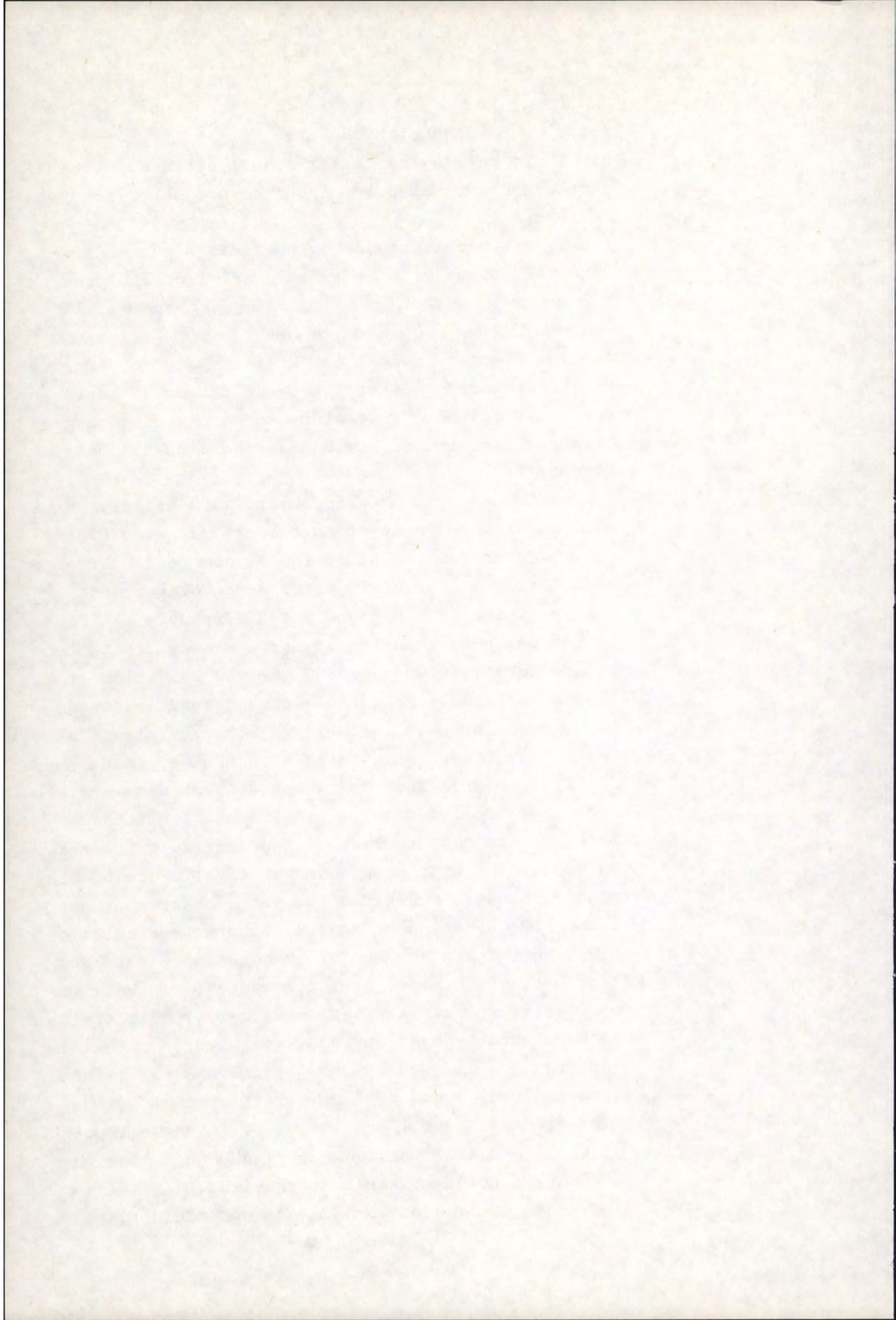

delse om en dansk landsbykirke.

Alt i alt har jeg vel tilfældige lystryk og skitser bevaret fra et halvt hundrede projekter fra disse tre år.

I hele det profitprægede erhvervsmiljø kunne det ikke undgås, at vi ofte følte os pinligt isoleret fra *den progressive kulturelle udvikling, der fandt sted i Europa med hensyn til socialisme, funktionalisme og byplanlægning*, som det fremgik af "Kritisk Revy" og "Das Neue Frankfurt", som vi fik sendt ud, og af Corbusier's "Vers une Architecture" og Asplunds "Acceptera" og aktiviteter som Bauhaus og Stockholmundstillingen 1930.

Det brasilianske samfund opstod omkr. 1500-tallet, da portugiserne begyndte at kolonisere østkystområdet, og urbefolkningen ("indianerne"), som bestod af et stort antal små stammer, efterhånden blev trængt tilbage i det dybe bagland eller udryddet. I 1600-tallet begyndte importen af sorte slaver fra Afrika, og omkr. 1800 udgjorde de nærværd halvdelen af hele Brasiliens befolkning. Endnu i 1850 indførtes 50-60.000 slaver årligt. Men i 1888 blev alle slaver frigivet uden erstatning til deres ejermænd. I 1927-30 bestod indbyggerne så dels af den fåtallige, oprindelige urbefolkning, dels af efterkommere af negerslaver eller af indvandrede europæere, og endelig af talrige blandinger af alle tre befolkningselementer. Fremtiden for dette ressourcerige landområde synes da at skulle tilhøre en raceløs blandingsbefolkning. Men den kendsgerning, at man ikke betragtede blandinger for udskud, dækkede dels over store sociale kløfter og dels over udslettelse af værdierne i deres oprindelige kultursammenhold. (Udformningen af den ny hovedstad Brasilia i Minas Geraes (1960) synes også at være blevet et ufolkeligt fremmedlegeme.) Brasiliens 22 forenede republikker, med i alt ca. 17 mio. indbyggere, var behersket af nordamerikansk storkapital, (antagelig med Monroedoktrinen fra 1823 som oprindelse), ud-

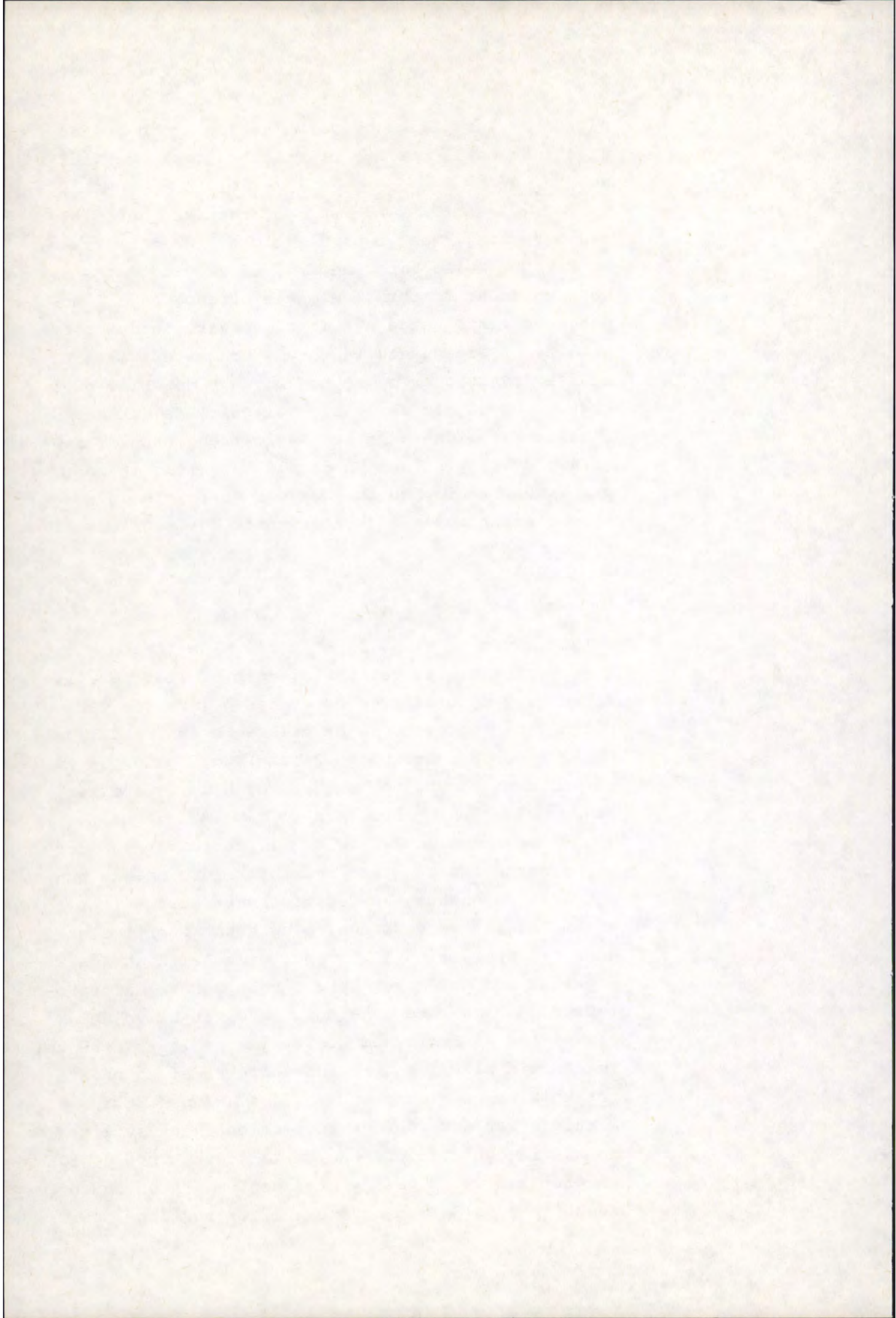

nyttet af europæiske erhvervsinteresser og styret af en national, korrupt og militaristisk overklasse.

I 1929 skulle vi have barn igen. Det var ikke netop efter beregning, men vi havde ellers aldrig tænkt os, at Merete skulle være enebarn, så vi glædede os til begivenheden. Doctora kom meget ofte og så til moderen og lærte hende nyttig gymnastik, og det blev aftalt, at lægehusets faktotum, Schwester Klara, skulle flytte over og bo hos os, når det blev påkrævet. Og så gik det alligevel galt, da det kom til stykket sidst på året. Navlestrengen havde snøet sig omkring halsen på det lille væsen, og der var ingen redning mulig. Det var en frygtelig sorg - især naturligvis for Brita - som det tog lang tid at komme over.

Den traditionelle revolution

I 1930 havde vi bl.a. skrevet til mine forældre om, hvor skønt klimaet var i Rio, og hvor lidt de ville forsømme ved at aflægge os et besøg (min far var dengang pensioneret, så de tilbragte næsten det halve år i deres sommerhus i Rørvig), og så tog de os på ordet og kom begge to. Far tog hjem igen efter et par måneders ophold, men *mor blev juli ud og tog så af sted sammen med Merete*, og den 1. september kom der så telegram fra to glade bedsteforældre om, at hun nu var i Mogenshus. På det tidspunkt havde vi opsagt lejemålet for vores bungalow og sendt overflødigt gods til opbevaring i firmaet, mens Brita og jeg flyttede ind hos vores naboer - en spansk malerprofessor og hans kone dona Lola - for at blive der, til vi tog på ferie som afslutning på 3 års arbejde. Imidlertid blev jeg netop da angrebet af en ondartet kombineret *nyreinfektion og lungehindebetændelse*. Samtidig var der udbrudt revolution i den sydlige del af landet. Det plejede der at gøre hvert 4.år, når der skulle vælges ny præsident - fra en anden republik - og dermed også udskiftes regering og

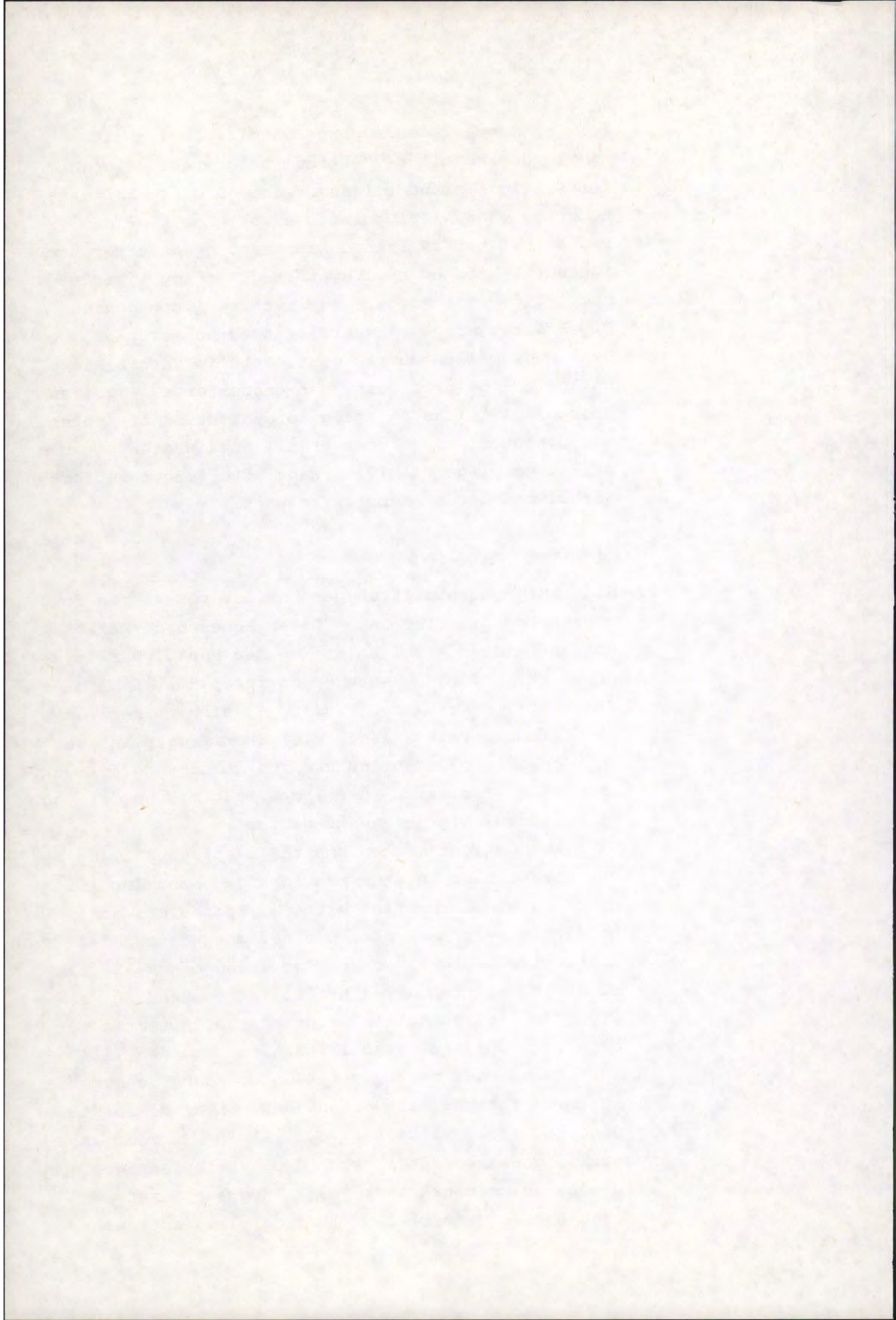

folk på mange ledende poster. Lola var fra sit hjemland vant til revolutionære foreteelser og derfor særlig i stand til at orientere os om begivenhedernes gang. I slutningen af oktober blev Sao Paulo indtaget af frihedskæmperne, og derefter kom turen til Rio, hvor vi overværede indtoget af det meget lidt militært prægede rytteri i hovedgaden Rio Branco, mens små kampfly strøg hen over os, helt nede mellem husrækkerne. Getulio Vargas blev udråbt til ny præsident. Han gennemførte i 1931 en "korporativ" (fascistagtig) organisation af staten, med diktatoriske beføjelser til præsidenten og holdt stillingen lige til 1945. Hans efterfølger indførte forbud mod det kommunistiske parti.

På hesteryg op i bjergene

Så snart jernbanedriften genåbnedes, tog vi med det første tog til stationen "Barao Homenen de Mello" omtrent midtvejs mellem Rio og Sao Paulo. Der lejede vi tre små bjergheste og en fører til at befordre os til *Robert Donatis "Reponso - Itatiaya"*. Det var en af finske folk anlagt, mislykket frugtplantage, som den muntre Donati nu var ved at udbygge til en drøm af et feriested (her i ca. 1000 m.s højde), og vi var foreløbig de eneste gæster.

Vi blev modtaget med en kop the i spisehuset, og over bordet hang en stor pragtorkidé, mens der ind og ud ad vinduerne fløj bittesmå kolibrier, som holdt sig svirrende på vingerne, mens de sugede nektar fra orkideen gennem deres lange næb. Så fik vi anvist et træhus ved bredden af et vandløb, som slyngede sig ned mellem frugttræerne. Desværre var den finske badstue ikke i funktion, men den lille opstemning, der var bygget udenfor, dannede svømmebassin og fontæne til morgenbadet. En af de første dage red vi ad vildsomme veje til "*Val Paraiso*", som var et gods med både kvæghold og kaffeplantage, som ejedes af en dansk familie. Vi hyggede os et par dage hos de gæstfri landsmænd og blev instrueret om,

hvordan dette lands største eksportartikel, kaffen, dyrkedes.

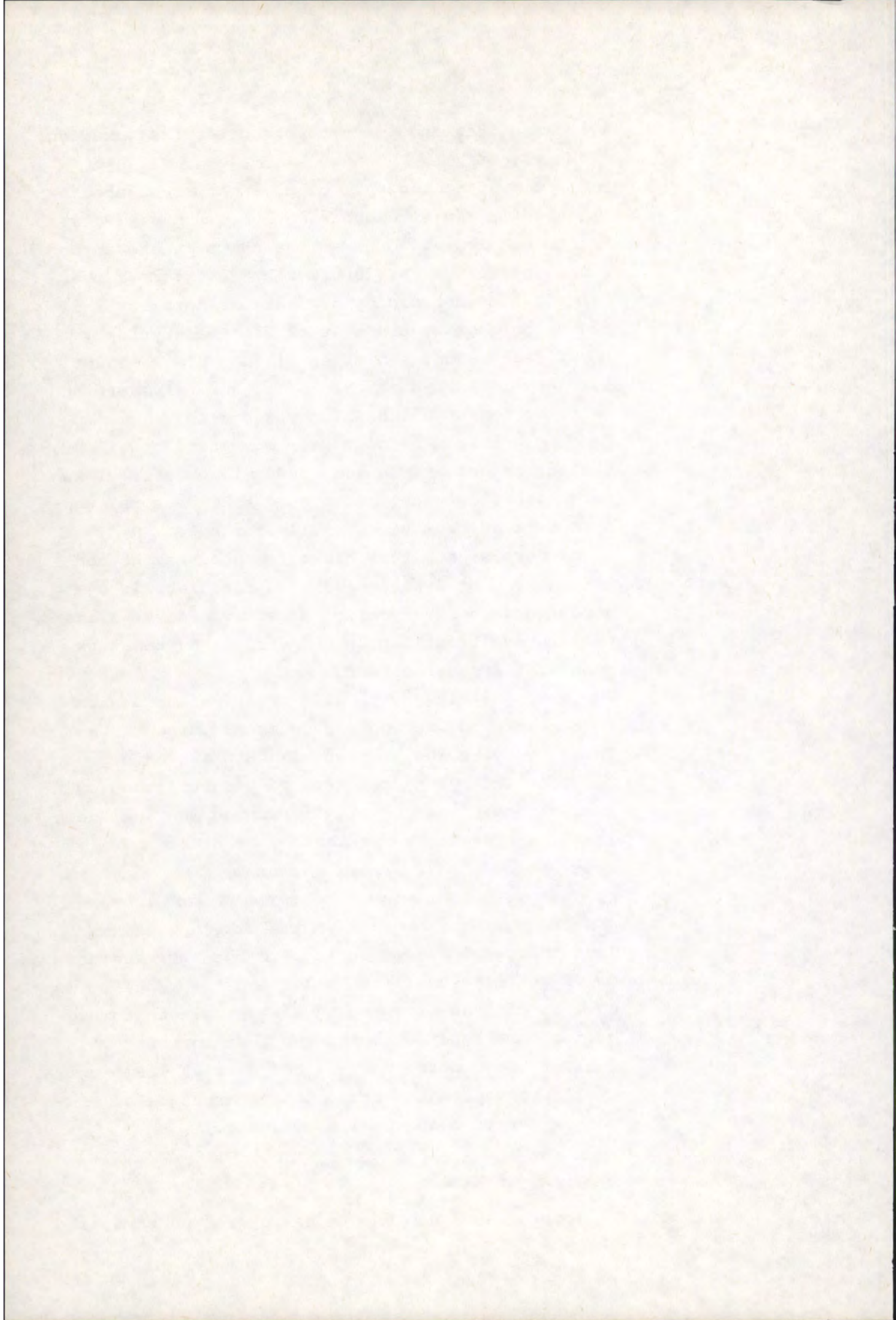
Nogen tid efter begav vi os på en større ekspedition og fik den stedkendte Joan med som vejleder. Første dag red vi ad en sti gennem tropeskoven op til et plateau i ca. 2000 m.s højde, hvor vi overnattede i en meteorologisk station. Her blev stilheden nogle gange brudt af en flok balstyriske, forvildede heste, som efter sigende aldrig fandt tilbage til lavlandet. Næste dag red vi videre op ad til foden af det basaltsorte fjeld "*Agulhas Negras*" og kravlede så på fødder og hænder op til Brasiliens højeste tinde (ca. 3000 m), hvorfra vi kunne se uendeligt langt ud over det kæmpestore, uopdyrkede land, som vi nu skulle forlade.

En af vore sidste ture gik til den elskelige sommerfuglesamler Zikán's beskedne familiebolig og jordbrug i en skovrydning. Huset rummede utallige præparerede brasilianske sommerfugle systematisk opbevaret i skuffedarier.

En verden af vinger fra alle arter, af alle størrelser, aftegninger og farvesammensætninger. Han fortalte lykkeligt om denne landets svævende pryde. Men mest indtryk gjorde det, da han berettede om sine ekspeditioner og sit liv sammen med indianere især i Amazonas. Han erklærede, at *de primitive indianere - hvor de endnu levede i uforstyrret fred - var rigtige mennesker, ufordærvede og hjælpsomme. De stod højere end alle de udefra kommende "civiliserede" udbyttere.* Zikán var leverandør til museer og samlere over hele verden, og vi bestilte en lille kollektion til minde om mødet. Et af hans børn kom og afleverede den, omhyggeligt emballeret og beskrevet i et instruktivt, venligt brev, netop da vi stod på kajen i Rio og skulle begynde hjemfarten. (I dag er nogle af vingernes farver desværre lidt falmede.)

Igen hjemme i Danmark

Vi drog af sted som eneste passagerer på en dansk

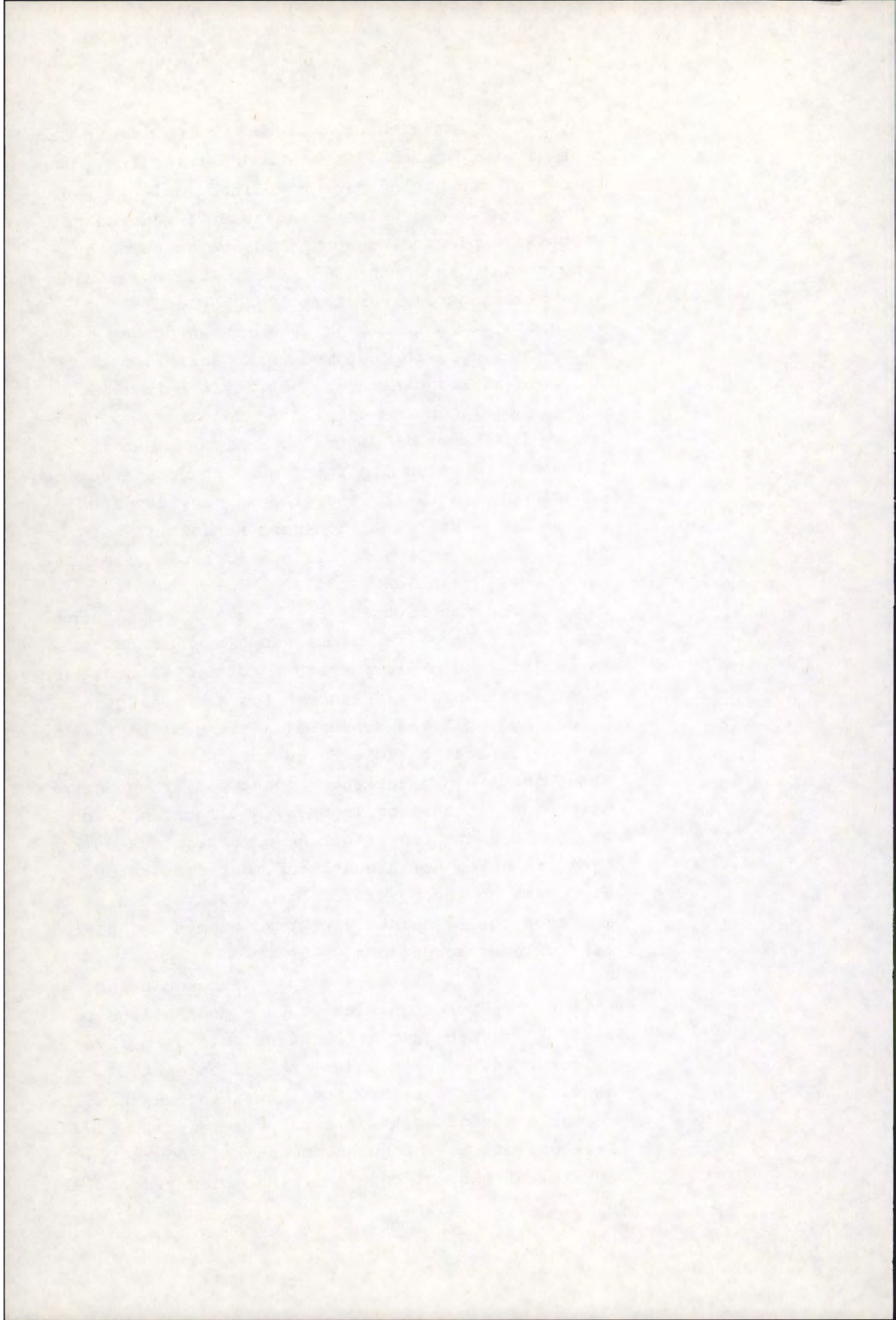
fragtbåd og lagde ind til *Sao Salvador i Bahia* en dag, hvor vi var gæster i firmaets underafdeling. Denne by var den oprindelige hovedstad (anlagt 1510) og meget smuk med palmer o.a. træer i gaderne og storslåede pladser, mange paladsagtige barok-bygninger og (påstod man) 365 kirker. Den pragtfulde domkirkes interiør var helt lueforgyldt.

Vi holdt jul i barsk vejr på Nordsøen og var hjemme i Mogenshus, forenet med vores datter, *nytår 1931*. På grund af lungeangrebet, jeg havde haft i Rio, kom jeg på Ingeborgs anbefaling til *Mesnalien Sanatorie ved Lillehammer med den dejlige dr. Holmboe*. Han fri fandt mig for alvorlig fare, men anbefalede dog et par måneders kur, før jeg gradvis begyndte arbejdet på ny. - Det var lidt svært at omstille sig fra Rios over 30° varme til opholdsstuernes max. + 14° og liggehallens - 30°.

Hen mod foråret flyttede Brita og jeg ind i Kochs hus på *Hulgårdsvej*, hvor Mogens var græsenkemand mens Ea var på landophold. Merete forblev i Viborg, hvor bl.a. Agnetes datter Elsebeth tog sig særligt af hende. Mogens havde overarbejde til sent på natten på "Vesterport" hos Ole Falkentorp.

Jeg tegnede på konkurrenceprojekt for Århus Universitet for Schlegel og Thomsen. Det foregik i Vedbæk og begyndte først, når de om eftermiddagen kom hjem fra deres normale arbejde. Det resulterede i, at Mogens og jeg først kom hjem ved tretiden om morgenen, og så spiste vi natmad sammen med Brita til fuglenes morgensang.

Vores boligforhold klaredes dernæst foreløbig ved, at vi fandt en førstesalslejlighed - med Bellahøjudsigt - i en nybygget villa på Primulavej nær ved Hulgårdsvej. Her var plads nok til en enkelt væv, og vi fik Laps som logerende. Her behøvede han ikke som i Mogenshus at gøre sit værelse til et Storm P-laboratorium, for nu havde han hele Bohrs Institut til at eksperimentere i. (Han blev gift i 1936.)

Ådalsvej

For at få bedre plads til vævning og tegning fik vi imidlertid mod på at bygge selv (omend jeg var nok så betænkelig ved på den måde at blive stavnsbunden og afhængig) og fandt en billig grund i naboområdet, *på hjørnet af Rebildvej og Ådalsvej*. Til den tegnede vi et beskedent hus med halvhøj kælder, og det blev færdigt i 1934.

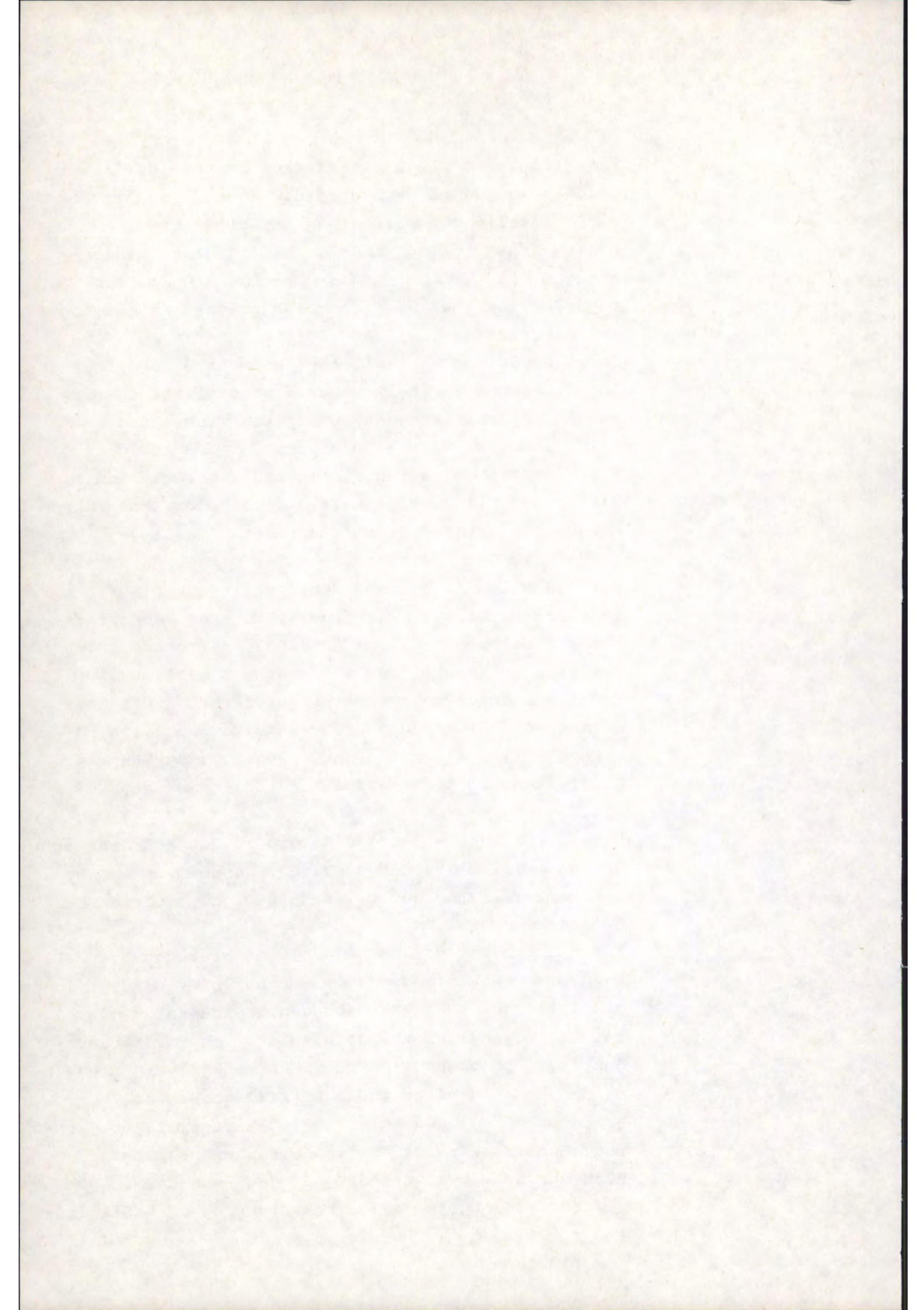
Da vi havde sagt lejemålet på Primulavej op, inden indflytningen var mulig, boede vi midlertidigt en stund hos arkitektvennerne Kirsten Westergård og Erik Jensen på Gustav Johansensvej. (Der holdt jeg i øvrigt til om natten en tid under besættelsen.) Merete kom til at gå i Katrinedalsskolen (hos Inger Merete Nordentoft) lige i nærheden af Ådalsvej.

I 1936 fik Egon Mathiesen og Else Fischer Hansen hus ved siden af os (mod Rebildvej), og i 1939 blev familien Heiberg vore genboer i Edwards beundringsværdigt udformede hus på Ådalsvej. ("Danske arkitekturstrømninger 1850-1950", Kbhvn. 1951, s.320) I det hus boede maleren Arne Petersen og Ebba Gregersen ("Ebs") i nogle af besættelsesårene, da Edvard og Ellen Margrethe var i Sverige, og Andreas H. flyttede i samme periode ind hos os et stykke tid.

Senere - i 1946 - tegnede Edvard så hus til Arne og Ebs på parallelvejen Randbølvej. Denne *koloni af familier* medførte, som det vil forstås, til tider en hel del samkvem.

I den store underetage på Ådalsvej blev der efterhånden en omfattende vævevirksomhed. Der blev plads til opstilling af seks væve foruden trendestativ o.a. tilbehør og hylder til garn, prøver og færdige produkter. I to omgange havde vi en medhjælper boende, og der kom tid efter anden adskillige elever.

Brita begyndte også at skrive og illustrere en lærebog. Hendes sikre og forfinede farvesans prægede, hvad hun selv producerede. Når jeg tegnede møbler til snedkerlaugets årlige konkurrencer og udstilling-

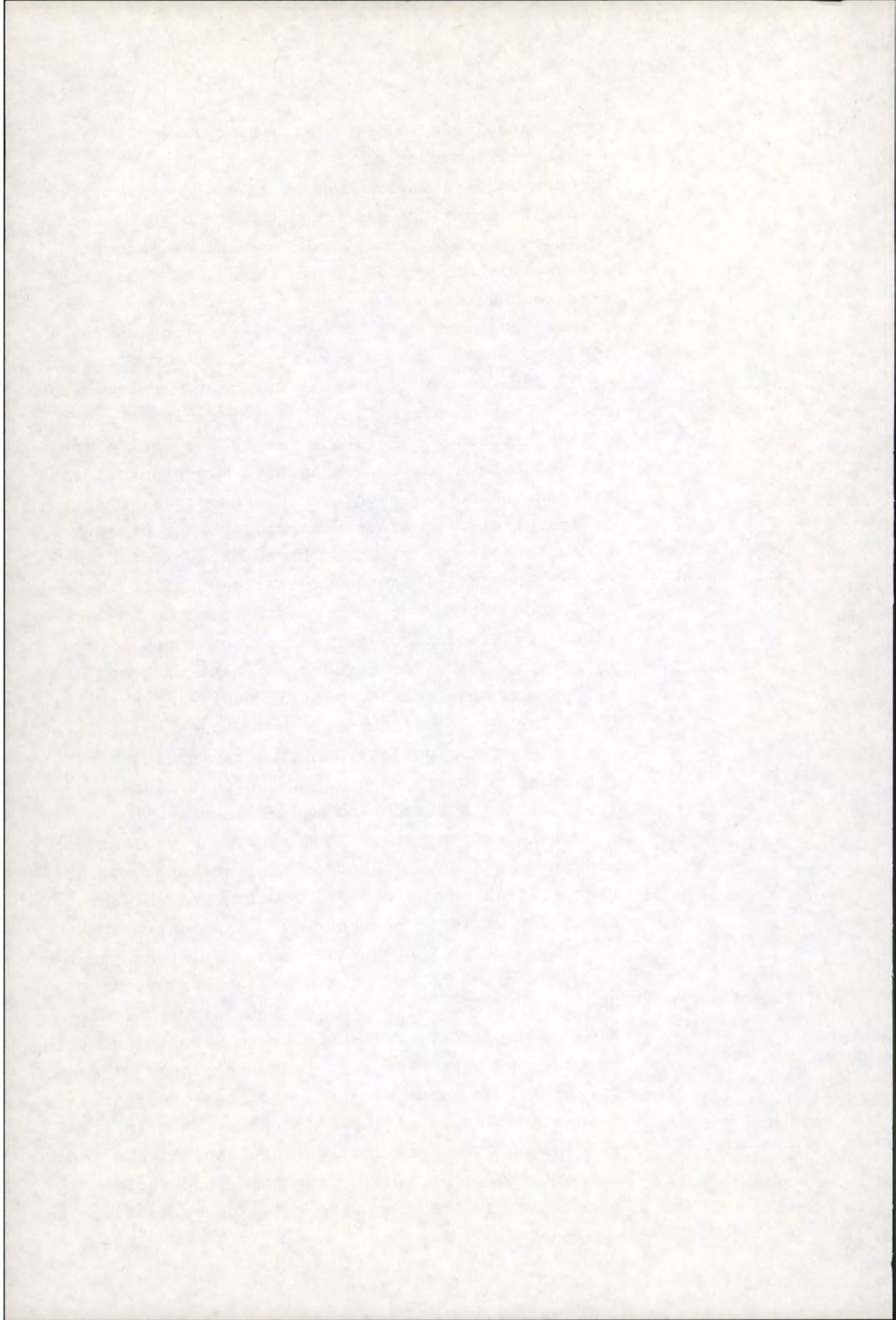

ger samarbejdede vi, og skabte samspil mellem møbler, betræk, tæpper etc.

Foruden vores eget hus gennemførte jeg privat, her og der i landet, en del andre mindre bygningsarbejder uden særligt fremragende egenskaber. Men ét som jeg virkelig tillagde betydning, blev desværre ikke realiseret.

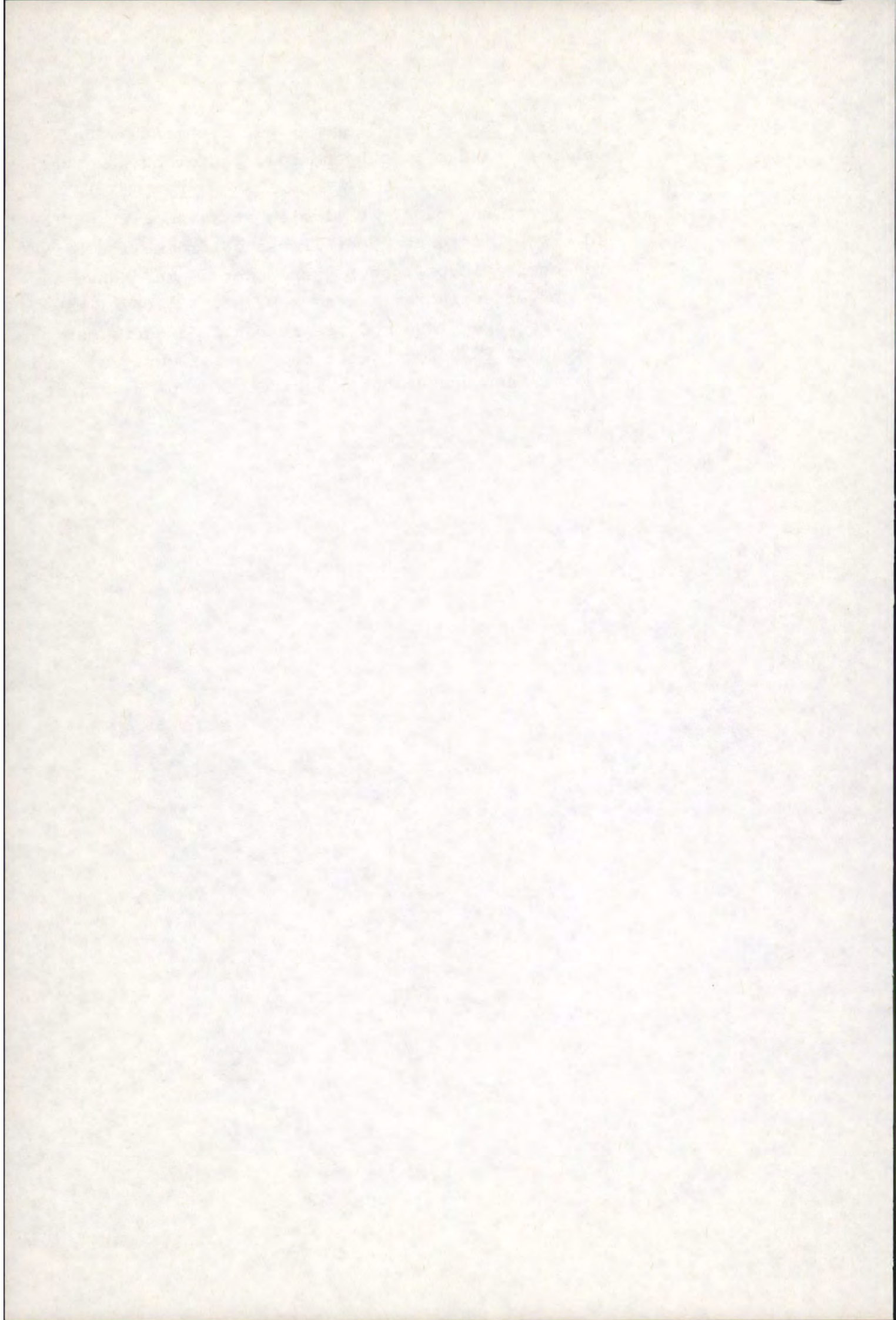
Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse udskrev i 1937 *Konkurrencen om Mindesmærket for H.C.Andersen*. Tre af de 87 forslag fik lige store førstepræmier. 1: Statue af En siddende H.C.A. - lidt anderledes end den eksisterende i Kgs.Have, anbragt ovenpå pissoiret ved Nyhavn. 2: En æventyrhave med planter fra Middelhavslandene, smykket med mange kunstværker, og indfattet i et stort glashus, anbragt på nuværende Israels Plads. 3: Et børneteater (for sceneoptræden og film) samt en forsamlingsal til uspecificerede formål og et børnebibliotek og en legeplads ved Tivolisøen (der var til at soppe i) med tilhørende skib o.a. foruden en indhegning med sjove dyr som kænguruer og zebraer etc., anbragt i Tivolis hjørne mod Rådhuspladsen (dengang uanvendt og uden adgang fra boulevarden). Dette forslag havde jeg udarbejdet med Egon Mathiesen og billedhuggeren Sigurjon Olafsson som medarbejdere.

I "Forskønnelsen" nr.3, 1937 anføres bl.a., at et mindesmærke i en helt anden form end en statue kan være tiltrækkende ved at fjerne sig fra en gentagelse af det eksisterende monument. Man mener, at en løsning, der på én gang gir noget nyt, fantastisk og æventyrligt og dog gennemførligt og levende, som er tiltrængt eller kan få betydning i befolkningens dagligliv, vil kunne vække befolkningens interesse og støtte ved rejsningen og gennem tiderne. Der siges, at vores projekt på et beskedent areal, i en gennemførlig størrelse og på et fortrinligt valgt sted giver alt det, et barn kan ønske - ikke en forlystelsespark, hvor børn blot underholdes og mores, men et sted, hvor de selv kan være aktive og

gi deres fantasi spillerum på en fremmende måde. Det bør tilhøre hele byen, hele landet og hele verden.

Det viste sig også, at Tivolis styrelse gik ind for ideen, biblioteksvæsenet ligeså og fremmelige børne- og fritidspædagoger gjorde det samme. Mange anså en verdensindsamling som oplagt. Alligevel havde foreningen ikke mod til at realisere det, men valgte at få udført den tamme broncefigur - og bare placere den ved Rådhuset i stedet for på pissoiret ved Nyhavn.

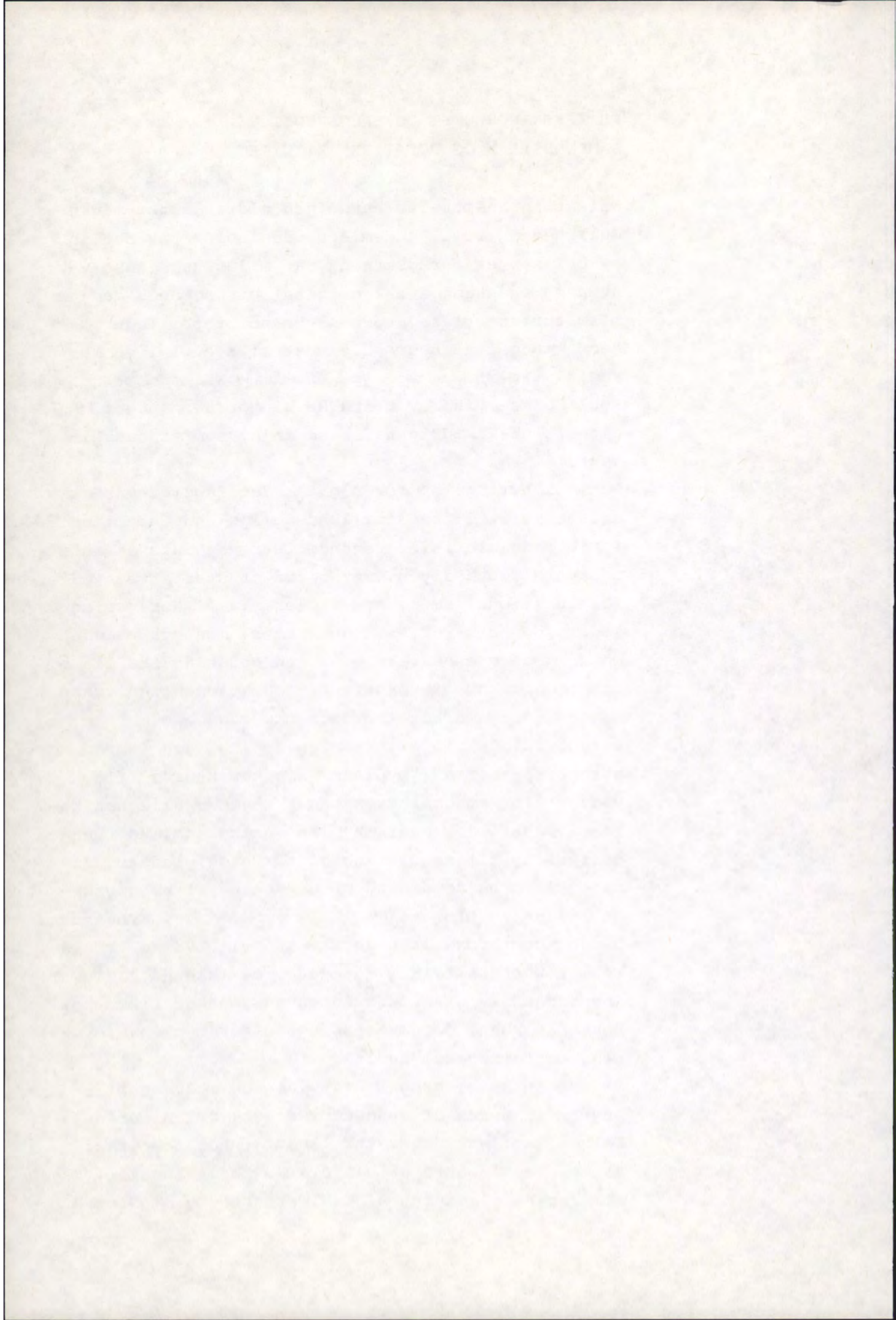
FRA BYGNINGSKUNST OG BRUGSKUNST TIL SAMFUNDSPLAN OG POLITISK AKTIVITET

Offentlig ansættelse havde jeg aldrig tænkt mig muligheden af. I Akademiets uddannelse var det jo osse lisom en forudsætning, at målet var en selvstændig og kunstnerisk original virksomhed, med arkitekturhistoriens store navne som forbilleder. Men i mangel af bedre blev det alligevel i sommeren 31 til *en ansættelse hos Københavns stadsarkitekt*, Poul Holsøe. (Han var fra Helsingør og havde i 1925 efterfulgt H.B.Wright fra samme by som stadsarkitekt.)

Det gik hurtigt op for mig, at det fagligt var et enormt mere tilfredsstillende miljø end Christiani & Nielsens profitforetagende. Her var interessante opgaver (fx. Kødbyen, der betød et stort fremstød for funktionalismen, nye skoler m.v.). Her var en leder, der nok var lidt autoritær, men også havde mange gode egenskaber, bl.a. en erfaring fra flere års medlemskab af Borgerrepræsentationen. Her var mange dygtige arkitekter som medarbejdere.

Det udviklede sig efterhånden til, at jeg især blev sat på opgaver af "byplanmæssig karakter". Iflg. vedtægt for stadsarkitektens arbejde skulle han høres i sager, der angik byplanlægning samt udarbejde forslag til regulering af torve og pladser. Et specielt arbejde gik ud på udpegning af byggegrunde til - jeg tror - *3000 aldersrenteboliger* i København. Sådan noget foregik under hensyn til hvilke frie arealer byen tilfældigvis ejede, og ikke på basis af undersøgelser af aldersrentenyderes specifikke behov. Man kunne forgæves spørge efter byplan, forskning og forsøgsbebyggelser.

Da søbadeanstalterne i Sydhavnen og i Svanemøllebugten lukkedes af sundhedsvæsenet, organiserede Holsøe en flere dages tur landet rundt i en taxi sammen med "Bedstefar" (afd.ark. Major Lunding, som var en slægtning af C.M. Wright) og mig for at

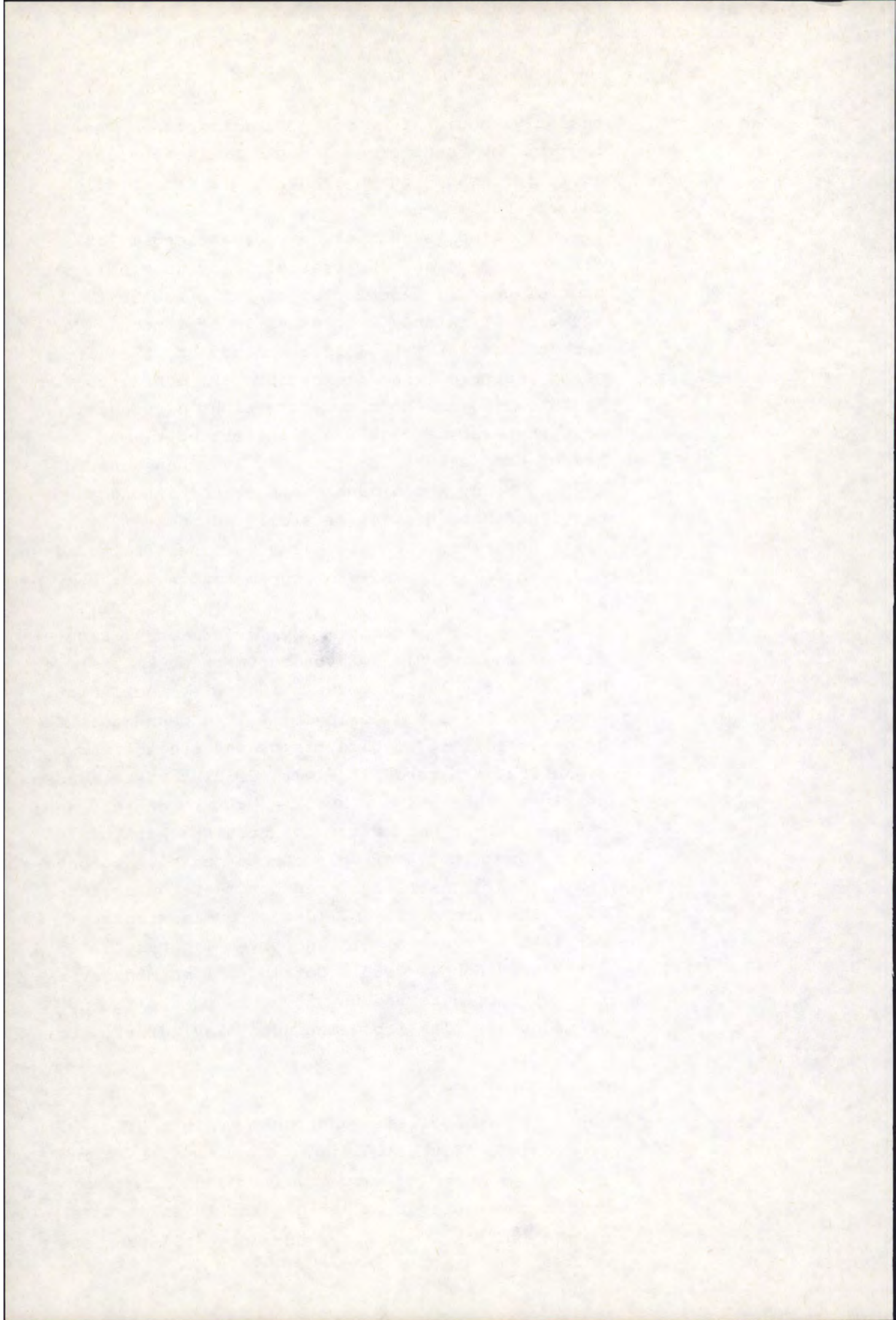
besigtige nogle af de mange hjemmebyggede *svømmebassiner*. Det resulterede i nogle skitseforslag til et friluftsbad - og en vandhave - i den nordlige del af Skt.Jørgens Sø.

I den forbindelse kan det nævnes, at jeg i 1932 fik et rejselegat, som specielt blev brugt til studier af parker, legepladser og friluftsbade i Schweiz, Tyskland, Østrig, Paris og London. (En beretning og et materiale bestående af 153 illustrationer blev mangfoldiggjort.) På denne tur var Brita og jeg gæster hos Peter Wright og Nonny i Geneve. Han var dengang ved Folkeforbundet, men da krigen brød ud, kom de til USA, hvor han ansattes i UN og Nonny i den danske ambassade. I London boede vi hos Miss Hibble, kristelig dame, som Eva var i huset hos. Jeg fik illustrationer fra parker med hjem til Steen Eilers bog om London, der udkom i 1934.

Af *andre opgaver hos stadsarkitekten* kan nævnes: Regulering af Enghave Plads, hvor desværre et kæmpestort Danmarkskort, lagt i mosaik, ikke blev realiseret. Gråbrødre Torvs regulering blev ikke gennemført, og genopstilling af Ulfeldts skamstøtte tog man afstand fra. Man turde ikke være de historiske kendsgerninger bekendt, men hvilken by i verden har andet end lutter monumenter for heroiske herskere? M.h.t. Gammeltorv var Holsøe helt med på, at fontænen burde rekonstrueres, men borgmesteren og andre ville ikke fremme sagen. (Jeg skrev en kronik om det i Politiken, som er genoptrykt i bogen "Tilegnet Mogens Koch", 1968). Forslag til en mindesten for det tidligere rådhus på Nytorv og afmærkning af rådhusets plan i brolægningen blev udført.

Byplankontoret

Men i 1938 kom der et vendepunkt i min faglige virksomhed, idet *jeg flyttede fra stadsarkitektens tegnestue til byplankontoret under stadsingeniørens direktorat*, hvor der var blevet en ledig plads i "arkitektsektionen" ved at Steen Eiler udnævntes til professor

på Kunstakademiet.

Jeg fandt det fristende at overgå fra beskæftigelsen med kommunalt bygnings- og anlægsarbejde til selve planlægningen af bysamfundets helhed. Jeg havde interesseret mig for byplanlægning lige fra begyndelsen af arkitektstudiet og bl.a. fulgt Dansk Byplanlaboratoriums virksomhed siden stiftelsen 1921, (Se Knud Bidstrup: "Ebenezers disciple", 1971.) og blev senere medlem af repræsentantskabet i en årrække. Men dette dristige skridt fik mig også til at gå i gang med dyberegående tværfaglige studier (som aldrig tar ende).

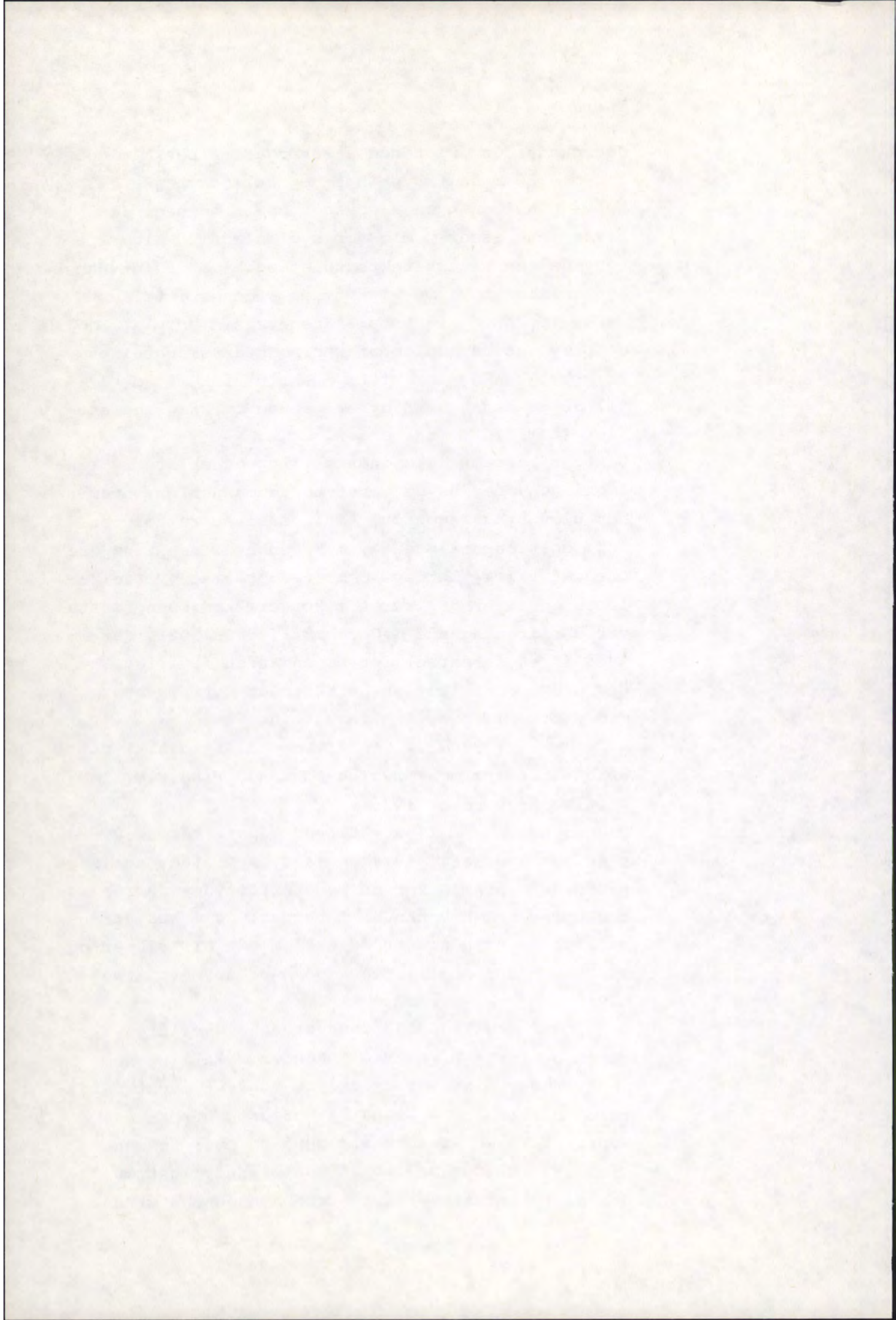
Det var bestemt ikke indsigt i og evner for byplanlægningen, der havde været bestemmende for, hvem der blev stadsingeniør, tidligere: "Direktør for vej- og kloakanlæggene", i København, men i højere grad et tilfældigt advancementsspørgsmål. Visse talenter har der dog været i kongerækken: Den første var den fremragende G.C.C. *Ambt* (1886-1902), der i 1888 (i et foredrag) før nogen anden foreslog, at der blev udarbejdet en helhedsplan for København med støtte i en særlig lovgivning.

A.C. *Karsten* (1920-27), en fætter til stadsarkitekt Wright, var nærmest byplanmodstander (se P.H. i Kritisk Revy, dec. 1926).

Pioneren A.B. *Jerre* (1927-36) var medstifter af Byplanlaboratoriet i 1921 og vandt som afdelingsingeniør anden præmie for en meget fremsynet og realistisk plan ved Københavns internationale konkurrence 1908 om en plan for de indlemmede distrikter og støttede dens realisering, da han blev stadsingeniør.

O. *Forchhammer* (1936-53) engagerede sig vældigt i opgaven og fik - bl.a. med ingeniør V. *Malling* som medarbejder - samlet og delvis udgivet meget værdifuldt materiale om byens historie og struktur.

Hans interesse strakte sig også ud over kommunegrænsen, fx. som medlem af Egnspanudvalget og leder af sekretariatet for Københavnsegnens grønne

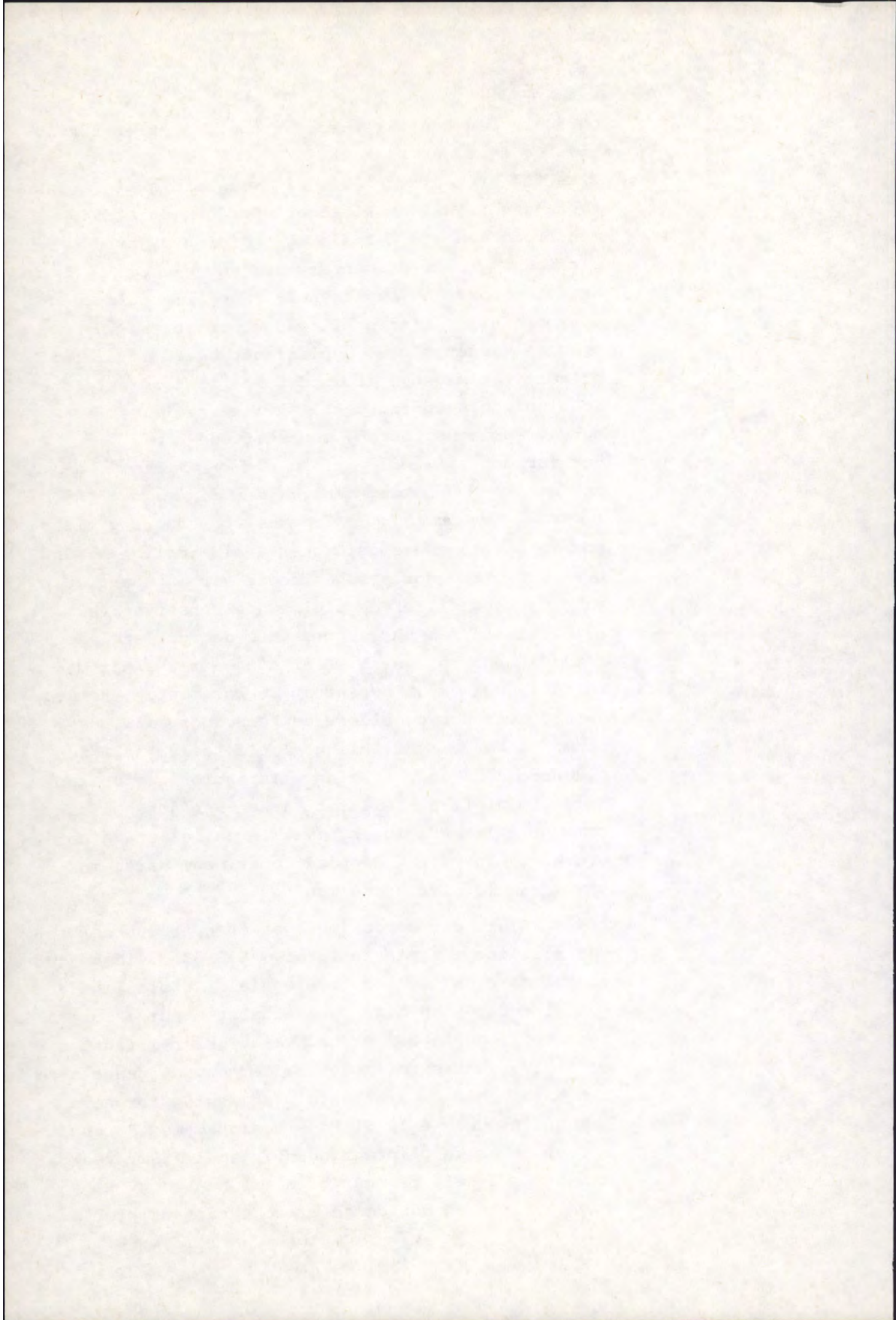
områder. Men han var skæbnesvangert blottet for logisk og systematisk sans.

Efterfølgeren P. Vedel var så svineheldig at få den færdige generalplanskitse at starte med i 1954, men trods den gik det aldrig op for ham, hvad byplanlægning helt elementært drejede sig om.

Stadsingeniørs og byplanchefs - og alle mulige andre mere eller mindre tilfældigt ansattes - evner og gode viljer m.h.t. byplanfaget betød imidlertid principielt meget lidt i forhold til borgmesterens ideologi og holdning og til hvilke medlemmer af borgerrepræsentationen, som støttede ham.

Her var det så *uheldigt*, at det dominerende parti - socialdemokratiet - ikke viste den mindste interesse og forståelse for byplanlægning, byfornyelse og sanering eller for langsigtede dispositioner i almindelighed. Og hvad der ikke gjorde sagen bedre var, at partiet gang på gang allierede sig med de konservative, hvis primære mål var at beskytte den private ejendoms- og udbytningsret. I en lang årrække har det således også været konservative borgmestre, som regerede over det problemfulde kernespørgsmål, den sammenfattende byudvikling. I tidens løb har "residensstaden" og centraladministrationen ofte kappedes om at føre - eller tillade - en jordpolitik, som var til skade for byudviklingen, eller de har overgået hinanden i dispositioner, som var i modstrid med lovgivningens mening.

Steen Eiler, der havde indtaget en ganske underordnet stilling i Byplankontoret (1932-38), vidste jo en del mere om, hvad det essentielle i planlægningen gik ud på end både byplanchefen og direktoratets chef, og havde jo også været lærer i faget siden 1923, samt en af hovedkræfterne ved igangsætningen af en sammenfattende planlægning for hele Københavnsegnen i 1928. Hans uenighed med Forchhammer om en række planlægningsspørgsmål (især vedr. den gamle bydel) fremgår bl.a. af hans bog "København 1950" - en udvidelse af to nytårsartikler i

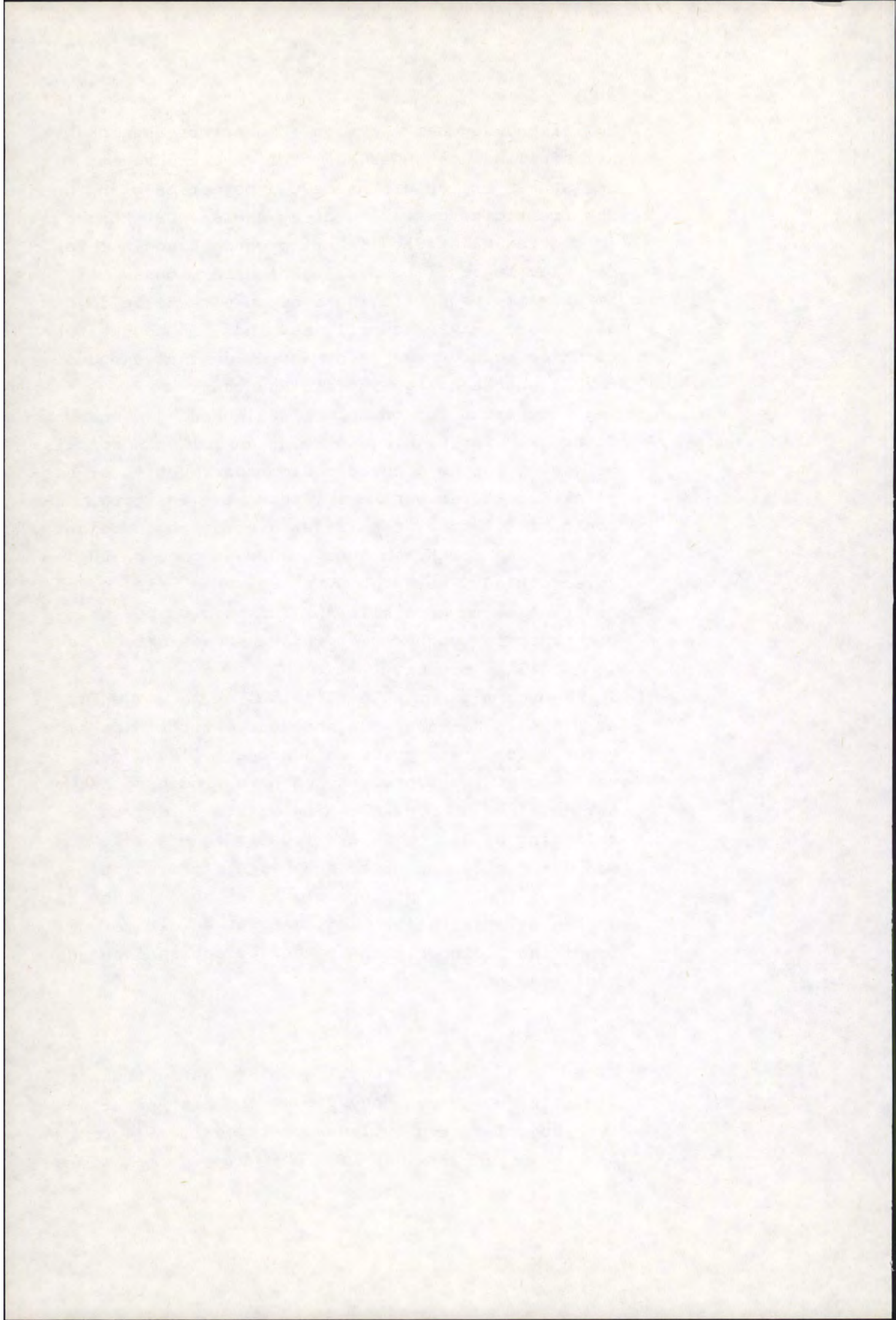
Politiken. Jeg har i øvrigt ikke nærmere kendskab til hans indsats under ansættelsen på rådhuset, men husker fx. at han havde udarbejdet en plan for den fremtidige placering af ny skoler. Det kunne jo støttes på et ret sikkert prognosegrundlag. Men den blev fejet af bordet i skoledirektionen, som først ville tage stilling i de enkelte tilfælde, når behovene tvang dertil, medmindre de i enkelte tilfælde reserverede en og anden kommunal ejendom dertil uanset beliggenhedens egnethed.

Jeg skitserede ved en senere lejlighed på egen hånd et program for planlægningen af en fælles hospitalsbetjening for hele hovedstadsområdet. Det fandt hospitalsdirektøren ganske interessant - men totalt u-realistisk. Efter Steen Eiler overtog jeg arbejdet med en plan for Københavns grundejendomme på Lundtofte området, vest for Dyrehaven. Han ville gerne ha friholdt en grøn kile som forbindelse mellem det centrale Lyngby og "Dyrehavens Indelukke". Dette lod sig ikke fremme.

Jeg gjorde mig for alle tilfældes skyld umage for at overtale Københavns ejendomsdirektør til at købe Peter Bredsdorffs guldmedaljeprosjekt, 1939, der var en genial bebyggelsesplan netop inden for samme område. (Se "Om Byplanlægning", 1963 - udgivet i anledning af P.B.'s 50 års fødselsdag - s.75). Hvis man der - eller andetsteds - havde afprøvet principperne i et forsøgsbyggeri, kunne hele landet have hentet inspiration. Nej, det var en alt for u-traditionel disposition for den bureaukratiske administration.

Egnsplanlægning

Efter at den danske regering i 1943 havde trukket sig tilbage, og man begyndte at tro fast på et tysk nederlag, tog Byplanlaboratoriet i 1944 spørgsmålet om en fuldførelse af den i 1928 påbegyndte egnsplanlægning op.

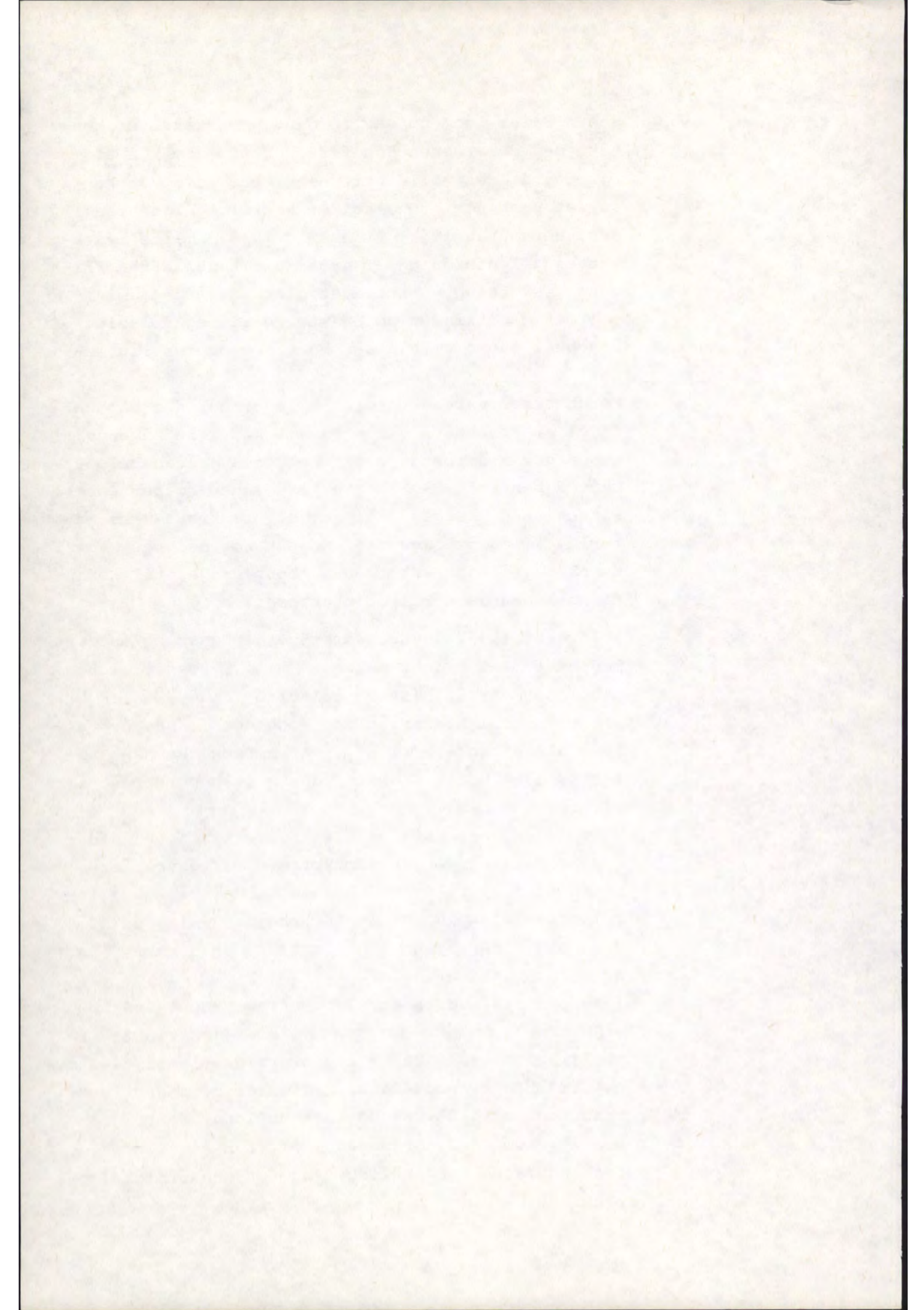
Steen Eiler, som nu var formand, tog derefter kontakt med departementscheferne og fik dem til at forstå, at det ville være hensigtsmæssigt at ha en samlet plan som grundlag for beskæftigelsesarbejder, der antagelig - ligesom i 1918 - måtte iværksettes til afbødning af arbejdsløsheden efter krigens afslutning. Resultatet blev, at arbejdsministeriet gav tilsagn om en støtte til egnsplanlægningen i samme omfang som kommuner og institutioner.

Forchhammer var så snedig at få ordnet det på den måde, at København ikke gav tilskud i rede penge, men afgav medarbejdere til det tilsvarende beløb. Derved behøvede man ikke at indblande borgerrepræsentationen i sagen (hvilket ellers kunne være naturligt), og tillige regnede han nok med selv ad denne vej at få størst mulig hensyntagen til Københavns kommunes særlige interesser.

I foråret 1945 begyndte arbejdet i Egnsplankontoret med et samlet budget på ca. 3 mill., lokaler i Byplanlaboratoriet, (Stormgade 8) og *Peter Bredsdorff som leder*. Poul Lyager og jeg - og det første år tillige Blixencrone, "Blix" - var de københavnske ansatte, der indgik i selve udarbejdelsesgruppen, i alt syv.

Vi oplevede her en engageret kollektiv arbejdsform - udpræget teamwork - som for mig var uhyre lærerig både fagligt og menneskeligt. Med visse mellemrum mødte Egnsplanudvalgets arbejdsudvalg op (19 mand med Steen Eiler som formand), og diskuterede arbejdets stadier.

I januar 1947 udsendte planlægningsgruppen så "*Skitseforslag til Egnspan for Storkøbenhavn*" (en zinktrykt publikation med farvetrykte oversigtsplaner, 148 s. A4) til Egnsplanudvalgets medlemmer og andre interesserede myndigheder og institutioner, amtsråds-kredse, kommuner, sogneråd m.fl. som et grundlag for indbyrdes forhandlinger og for den officielle planlægning.

Derefter foretog arbejdsudvalget en vis videre behandling af forslagets enkelte dele med henblik på myndighedernes senere stillingtagen. Den resulterede i en redegørelse af nov.1949 til det i mellemtiden oprettede Byudviklingsudvalg for Hovedstadsområdet. Det vedtoges til sidst at udsende denne oversigt under formandens navn og ansvar, og det blev til bogen *"Københavnsegnens Planlægning. STATUS 1950"* af Steen Eiler Rasmussen (Kbhvn. 1951, 74 s.) Jeg finder her betragtningerne vedr. alternative langtidsplaner (s.11-18) af særlig interesse. Den kom også i en udgave med delvis engelsk tekst og et sammenfattende summary: *"Greater Copenhagen Planning, Status"*, 1952.

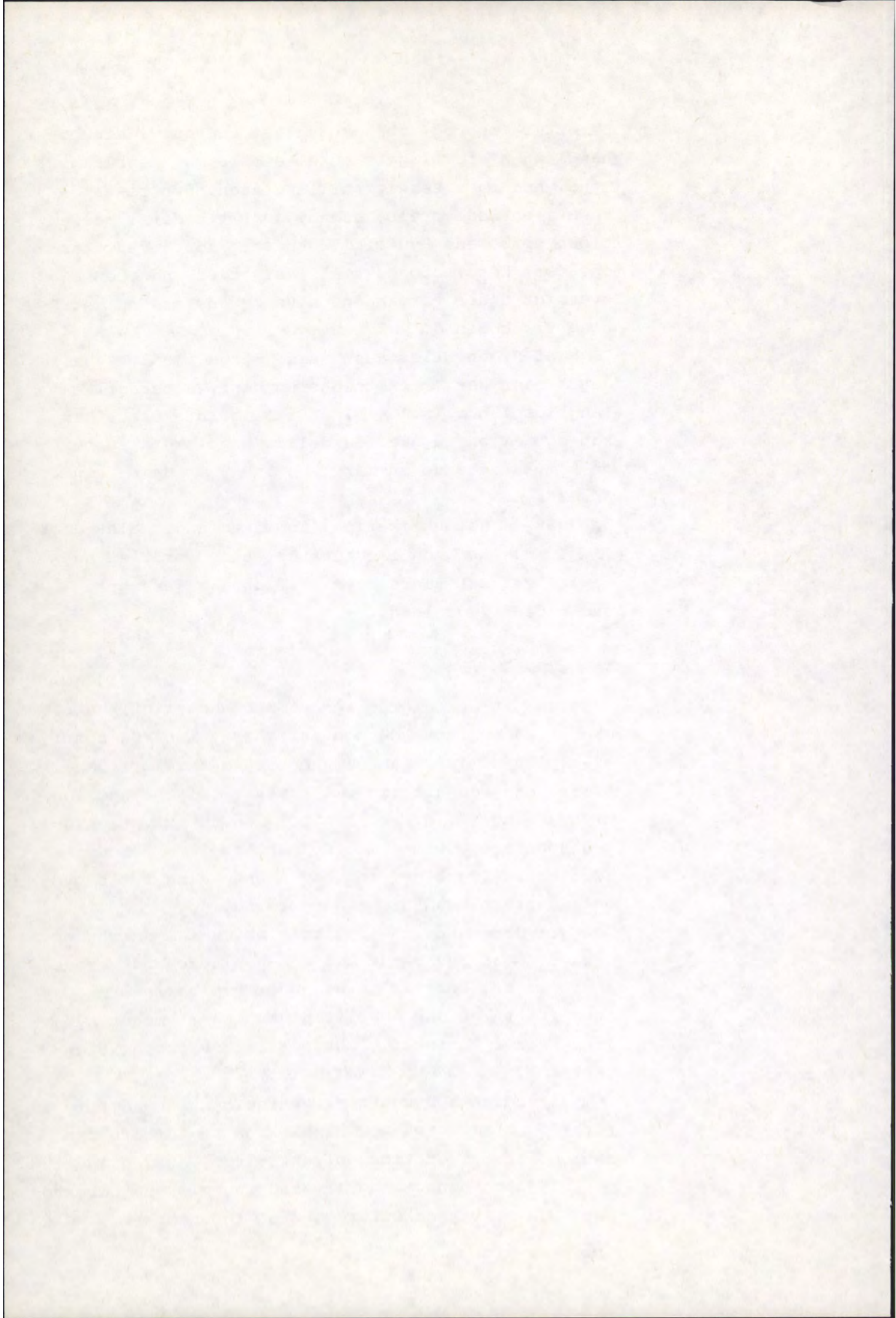
Det var denne publikation, som i udlandet blev døbt *"The Finger Plan"*, og i øvrigt der blev forstået og faglig værdsat flere steder i langt højere grad end i dens fædreland.

Generalplanlægning

I selve byplankontoret kendte man egentlig ikke begrebet sammenfattende byplanlægning, men kun partielle planer (især på kommunens egne arealer). Men ellers drejede alt sig om "byplanmæssig behandling af byggesager", d.v.s. kontrol med om private byggeansøgninger stemte med de paragraffer i Staden Københavns Byggelov, som havde betydning for bebyggelsesarternes udformning og fordeling.

Det kom der naturligvis aldrig nogen sammenhæng og helhed ud af, svarende til den byplanloven krævede. Nogle af os, der var ansat under byplankontoret, anbragte så en dag en stor plakat på et meget synligt sted i kontoret. Dens påskrift var ganske enkel: *KØBENHAVN MANGLER EN GENERALPLAN.*

I 1939 nedsatte borgerrepræsentationen en administrationskommission med henblik på at forcere den samlede administrations effektivitet, og den indledte i 1943 en gennemgang af stadsingeniørens direktorat. M.h.t. byplankontoret påtog ingeniør Vedel sig

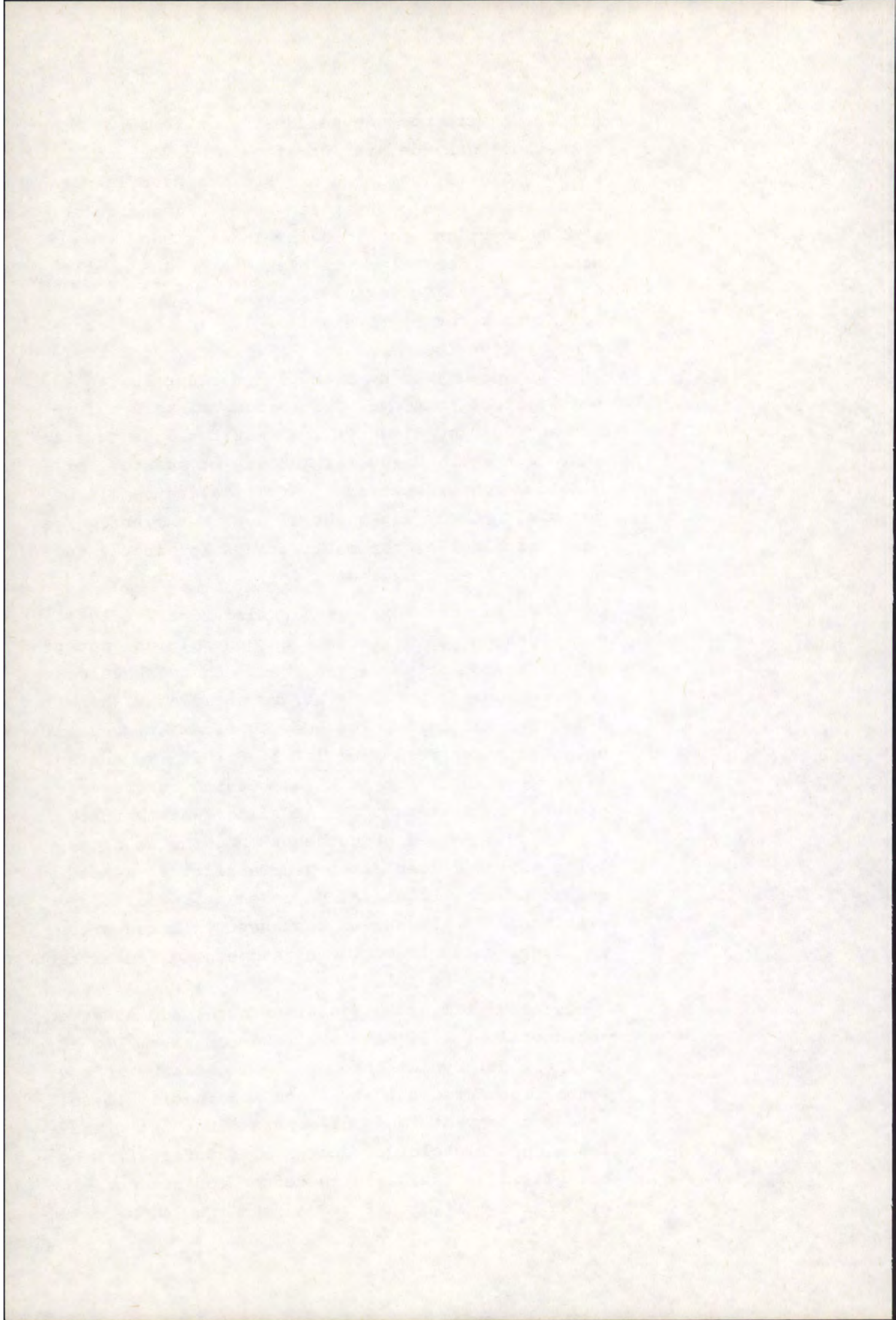

at iscenesætte besøget således, at alle ansatte var til stede og havde stabler af arbejde for sig. Der blev også givet gode råd om, hvordan hver især kunne beskrive sine opgaver som meget nødvendige og samfundsnyttige, og i den forbindelse benyttede han lejligheden til at få plakaten om den manglende generalplanlægning pillet ned.

Der kunne berettes forskellige lystige træk fra denne inspektion, men her skal kun nævnes tilfældet Ole Thomassen (som nu er byplanprofessor). Han sad med et stort kort over Østerbro og markerede fri-luftsområder og almennyttige institutioner og alle andre butikker. Derved afklaredes et mønster for bydelens centerdannelser og fritidslivets muligheder m.v. Det var dog noget af det mest overflødige og tidsspildende, rationaliseringseksperterne endnu havde været præsenteret for.

Da kommissionens første betænkning forelå i 1945, var plakaten som efterlyste en generalplan, naturligvis kommet op på væggen igen. Men nu skete der det ret epokegørende, at borgerrepræsentationen i 1946, ved det første kommunevalg efter krigen, fik valgt så mange medlemmer (11 af 55) fra kommunistisk parti (DKP), at de bl.a. besatte borgmesterposten i magistratens IV. afdeling. Det medførte tillige, at de ved budgetdebatten samme år efterlyste udarbejdelsen af en generalplan. Så kunne der da omsider tages fat på en egentlig helhedsplanlægning i Københavns kommunes byplankontor. Og den kunne endda få en logisk sammenhæng med skitsen til en samlet egnsplan!

Dette førte til, at et antal ansatte, som ansås egnet dertil, i 1952 blev skilt ud som en særlig afdeling under byplankontoret, og lederskabet fik vi Peter Bredsdorff til at påtage sig indtil videre. Arbejdet begyndte med en "generaldebat" på grundlag af det righoldige materiale, som forelå om byens hidtidige udvikling. Derefter foregik det - om nødvendigt - i kontakt med sagkyndige inden for an-

dre institutioner. På initiativ af borgmester Johannes Hansen og under hans forsæde drøftedes vores analyser og synspunkter og konkrete forslag periodisk i en gruppe bestående af rådmanden, kommunaldirektøren ("Abrakadabra"), stadsarkitekten, stadsbygmesteren, byplanchefen ("Mukke") og Peter. Efter to års forløb forelå så *"KØBENHAVN - SKITSE til en GENERALPLAN"/Stadsingeniørens Direktorat 1954*. Peter er ansvarlig for den samlede tekst og Poul Erik Skriver for omslag og det ganske layout (173 s. rigt illustreret med kort og fotografier).

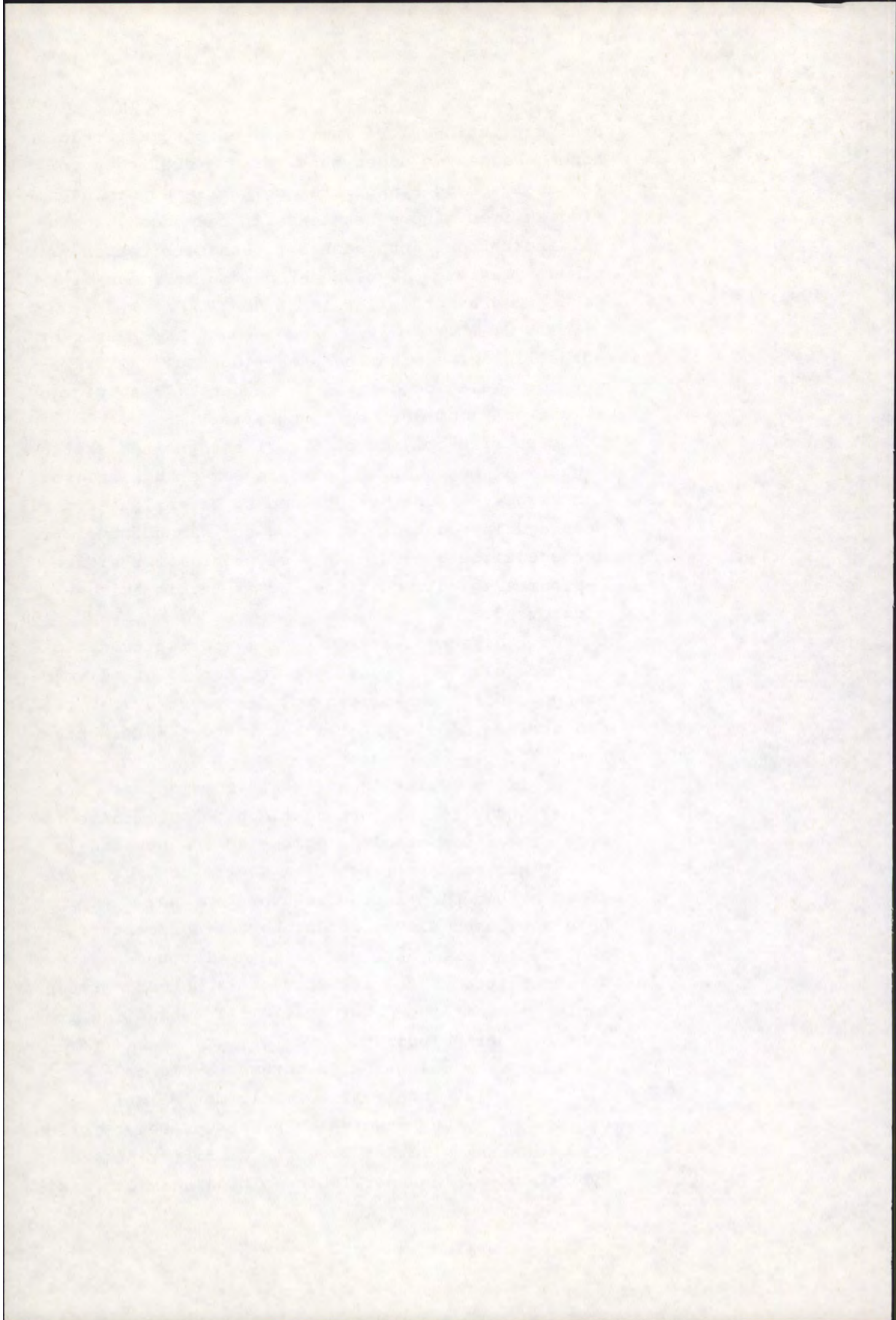
I Efterskrift oplyses bl.a.: "I betegnelsen skitse ligger, at bogen er at betragte som et udkast, som forelægges kommunalbestyrelsen og offentligheden til bearbejdning og bedømmelse, og som kan udformes til den egentlige generalplan - et program for større byplanmæssige dispositioner og fremtidig anlægsvirksomhed.

Det er indlysende, at kommunen må fortsætte det påbegyndte planlægningsarbejde for derved at tilvejebringe den trafikale løsning, der bedst svarer til den samlede planlægning af bysamfundet (Storkøbenhavn)."

Ved en lille afslutningsfrokost, borgmesteren holdt på Bellahøj, fik han overrakt den foran omtalte famøse plakat som et minde og en faglig anerkendelse af, at han som den første iværksatte og organiserede en helhedsplan for Københavns kommune.

Da planskitserne blev forelagt borgerrepræsentationens medlemmer, vakte den så megen interesse, at der nedsattes et fællesudvalg af 11 borgerrepræsentanter og samtlige 6 borgmestre til behandling af dens hovedprincipper.

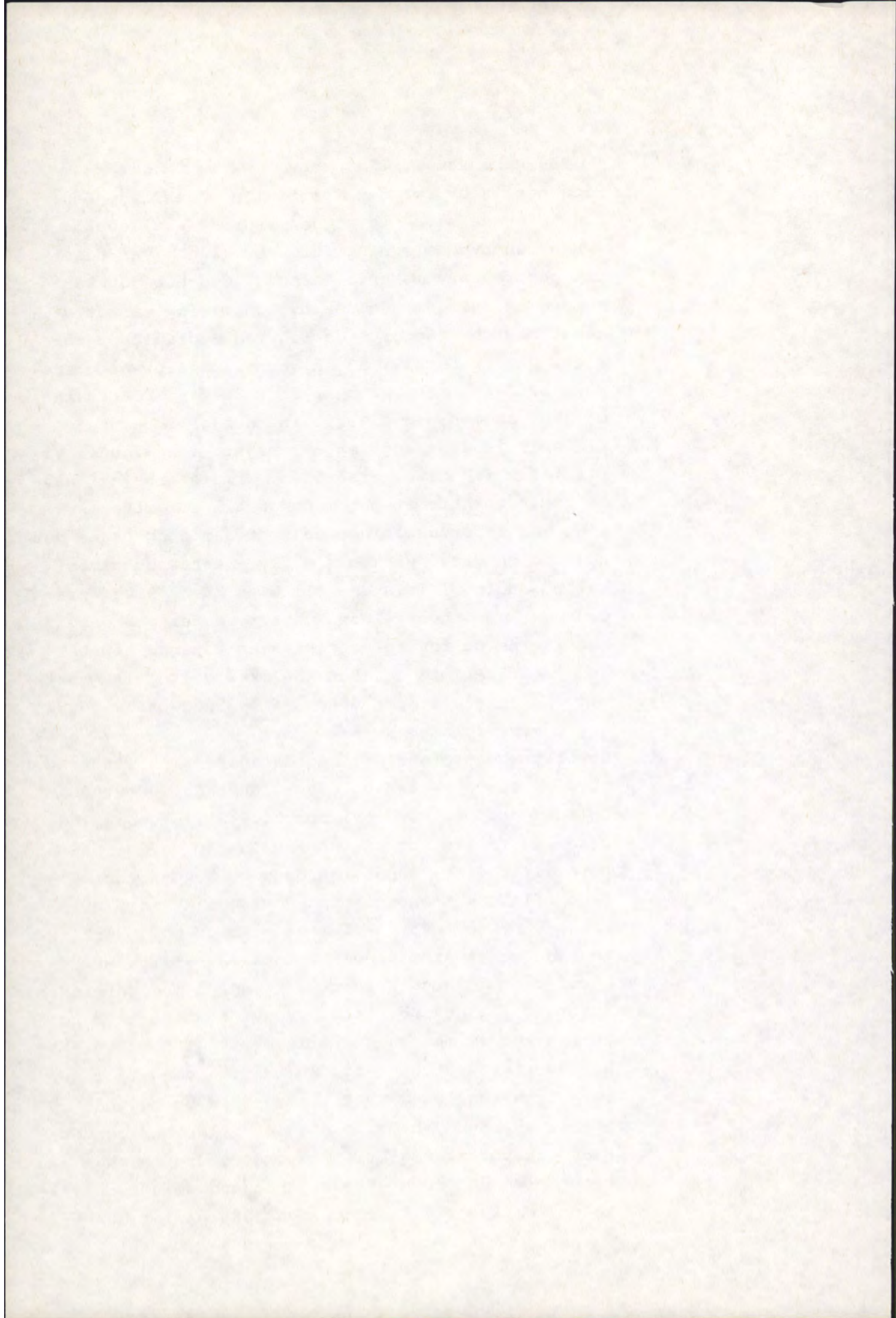
Desværre var Johannes H.'s borgmestertid omme (DKP fik i 1954 kun 6 af 55 medlemmer valgt), så der kom på ny en konservativ - Estrup. Peter forlod også rådhuset - for at bruge sine kræfter på andre byer og på byplanundervisningen på Akademiets arkitektskole.

Grønlandsplanlægning

I 1950 udkom *Grønlandskommissionens store betænkning* om retningslinier for den fremtidige udvikling. Den konkluderede bl.a. i, at der snarest skulle påbegyndes en byplanlægning for 4 byer, som var udset til centre for fiskeri: Narssaq, Godthåb, Sukkertoppen og Egedesminde. Da byplanlægning var et ukendt begreb, rådførte de sig med Byplanlaboratoriet. Det førte til, at en gruppe på 4 planlæggere, Hugo Lund-Andersen, Poul Lyager, Mogens Boertmann og jeg, sammen med diverse andre fagfolk - med delvis selvstændige opgaver - udrejste den 9.juni. Vi fire (som fik orlov fra vores normale arbejde) havde forinden haft et par måneder til at sætte os lidt ind i forudsætningerne samt samle og pakke det nødvendige grej. Vi kom med fly - efter en times mellemlanding i Island - til USAs base "Blue West One" den 10., hvor vi indkvarteredes et par dage i barakkerne og inviteredes af amerikanerne til besøg i officersmessen (som jeg ikke deltog i), mens vi ventede på, at den danske flåde gad ta os op på nogle overflyvninger.

Derefter befordredes vi med det gode skib Tikerak nord på langs kysten og efter landgang i Godthåb og Sukkertoppen nåede vi den 21.6. til Egedesminde. Efter en fælles tur til Christianshåb og Jacobs-havn delte vi os sådan, at Hugo og Mogens tog tilbage til Sukkertoppen, mens Poul og jeg forblev på stedet, hvor vi var i to måneder - og solen gik ikke ned, og vi arbejdede næsten i døgndrift. Den 26.8. ved midnatstid fartede vi sydpå med en mindre motorbåd, og den 28. tilbragte vi i Holsteinsborg. Herfra kom vi med en ny lille kystbåd "Sortside" - på dens første togt - til Sukkertoppen. Jeg lå i den lyse, lune nat på dækket i soveposen og vågnede op i Hamburgersund, hvor de stejle fjelde her og der blev afbrudt af små bræer og ikke andre levende væsener brød den komplette stilhed end søfuglene (alke og lomvier o.a.). Ingen tegn sås på, at menne-

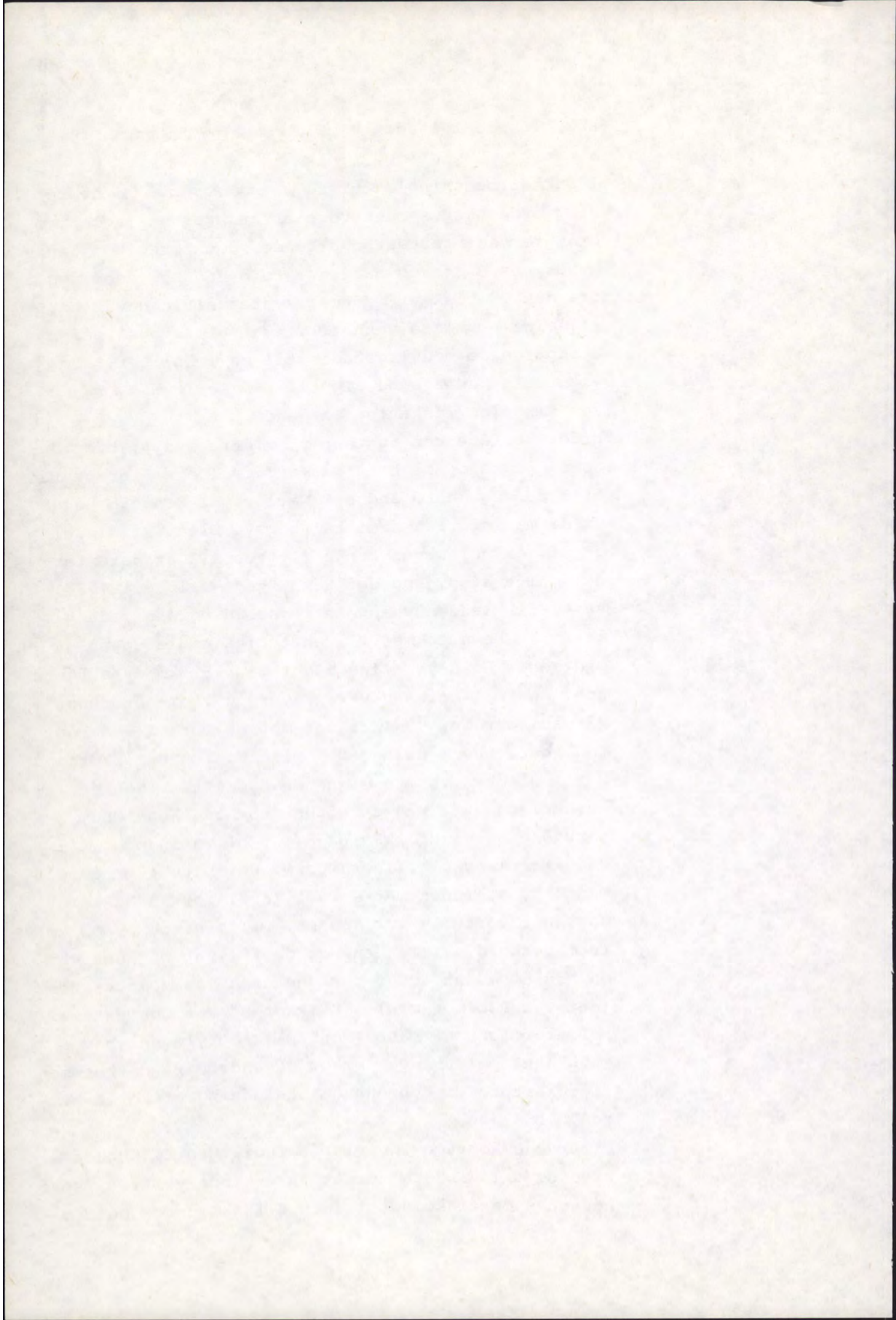

sker levede i landet - *da var det som verden var nyskabt.*

I Sukkertoppen holdt vi så *en uges konference*, hvor vi gjorde status over vore erfaringer og lagde program for det fortsatte arbejde. Det foregik i lægehuset hos Bjørn og Marion - to mennesker, som jeg fra det øjeblik vi mødtes, syntes altid havde hørt til mine nærmeste venner. Vi var bl.a. også på en besigtigelse med lægebåden til en lokalitet, som eventuelt kunne egne sig til *anlæg af endnu en by* ved det særdeles fiskerige farvand.

Efter konferencen togtede vi videre sydpå, hvor Hugo og jeg slog os ned i *hovedstaden Godthåb* for resten af tiden og de to andre i Narssaq. I Godthåb havde vi af ministeriet fået til opgave bl.a. at finde ud af, om hele byen kunne flyttes til et mere fordelagtigt sted, end det Hans Egede valgte i 1728, så vi fik landshøvdingens rejsebåd og den gode gamle tolk Chemnitz med til en tur på nogle døgn - med meget nordlys - ind i det ca. 150 km dybe fjordnet. De to i Narssaq var nødvendigvis meget rundt i fåreavlsområdet (og her var det en fordel, at Poul tidligere havde deltaget i planlægningen i Skotland). Hen i oktober vendte vi næsen hjemefter. Men da Tikerak lagde til kaj en aften ved Blue West One, overraskedes vi af ikke på ny at blive indbudt til den amerikanske officersmesse. Det blev tværtimod meddelt, at ingen måtte gå i land, før en bus næste dag, når vort fly var kommet, ville hente os og køre os ombord. Vi fik snuset os til, at grunden var en viden om, at to af passagererne var kommunister (det var Poul og mig). "Stikkeren" var den danske politiofficer på basen, der pligtopfyldende havde indhentet oplysninger om os og andre fra det hemmelige kartotek i København i anledning af Korea-krigen.

Efter hjemkomsten tog vi på studieture til Hundested og til Esbjerg for at få et indtryk af fiskerihavnenes og fiskeindustriernes funktion og udform-

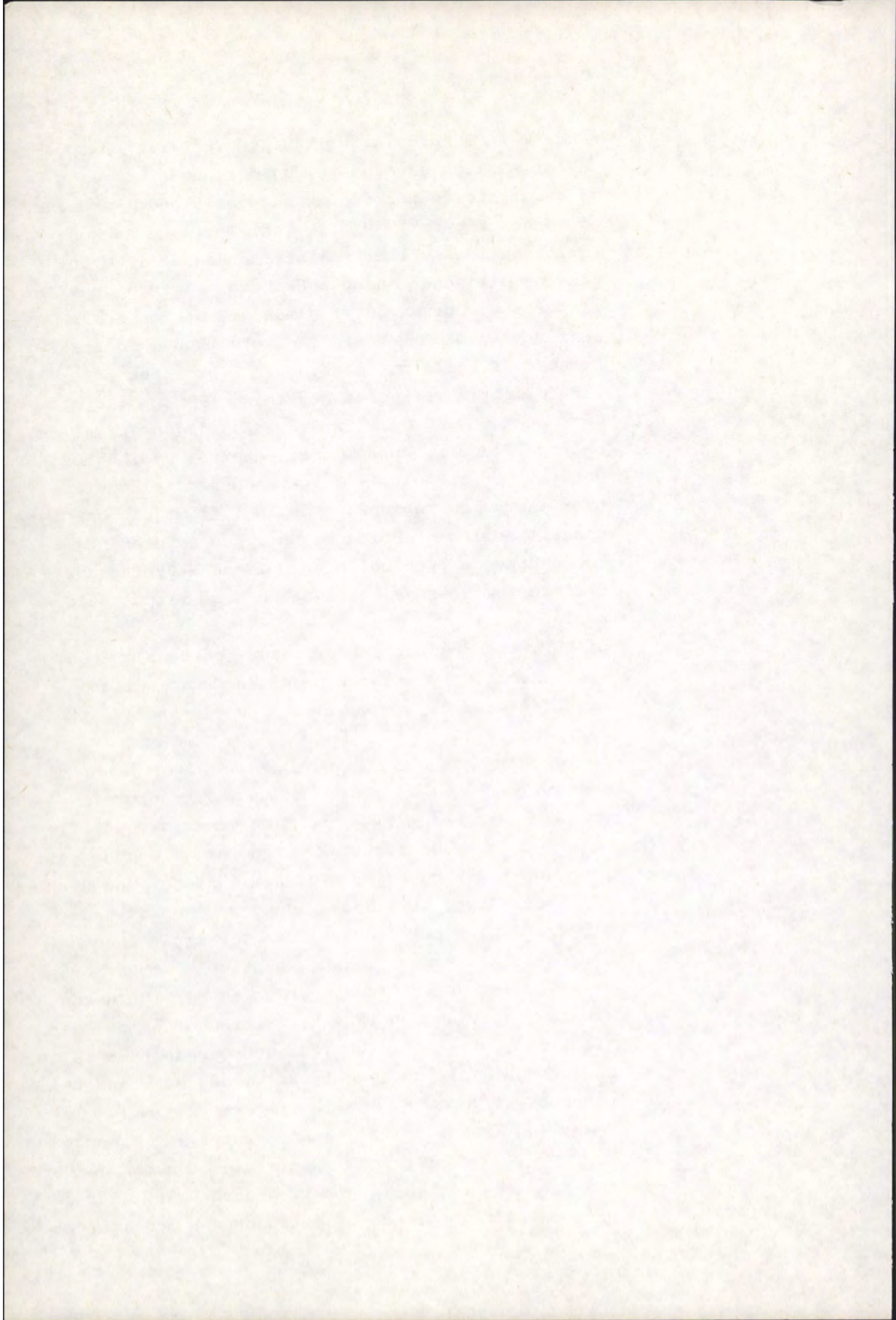

ning. (Dette burde naturligvis have været en opgave for særligt sagkyndige, og det havde måske også givet større udbytte at besøge Island, Færøerne og Norge (Finmark). Vi fik indtil videre et kontorlokale i en villa, ministeriet ejede i Ryvangen, og fik ansat Andreas Heiberg til tegning af planer m.v. Her havde vi glæde af, at Rosendahl senior ("Phille") og ministeriets økonom og statistiker P.P.Sveistrup også havde kontor her.

Ved forårstid var vores beretning *"Byplanforslag i Vestgrønland" (1950-1951)* færdig. (A4, 117 s. tekst og talrige planer). Indholdsfortegnelse: Byplanarbejdets mål og forhold. - Vestkysten som helhed (erhvervsforhold, regional opdeling, fremtidig befolkningsfordeling) - Boligens og byens udformning - De 4 udpegede byer og deres oplande - Byplanarbejdets fortsættelse - Fortegnelse over illustrationer.

Da G.P.Rosendahl et par år senere påtog sig lederstillingen for Grønlands tekniske Organisation, stillede han som betingelse, at vores arbejde skulle videreføres.

Jeg var bjergtagen af den grønlandske oplevelse - naturen, grønlænderne - og deres skæbne - opgavens og ansvarets dimensioner - men med splittet sind. Jeg måtte tro på klimaforandringen og rigtigheden af, at sælen var på flugt, og torsk og rejer m.v. kom i stedet, så det var nødvendigt, at landets indbyggere omstillede sig fra fangst til fiskeri. Der var også mange andre forhold i kommissionsbetænkningen, som syntes at have fået en troværdig udredning og rigtig konklusion, selv om den ikke var bleven af samme kvalitet som Verner Goldschmidts dybtgående humanistiske arbejde. Alt for meget var vi ude af stand til vurdere. At ta vestlig kapitalistisk samfundsform som forbillede (og fremme privat ejendomsret til virksomheder) for et fanger- og jægerfolk med præg fra urkommunistisk fællesskab virkede dog helt absurd - især når Danmark har dybtgående traditioner for andelsbevæ-

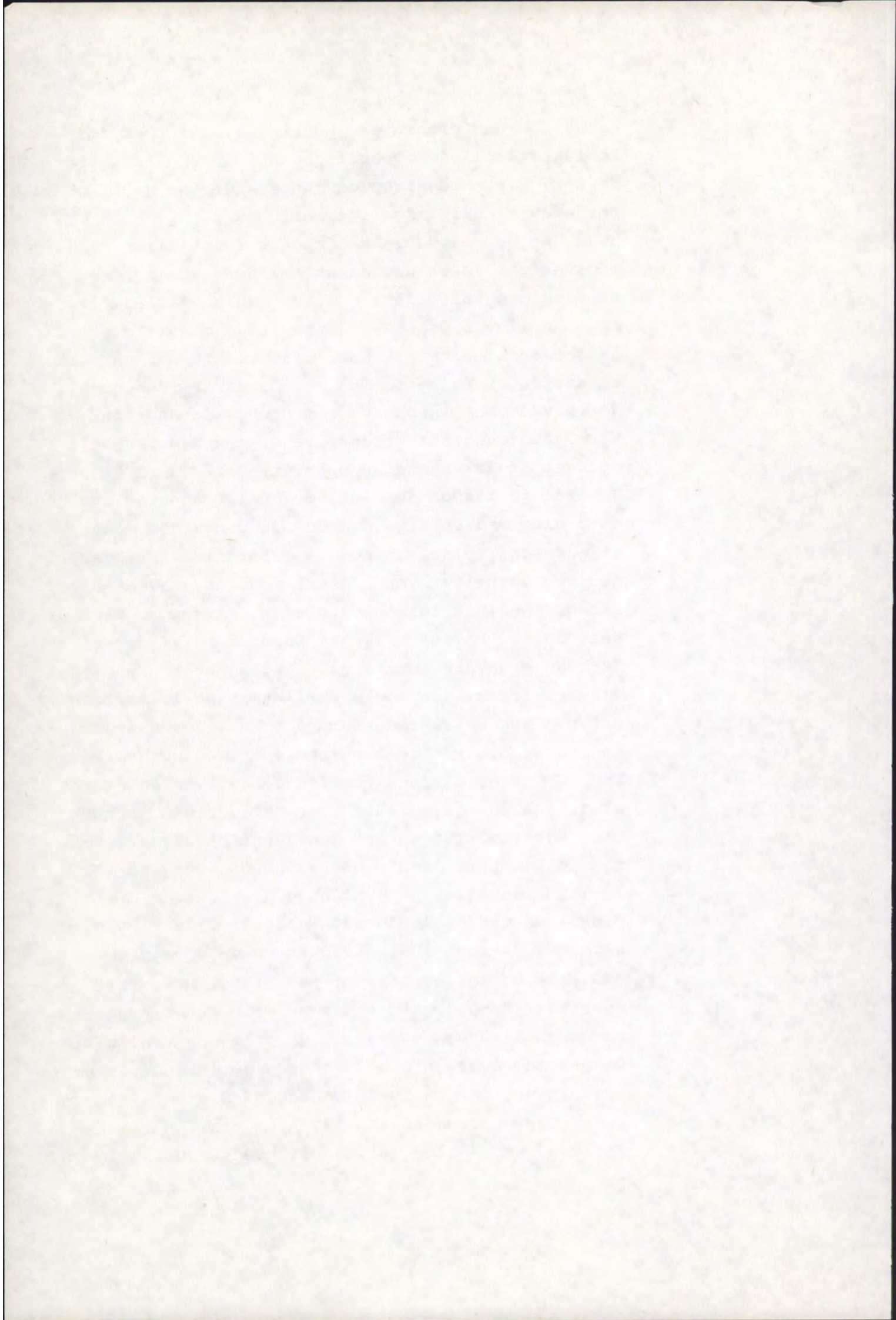

gelser, brugsforeninger, bådelav o.a. former for kollektivism og Kooperation. Knud Rasmussen, Bent Jensen, P.P. Svejstrup og mange andre er gået ind for sådanne selvfølgelige muligheder.

Hvad der dernæst gav en afmægtig indstilling til opgaven var vores ukendskab til sproget (og det slog os med forfærdelse, at de danske skolelærere og naturligvis også de fleste af de mangfoldige danske ansatte var i samme situation). Det var nok en støtte at rejse sammen med Gunnar P. Rosendahl, der havde boet i Godhavn som dreng, da hans far var landsfoged for Nordgrønland, men han var helt optaget af selvstændige opgaver.

Det var jo for os absolut nødvendigt at etablere en dialog med befolkningen om de behov som måtte tilgodeses i planlægningen. Derfor fik vi i hver af de fire aktuelle byer - efter i nogen grad at have sat os ind i de lokale problemer - arrangeret et debatmøde med en god tolk til formidler. Vi forklarede hvad opgaverne måtte gå ud på og hvor ukyndige vi var, fremhævede nogle særligt aktuelle spørgsmål, og konkretiserede dem på store, forenklede tegninger o.s.v. Det blev nogle frimodige samråd, som var meget givende for os. Og det var en stor stimulans for os, at der i landsrådet den sommer blev udtrykt tilfredshed med denne uprøvede form for folkemøder. Grønlands Radio sørgede også for nogle udsendelser om byplansagen.

Blandt de dansktalende grønlandere havde vi ganske særligt udbytte af drøftelserne med *den kloge Augo Lynge* MF og seminarielærer med erhvervsgeografi som speciale. Han forstod bedst af alle vores opgaver og vanskeligheder og var en ypperlig og venlig rådgiver. Han oversatte også senere det resumé af vores betænkning, som på foranledning af Statsministeriets Grønlandsdepartement fra 1953 solgtes i butikkerne for 3,25 kr. - bl.a. til studiekredsbrug.

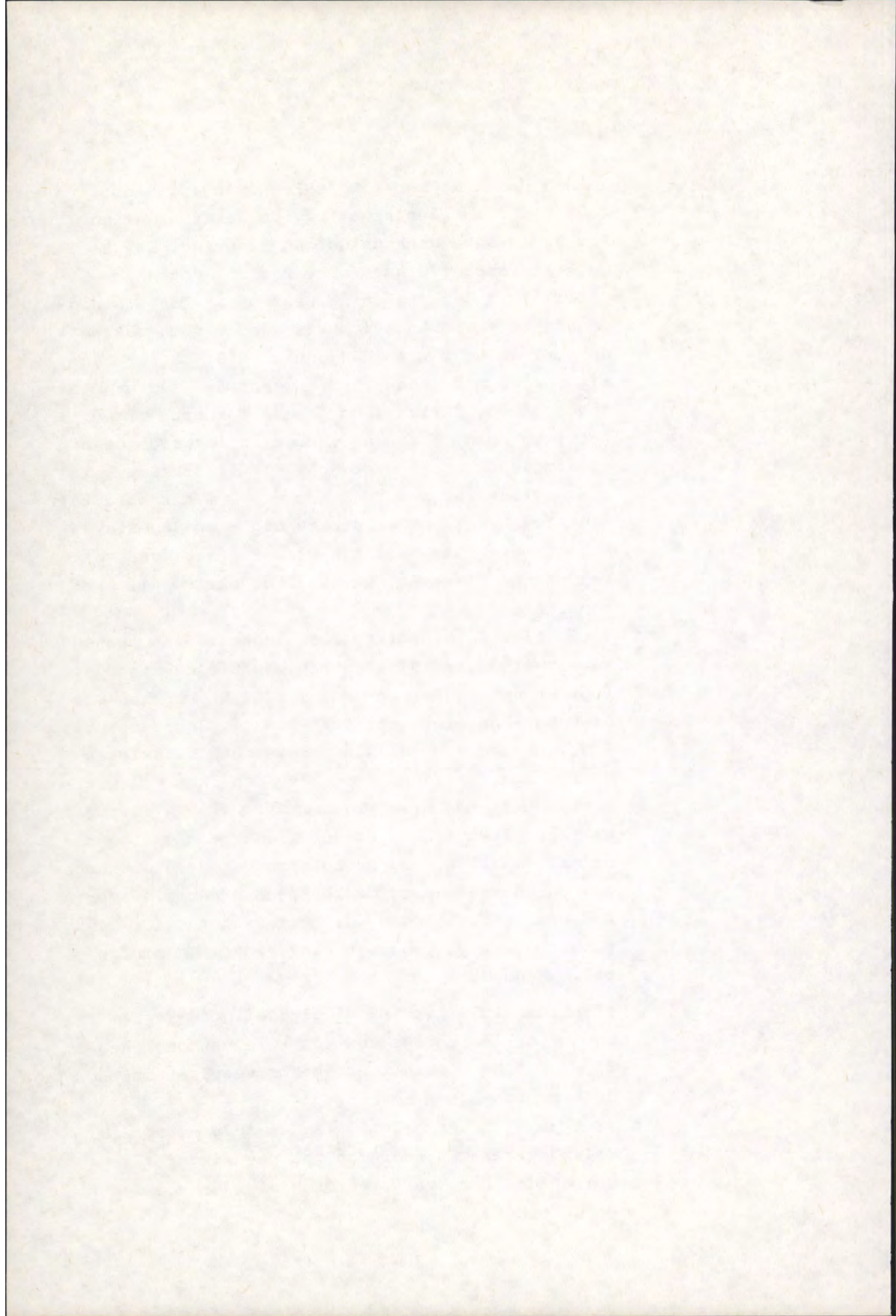
UN Planlægning

I 1949 drøftede man i UN's Economic and Social Council muligheden af at udvide deres afdeling for Assistance on Housing and Planning, og ved en konference i Geneve blev Philip Arctander ("Billi") i den anledning bedt om at foreslå nogle danskere som kunne tænkes egnede som medarbejdere. I et brev til UN (januar 1950) nævner han mig som en mulighed - samt blandt 6-7 andre: Ole Thomassen og Skriver. Da jeg så forhørte mig om Peter og Nonny W's synspunkter, opfordrede de mig til omgående at søge et job: "I vil sikkert blive lisså glade for New York som vi - vi har også talt med Alva Myrdal om at støtte dig - og Jugoslaven Ernest Weissmann, som nok bliver leder, var vor ven gennem flere år, ham skal du skrive til personligt".

(E.W. tiltrådte nu ikke før januar 1951 - og jeg så ham ikke før 1973, da han bød Ulf og mig på frokost ved et forskermøde i ECE. Nu var han ude af UN og konsulent for "ERI-PLAN"). Jeg skrev til E.W., og lod mig også indskrive i UN's kartotek over eksperter. Gudskelov blev det ikke til mer. *Der var klart tale om en administrativ stilling*, så jeg begriber ikke i dag, at det fristede mig arbejds- og miljømæssigt - og endog efter at Grønlandsopgaven var dukket op og måske kunne hindres af den. Den eneste forklaring er, at udsigterne for byplanarbejdet på rådhuset blev mindre og mindre tillokkende.

I februar 1953 fik jeg så pludseligt telegram fra UN om to rådgivningsjobs (og telesvar ønskedes omgående!). De blev nærmere beskrevet i et supplerende brev fra Einer Engberg:

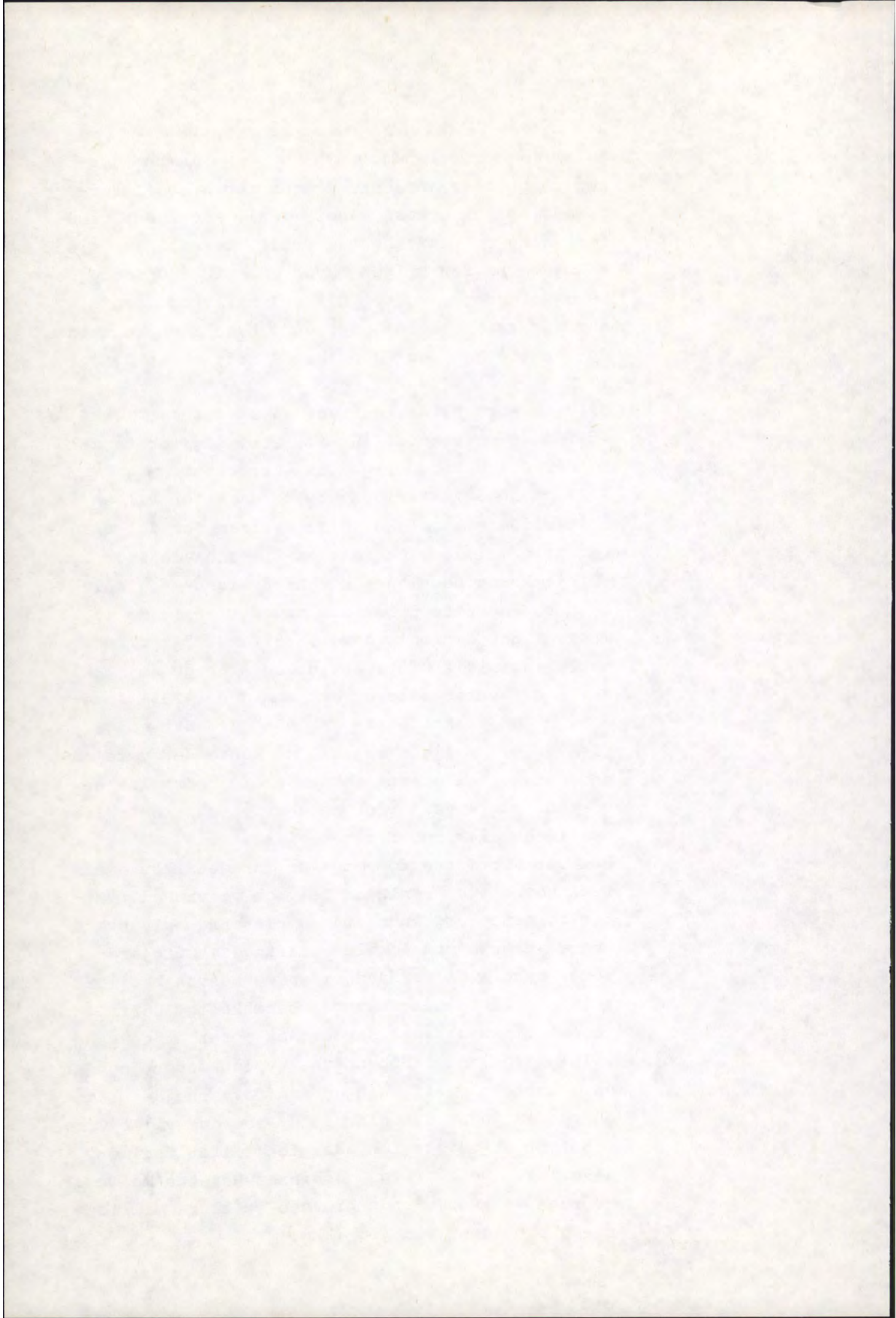
1: *Rådgiver for regeringens landsplanudvalg i Jordan*. Det blev dog nærmest frarådet, da der sikkert ikke var muligheder for kvalificeret hjælp der ude i den golde ørken.

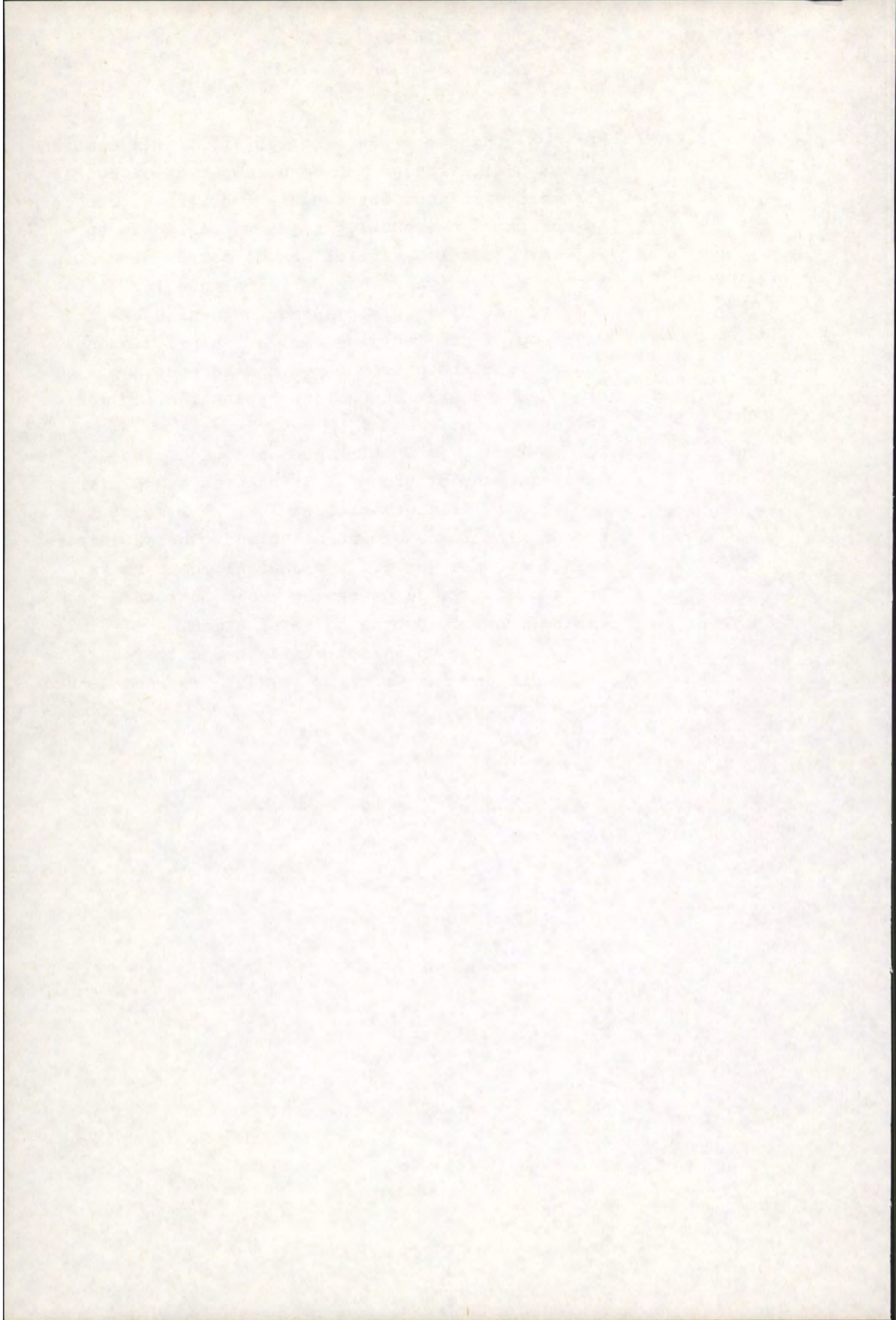
2: Rådgiver for Indonesiens regering og bystyrelser i to år vedrørende planlægningen af hovedstaden Djakarta o.a. store byer, både angående planer for ny boligforsteder og for byfornyelser (incl. kloaknet, vandforsyning og trafiksystem etc.). Dertil kan føjes, at Djakarta før krigen havde ca. 600.000 indbyggere og siden var vokset til 2-3 mill. og stadig ekspanderede hektisk. Det var, hvad Engberg kaldte det bedste job, de endnu havde haft at ta sig af i UN.

Selv om Kåre Klint, der var på Java i 1914-1916 (og måske mest havde interesseret sig for tempelruinerne i Borobudor) havde skrevet til mig i 1927 og anbefalet mig at ta derud eller til en af de tidligere engelske kolonier frem for det ukendte Latinamerika - og selv om Brita havde stor lyst til at komme udenlands et par år igen - og selv om beboerne betegnedes som meget tiltalende (og måske lignede grønlændere), så fandt jeg foretagendet principielt uforsvarligt og svarede nej tak! Havde der været tale om det som jeg i 1951 foreslog at UN praktiserede: at man udsendte en gruppe (fra et eller flere lande), så kunne det være en anden sag. Men at stå som en enlig bedrevidende vesteuropæer overfor en antagelig højst autoritær præsident Suekarno fristede ikke.

Men det vigtigste for mig var for det første erfaringerne fra Grønland: Selv om vi var en tværfaglig gruppe og kunne få supplerende oplysninger gennem danske med lokale erfaringer, så gjorde vores manglende forhåndsviden og kendskab til sproget planlægningen meget betænkelig. Dertil kom så, at vi nu omsider havde fået oprettet en generalplanafdeling i Københavns byplankontor, og der var skabt en politisk baggrund for arbejdet som gjorde en indsats meningsfuld, som det ville være tåbeligt at svingte for udsigten til et fagligt nederlag. (Det var også Johannes Hansens mening.) Hvordan de så omgående prøvede at klare millionbyens problemer ved jeg ikke.

Men i slutningen af 50'erne var Billi i Indonesien for at hjælpe landet med oprettelsen af et byggeforskningsinstitut efter dansk forbillede. Det var jo en nok så overskuelig sag som planlægningen! Og Ole Dybroe kom vist til at bo derude et årstid for at få det igang. Det førte på en eller anden måde til at Billi fik planlægningen af Djakarta taget op på den geniale måde, at et hold indonesiske arkitektstuderende kom til København og arbejdede på arkitektskolens byplanafdeling med fællesopgaven *"PULO MAS - A Model Project for A low-cost Housing District for Djakarta prepared under the UN Assistance by af group af Indonesian and Danish Architects, Planners etc. as A Model Project for the Growing Towns of Indonesia and other Countries"*. Blandt lærerne var fra byplanafdelingen: Peter Bredsdorff, Fl. Jørgensen og Skole Overgaard, og fra SBI: Billi, Dybroe og Klaus Blach. Hvad var der i vejen for at man havde iværksat noget i den ånd for Grønland i 1950? Grønland kunne jo så forlængst have haft *en gruppe skolede grønlandske planlæggere!*

KULTURKAMP OG BESÆTTELSE

Krigsrædslerne og de folkelige revolutioner havde ført til at vi måtte anse socialismen for det fremtidige mål for samfundssystemet. Men vi måtte finde frem til en virkelig viden om teori og praksis før vi aktivt kunne tilslutte os en politisk sammenslutning - f.eks. DKP som klart kundgjorde sit mål.

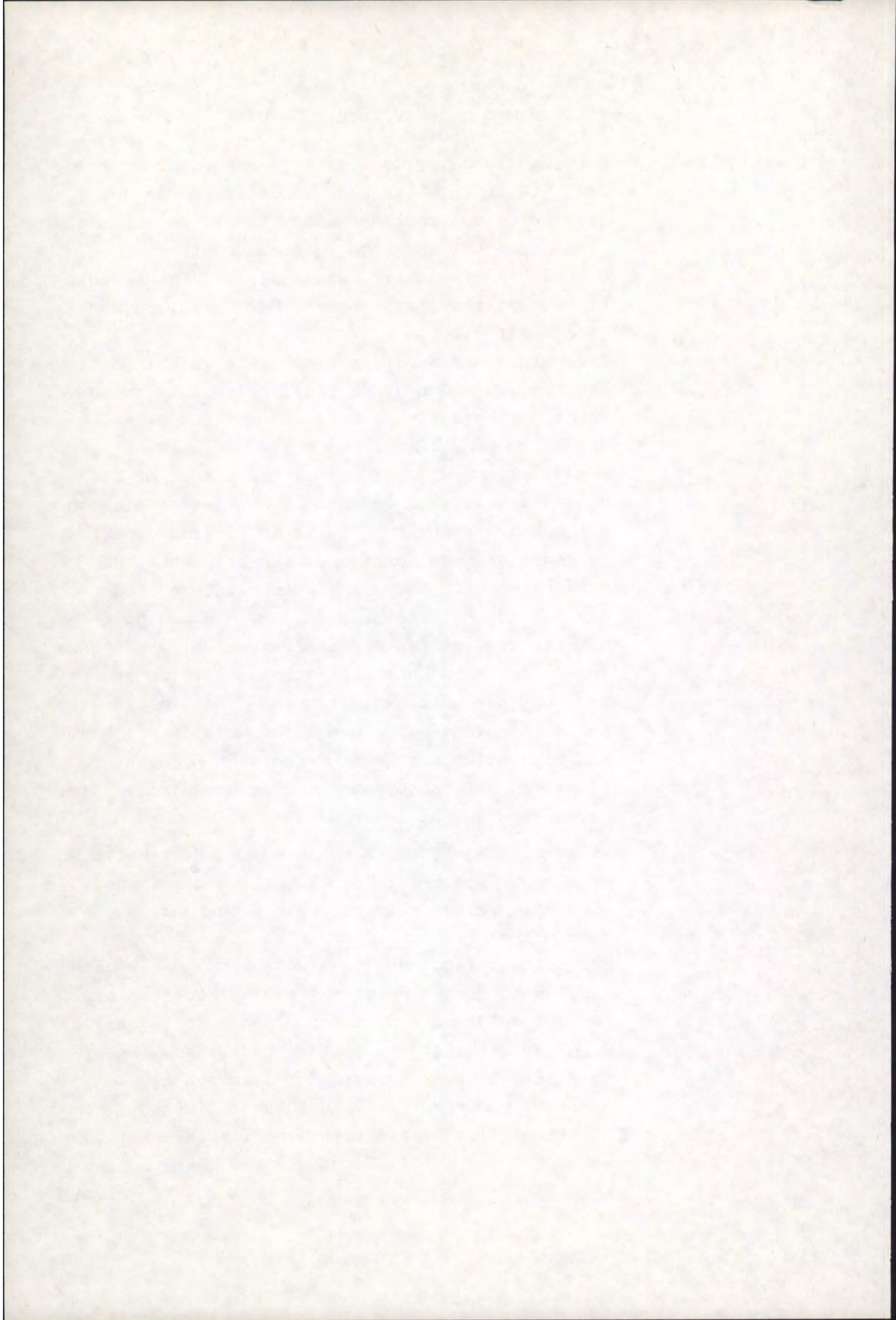
I de tidligere studieår blev det ikke til politiske studier ved siden af de faglige (i den retning var de mere progressive i universitetskredse). *Men i 30'erne, da arbejdsløsheden og nazismen begyndte at præge udviklingen, var tiden inde.* Vi tilsluttede os bl.a. en studiekreds som lededes af den næsten mission-ske Hakon Jarner. Men vi fik jo tillige den kloge og meget vidende Edvard Heiberg til genbo. Han fik nok så stor betydning. Han meldte os ind i DKP, og kom med accepten en dag, han med politisk eskorte kom ind fra Horserødlejren til et "byggemøde". Det blev en stor tilfredsstillelse at træffes, og deltage i aktiviteterne i den lokale gruppe af ligesindede fra meget forskellige miljøer. Man blev holdt godt orienteret gennem det store parti, og der var opgaver nok at organisere eller gøre nytte ved at deltage i.

Vi fulgte med i *Landsforeningen Kulturkampens* aktiviteter. Da gruppen frisindede teknikere oprettedes, blev Stig Veibel (kemiprofessor) formand, og jeg stedfortræder.

Her tilrettelagde jeg en studiekreds om byplanlægning, som tænktes afholdt i Byplanlaboratoriet, Men der meldte sig hurtigt så mange deltagere, at vi måtte gøre det til en foredragsrække, som afholdtes i Kunstakademiets forelæsningsal.

I alt blev der holdt 30 foredrag i 1939/40.

I fortsættelse af aktiviteterne i Frisindede Teknikere blev jeg i 1941 formand for *Studentersamfundet*.

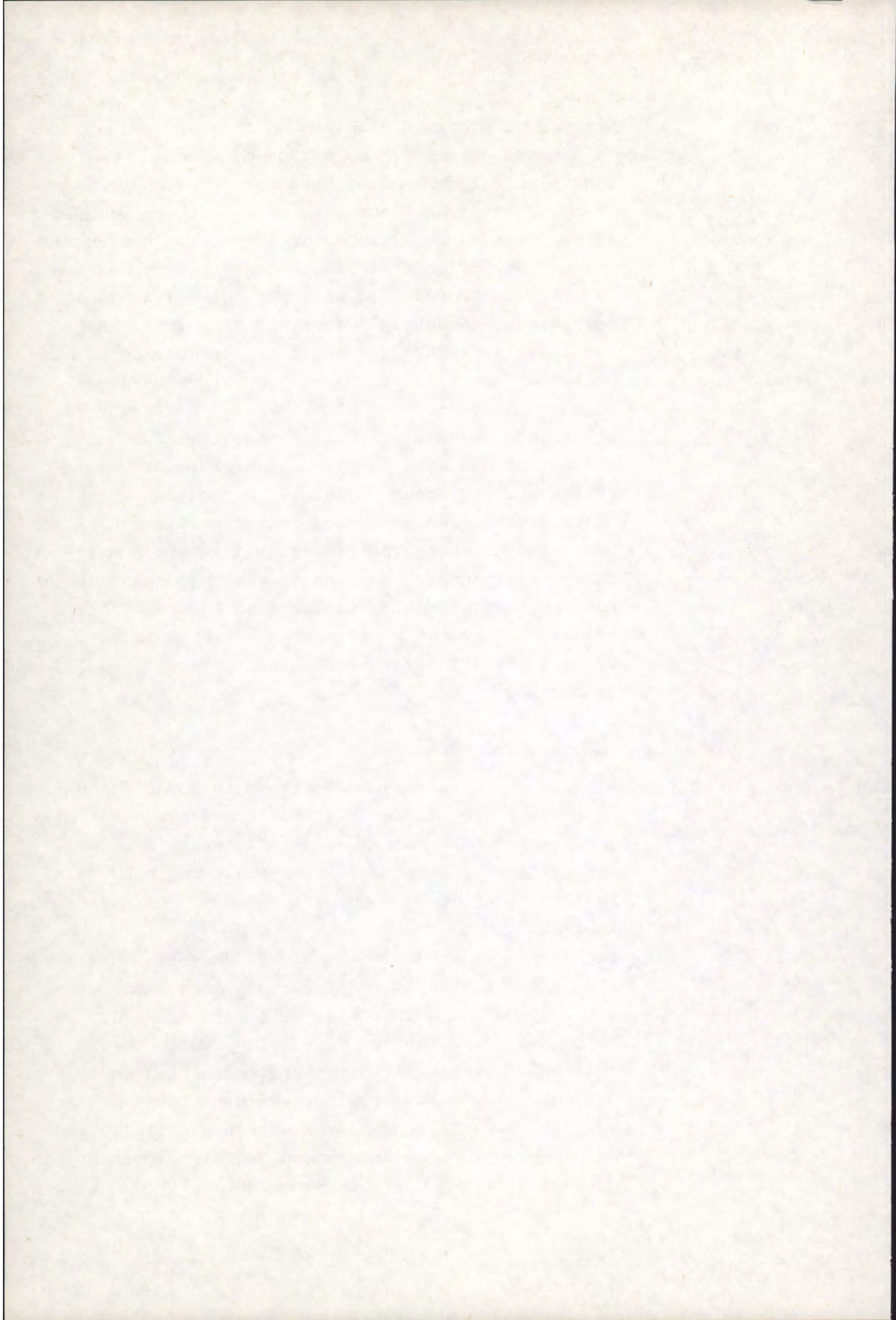

Det var af politiet stillet under formynderskab af to nidkære overbetjente, Madsen og Dinesen. De vidste en del om Kommunistisk Parti samt dets medlemmer - og de havde opdaget at min forgænger, Poul Astrup, var kommunist. Derfor krævede de ham udskiftet med en som de ikke vidste noget sådant ondt om. Jeg blev fra forskellig side presset til at lade mig vælge. Men det var meget mod min vilje. Ikke fordi jeg slet ikke var student - det var der mange medlemmer som ikke var - men jeg var principielt imod at formanden ikke aldersmæssigt hørte til de studerende. Desuden følte jeg mig fremmed i universitetsverdenen og havde kun ganske kort tid været medlem af foreningen. Heldigvis bestod den øvrige bestyrelse af mennesker med bedre forudsætninger, bl.a. Villars Lunn (næstformand), Rahbech Schmidt og Werner Thierry. Og vi havde mange gode foredragsholdere, hvoraf flere tillige støttede os godt som rådgivere vedrørende program og aktioner (f.eks. Døssing, Sv. M. Kristensen, Albert Olsen og Poul la Cour).

Uheldige helte

Min første kontakt med vore to vogtere var en op-ringning en formiddag om at møde omgående hos *justitsminister Thune Jacobsen*. I ministeriet forsamledes tillige rektorerne for universitetet o.a. højere læreanstalter og en enkelt anden studenterrepræsentant.

Sagen var, at en antinazistisk studenterdemonstration ved Christiansborg et par dage før havde cho-keret de danske autoriteter voldsomt. Thune J. meddelte med det samme, at vi nu alle skulle køres til Amalienborg, hvor selve majestæten ønskede at sige os nogle alvorsord derom. Straks efter blev minis-teren dog kaldt til en telefon og kom så tilbage med en besked om, at majestæten nu frafaldt konfrontati-onen. Jeg fik en stærk fornemmelse af, at den konge-

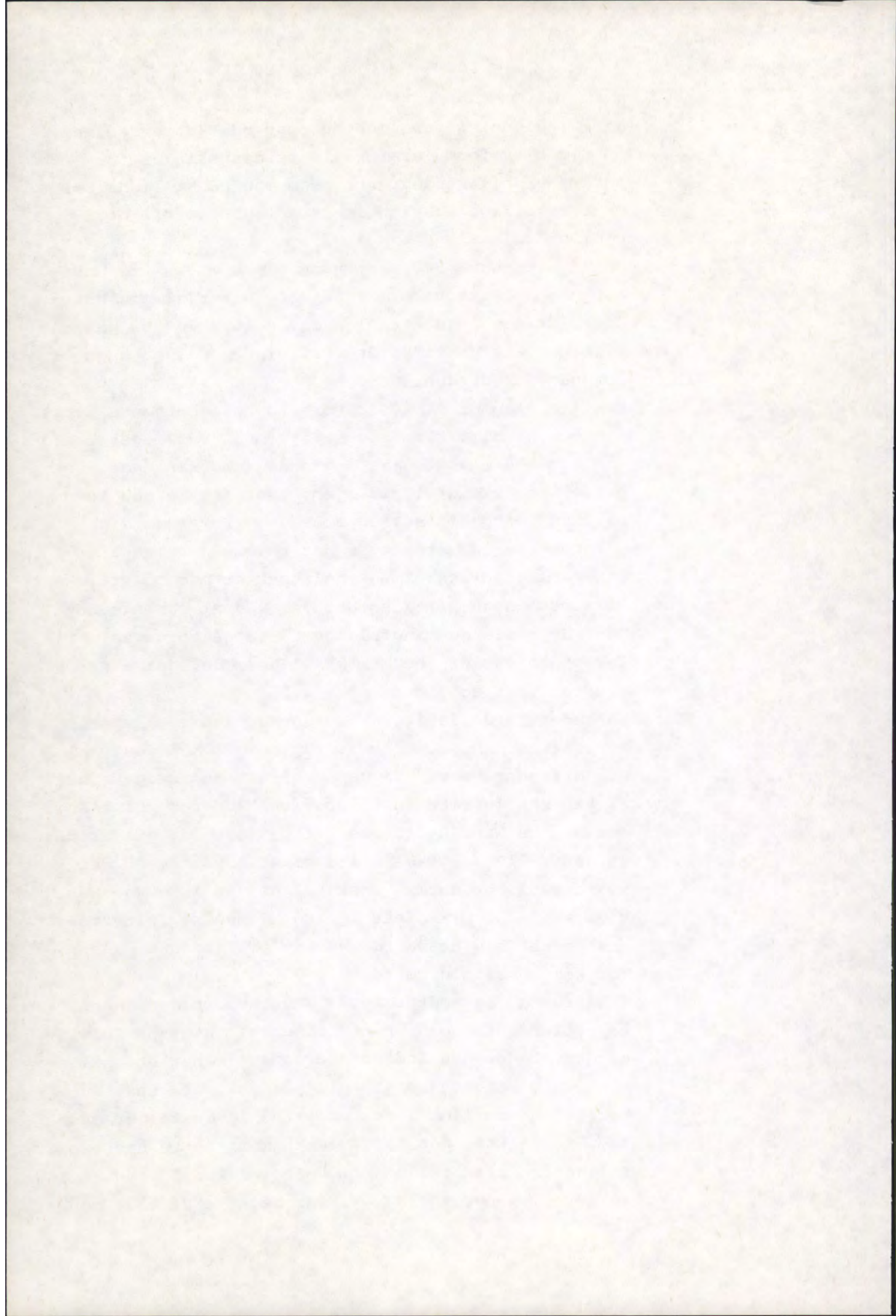
lige indledning var løgn og opspind. Det endte med, at der blev formuleret nogle retningslinier for advarsler til studenterne, som man henstillede til de forskellige institutioner at omsætte til officielle opslag.

Den 4. februar 1942 var *hundredeårsdagen for Georg Brandes fødsel*. Desværre er mine optegnelser så ufuldstændige, at jeg ikke tør sige det netop blev på den rigtige dato vi indkaldte til mindemøde, og hvem der var foredragsholder.

Men jeg glemmer ikke, at vore to bøsse betjente først meget sent blev klare over, at emnet var meget brandfarligt. De opsøgte mig omgående (medbringende Poul Astrup som vidne) i mit hjem, hvor jeg lå med influenza og høj feber, og truede og tryglede mig - forgæves - om at aflyse det hele. På selve aftenen var Frederiksholms Kanal spækket med politi. Tilstrømningen af tilhørere var ved at sprænge Borups Højskole og mangfoldige måtte gå forgæves. Villars Lunn var den bedst tænkelige mødeleder - og alt forløb fredeligt.

En anden af de farlige - men opmuntrende - hændelser var *rusmodtagelsen den 11. september 1943* i Josty i Frederiksberg Have. Vi havde aftalt med Stig Veibel, at han skulle være rustaler, men Madsen og Dinesen, som kendte hans politiske tilhørsforhold, erklærede, at det ville der ikke blive givet lov til. På det svarede vi, at deres venskabelige råd ikke var nok. Vi krævede et officielt forbud. Jamen så følte vores venner sig desværre tvunget til at anke sagen for selve politidirektøren!

Thierry og jeg mødtes nogle dage senere med denne højtstående person i hans fornemme kontor på Politigården. Under den indledende snak fik han en oprøring, som krævede en samtale på tysk, som han så beklagende og lidt ilde berørt henlagde til et andet rum. Men altså: Det bedrøvede ham at måtte nægte os tilladelse til at lade dr. Veibel tale. "Hvad vil I så gøre?", spurgte han. Vi var meget skuffede, men

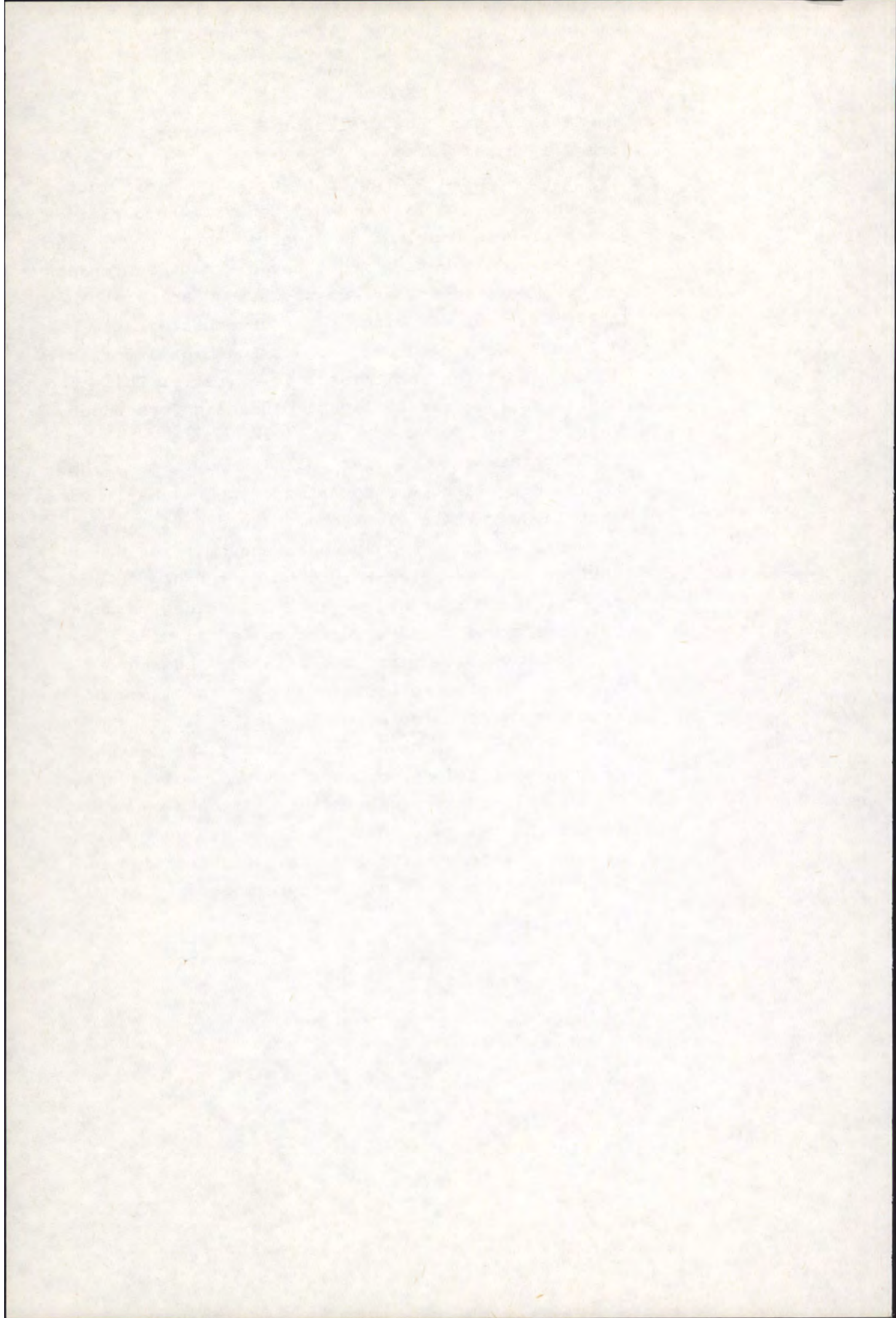

havde heldigvis fået professor Mogens Fog til at træde i Veibels sted.

Politidirektøren gjorde så et notat og sagde lettet: "Jamen så er alt jo i orden!" Men vore to uheldige helte blev rasende, da de bagefter hørte om aftalen. Da de 300 deltagere i mødet havde sunget Samfundets af Otto Gelsted forfattede slagsang "Skal vi havne til sidst i en skumring - hvor de rødeste katte er grå ...", stod pludselig Mogens Fog midt i forsamlingen, holdt en inciterende tale (ref. i Politiken den 12.10.) og var så ligeså pludselig forsvundet igen.

I 1942 gennemførte vi vist ialt 14 møder, men i 1943 kun 8. Det sidste var forårsmødet den 1. maj, hvor Poul la Cour talte. I oktober udsendte vi til medlemmerne - sammen med 19 andre ungdomsforeninger - kopi af en skarp offentlig protest mod de påbegyndte forfølgelser af danske jøder. Samtidig meddelte vi, at Samfundets møder udsattes indtil videre.

I 1945 var vi bl.a. inde i drøftelser med andre "venstreorienterede" studenter- og ungdomsorganisationer om dannelse af et fornyet Studentersamfund efter krigen. Men da det kom til stykket, dukkede en udenforstående gruppe op, som med professor Brandt Rehberg i spidsen holdt stiftende generalforsamling i august måned. Han var ved den lejlighed helt uinteresseret i at aflægge beretning om, hvad der var hændt i min bestyrelses periode.

I Vestre fængsel

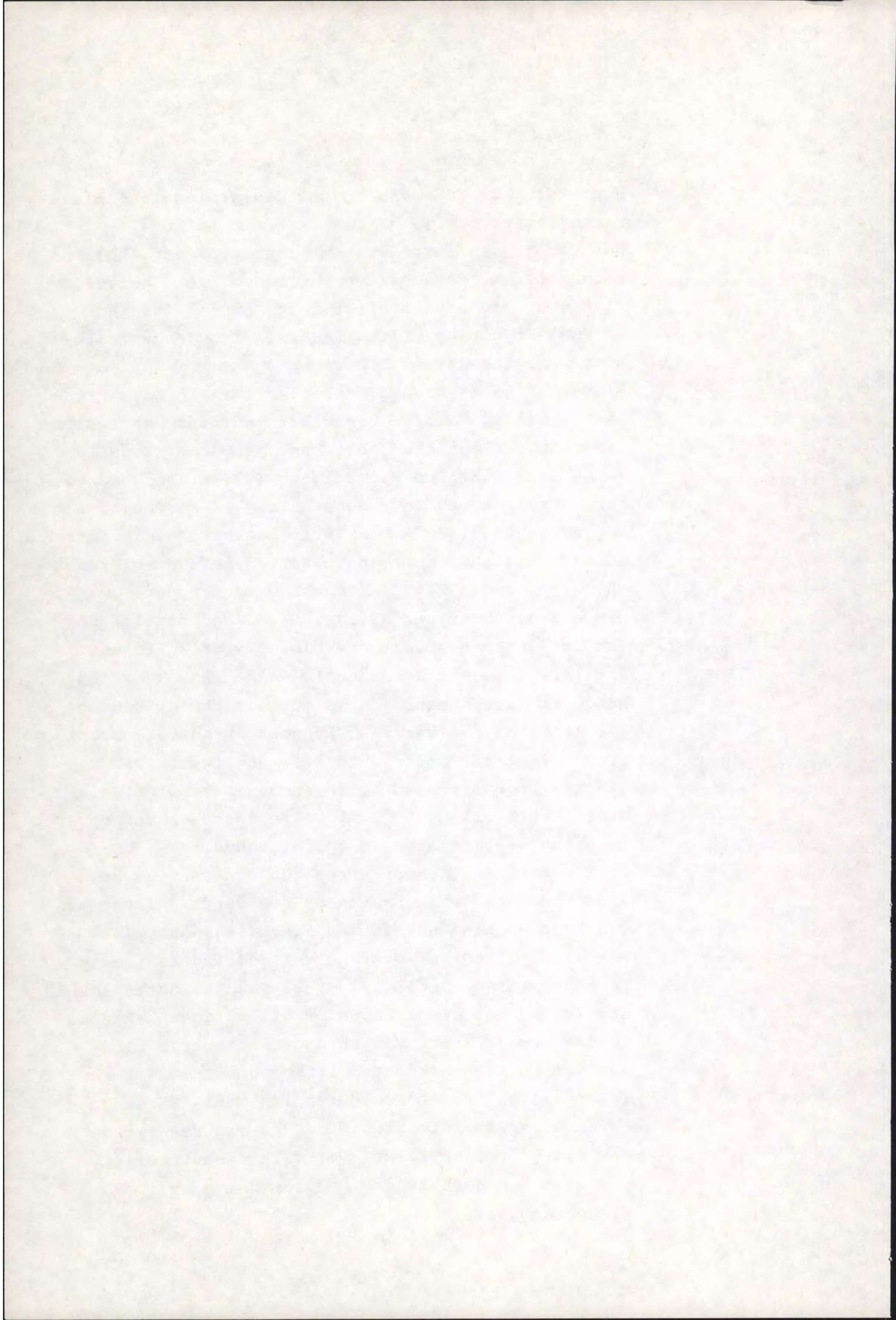
Besættelsestiden ændrede jo meget på vores dagligdag. Men her skal ikke føjes noget til den almindelige historiske litteratur.

Der var jo den fordel ved mit ansættelsesforhold på rådhuset, at arbejdstiden var meget fleksibel. I øvrigt etablerede vi tidligt (vist nok på initiativ af Poul Kryger og Erling Pedersen i overborgmesterens sekretariat) en "*alternativ magistrat*".

Vi var en lille gruppe, der hver for sig havde kontakter til troværdige mennesker indenfor den forgrenede administrations funktioner, som man kunne få behov for i særlige situationer (f.eks. folkekøkkener, vandvæsenet, vejvæsenet o.s.v.). Med dette som baggrund havde jeg - via "Frit Danmark" nogle faste kontakter (Viggo Kampmann o.a.). Senere etableredes en mere formel "F.D.'s Tjenestemandsgruppe".

Mange arkitekter var aktive, bl.a. med henblik på faglige foreningsfunktioner (hvor vi fik Preben Krag fra Oslo som konsulent). Helge Finsen og jeg havde et nært samarbejde om mange forhold. Jeg husker ikke, om det var via "Ringene" (Frode Jacobsen) at vi af og til mødtes med Erik Huusfeldt fra Frihedsrådet og ofte med de to ingeniører Søren Rasmussen og Niels Munk Plum. De to løste enhver opgave de påtog sig med største opfindsomhed.

Billi Arctander konspirerede jeg også med om et og andet. Han havde tegnestue i Knabrostræde 13 sammen med Hans Henning Hansen. Da H.H.H. i august 1944 var blevet taget af Gestapo - i forbindelse med våbenedkastning - holdt vi os så væk fra dette lokale som mødested i et par måneder til vi igen betragtede det som sikkert. Men en dag i oktober cyklede jeg derhen fra rådhuset i frokostpausen. Så smak fælden i! Da jeg åbnede døren lød det: "Hände-hoch" og seks maskinpistoler sigtede på mig fra fyrene, der sad på tegnebordene. Det virkede uvirkeligt, som om man med ét trådte ind som deltager i en filmoptagelse.

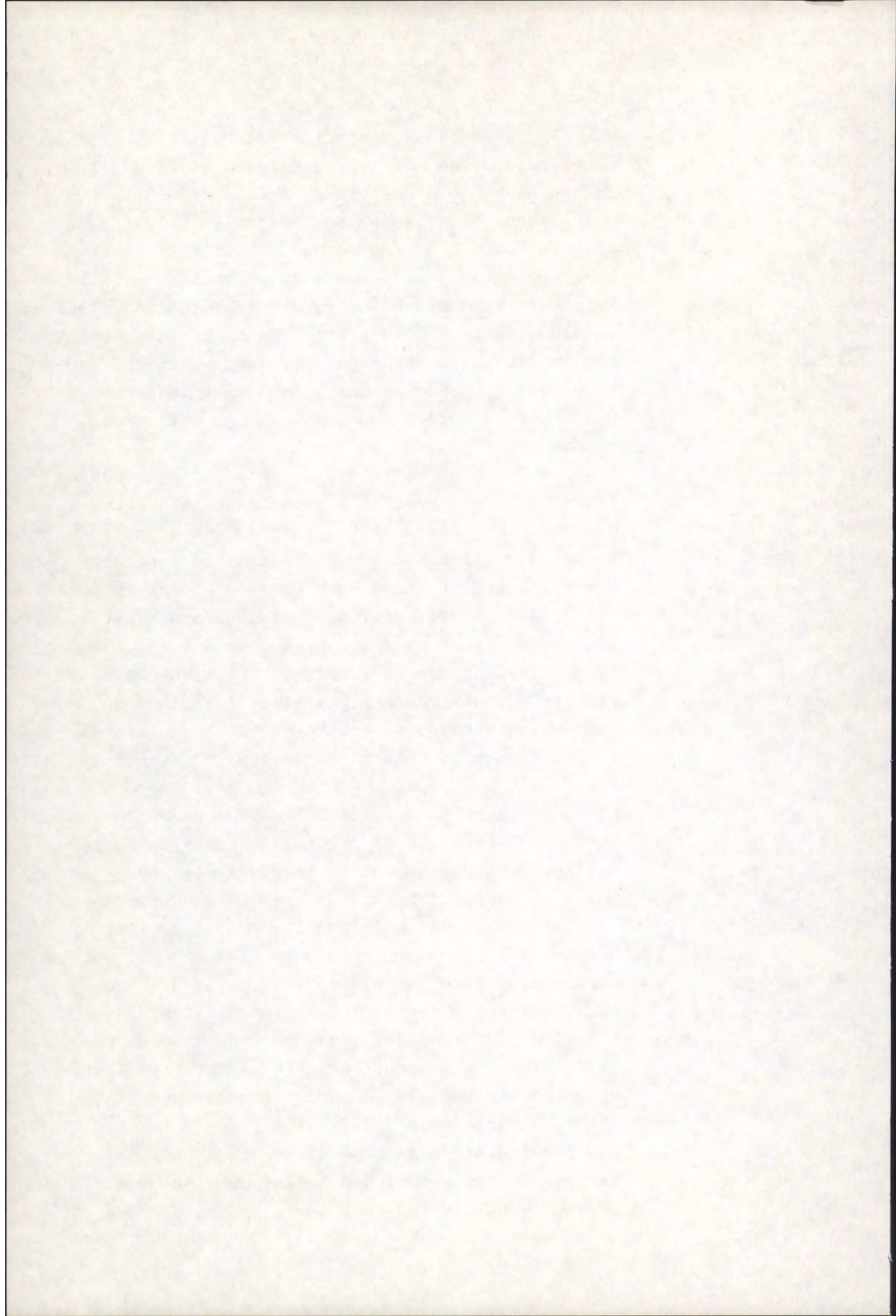
Det fik kun mere skær af film, da Preisler næst efter trådte ind. Han var ulastelig klædt med frakke og hvide handsker. Først da handskerne var trukket af - finger for finger - og lagt pænt til side, kom hænderne op med en stilfuld beher-sket bevægelse. Så lukkedes døren op til et lille kvistværelse mod gården, og der sad bagbundne (med ledningstråd) på gulvet Billi og hans bror, Gudrun Hersåe (der havde værksted for lampeskærme på sam-me etage) og hendes medarbejdere samt vennerne Olaf og Erik Nordgreen og andre, der var kommet på besøg om formiddagen.

Lidt senere blev vi alle afhentede af nogle vogne fra Shellhuset, hvor vi blev anbragt på 3. etage og efter tur taget ind til forhør i et af konto-terne. Her var situationen dystert. Jeg ventede i samme rum som Billi og hans bror og et par "plissé-pi'r". Jeg så Billi rev nogle falske identitetskort, han havde i lommen, i småstykker og anbragte dem ovenpå et skab, og hans bror fik på lignende måde et Frit Danmark-manuskript til at forsvinde bag radiatoren. (Disse papirstumper blev naturligvis senere fundet og taget op i de daglige forhør i Vestre.)

Da en af plissépigerne fik lov at gå på WC for lukket dør, blev jeg også frygtelig trængende og derved lykkedes det mig at få iturevet alt, hvad jeg havde på mig af illegale papirer og med opsmøget ærme at proppe det hele ned i WC'et og skyllet ud.

Derefter drejede det sig mest om, hvad de havde skrevet i kartoteket om DKP, Studentersamfundet o.s.v. o.s.v. - og det viste sig, at være 0. Der eksisterede ikke noget kartotek - hurra! De inter-esserede sig udelukkende for eventuelt kendskab til og samarbejde med H.H.H.

Hen på eftermiddagen blev vi i personvogne kørt til Vestre Fængsel. I den celle, hvor jeg blev anbragt, var der kun én i forvejen, og han gav

mig hurtigt alle nødvendige praktiske oplysninger om dette ekstraordinære veludstyrede rum: en næsten ny rulle lokumspapir til supplerings af de fire stykker, der daglig blev hængt på en krog uden på døren, en roman, som kunne byttes på lokum, når den var læst, en opskrift på morse-alfabet, et giletteblad og en fin trompet af glanskarton, hvormed man kunne puste vandet ud af vaskekummens vandlås. Når alle rør til kummerne over hinanden var tomme kunne man "telefonere". Det var der et bestemt aftalt klokkeslet for. Lodret telefonering og vandret morse gav et perfekt internt kommunikationsnet. Dertil kom så, at pårørende til fangerne på bestemt tid kunne få udvekslet vasketøj. På den måde kunne man få breve ud og ind, når man bar sig fikst ad.

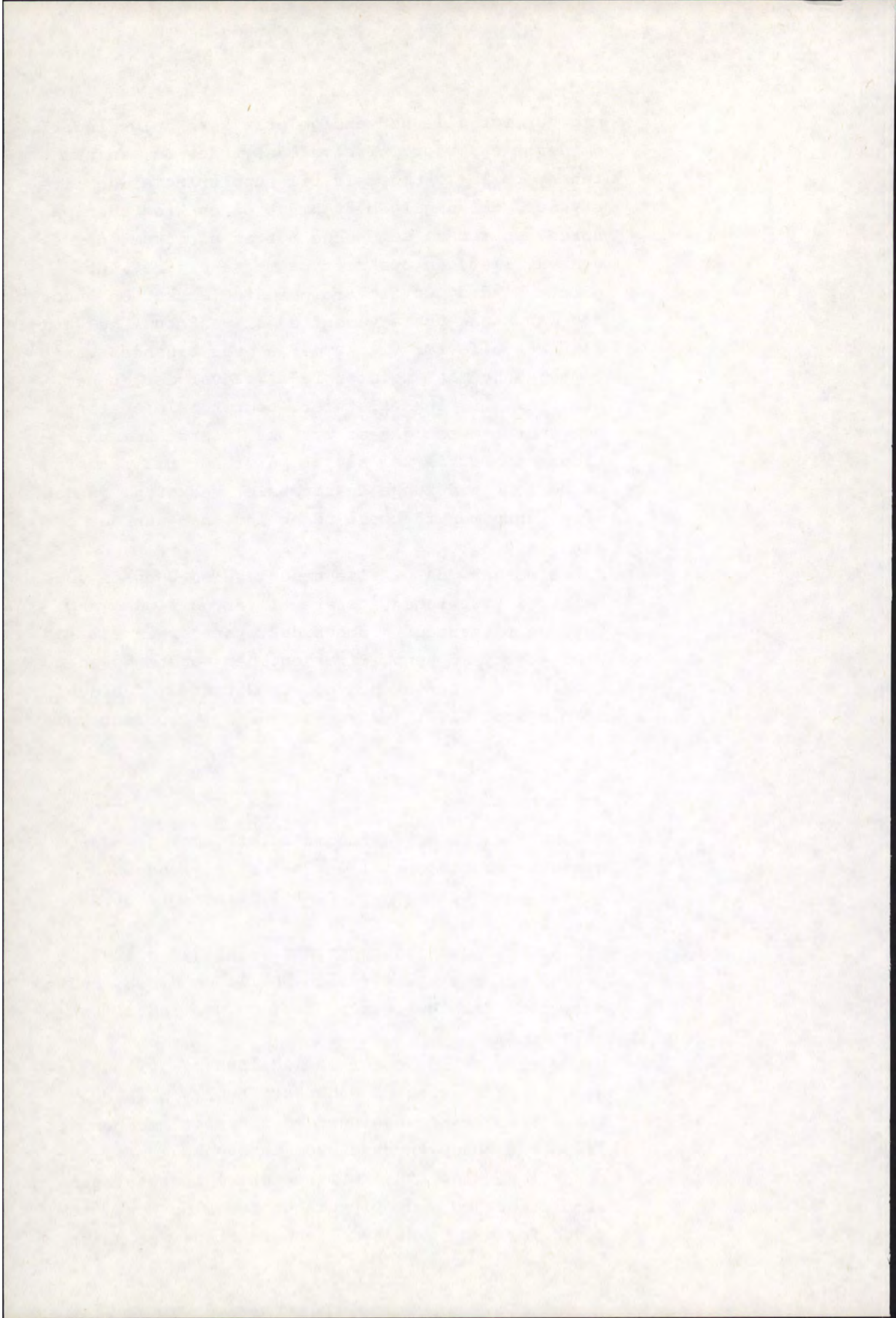
Næste morgen, da vi alle stod i geled udenfor vore celler i stueetagen, parate til at gå i gåsegang ud i de trekantede "løbegårde", var der én som stod et stykke henne i rækken, der vendte hovedet og vinkede. Det var H.H.H.! Og direkte ved siden af mig stod Billi. Vi var altså ret velorienterede fra starten.

Fri igen

Så snart Brita havde fundet ud af, hvor jeg var, gik hun direkte op til den øverstbefalende på Shell-huset og krævede en motivering for, at de havde taget mig.

Det ene med det andet førte til, at jeg blev sluppet ud efter 3 ugers forløb. Billi og H.H.H. endte derimod i Frøslev-lejren, hvor de var indtil kapitulationen.

Mit første ærinde efter løsladelsen gik til Stadsbygmesterens arkiv på Rådhuset, hvor jeg lavede kopi af en række tegninger af fængslet med henblik på, at de kunne anvendes ved en eventuel befrielsesaktion. Mine egne kommentarer om indretningen supplerede jeg med oplysninger fra Else West, som forud for mig havde nydt fangenskab i et halvt

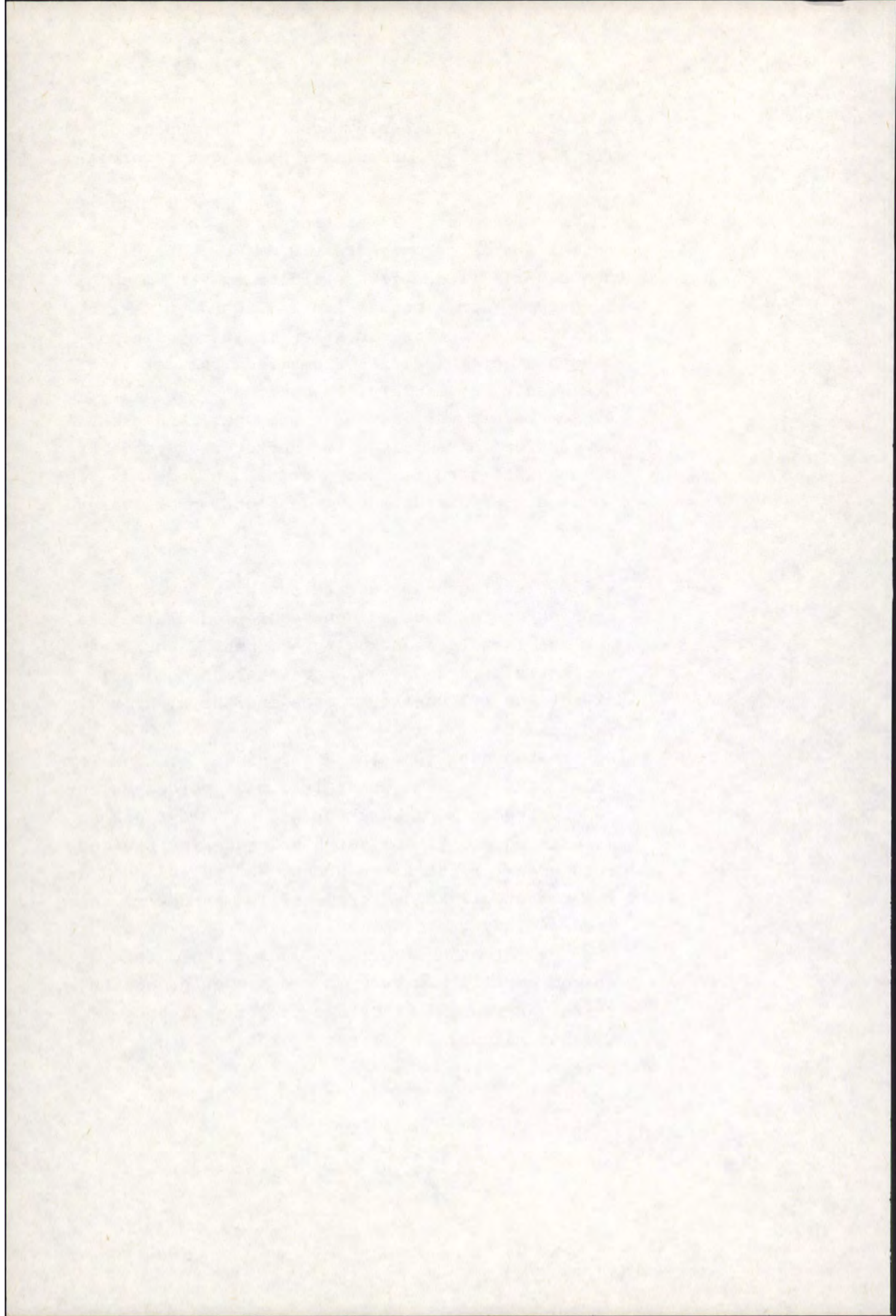

år. Dette materiale blev sendt til Frihedsrådet - for det tilfælde, at de ikke havde det i forvejen.

Nu var vi kommet til det tidspunkt, da de gamle antimilitarister omvendte sig og begyndte på skydeøvelser. Til den første indlæring var vi en lille gruppe, der i en baggårdslejlighed på Christianshavn blev orienteret af en militærkyndig om brugen af pistoler. Han fremhævede som det vigtigste af alt, at man altid begyndte med at sikre sig om våbnet var ladet. I samme øjeblik han skulle demonstrere anvendelsen lød der et øredøvende brag, og en kugle strejfede hovedet på den gode Max Siegmundfeldt. Så afsluttede vi den lektion og luskede hjem.

Ved afslutningen af besættelsen blev vores DKP-studiekreds afbrudt af den kendte meddelelse fra England i radioen om kapitulationen. Vi brød naturligvis straks op, og Arne Petersen og jeg skyndte os til Den kgl. Porcelænsfabrik, hvor vi skulle møde.

Derfra begyndte så bl.a. afhentningen af landsforrædere. Miljøet med de kegleformede porcelainsovne gav stedet mere karakter af en KZ-lejr end en kaserne og dertil kom, at Smallegade var stuvende fuld døgnet rundt af en hoben, som hujende gav deres foragt til kende for de sølle mennesker, der stod på ladvogne og blev kørt ind. Det var højst ubehageligt at overvære. I løbet af de første dage kom der lidt mere ro og orden over processen. Brita var med til at optage rapporter i henhold til det materiale, der var lagt til grund for arrestationerne.

Normale tilstande vender tilbage

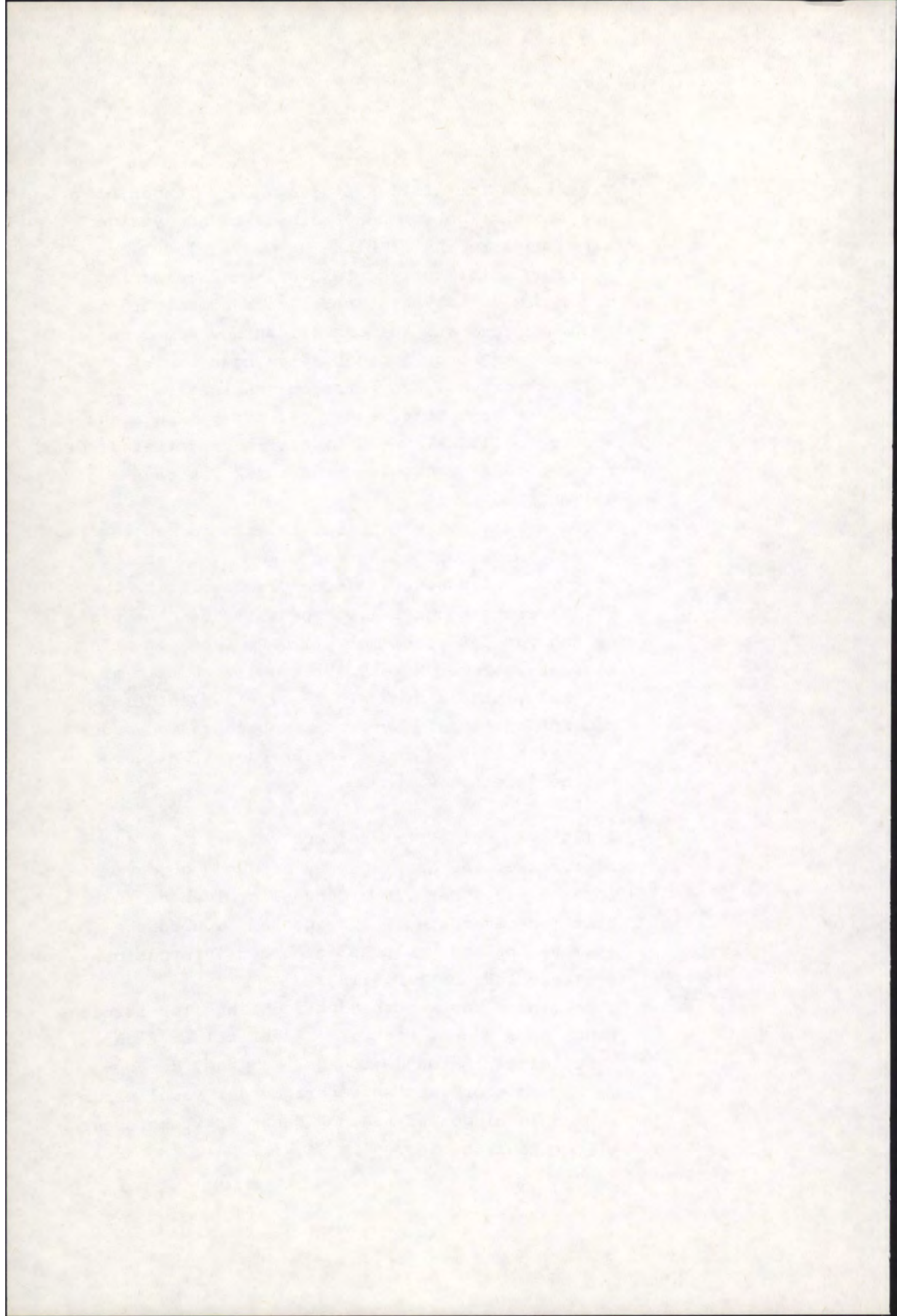
Væveriet måtte tidligt opgives, og i stedet blev det store kælderrum udnyttet til mange nyttige ting: Duplikering af blade og meddelelser, fremstilling af silketryksplakater, meddelelser om møder o.s.v. Selv gik Brita ind i administrationen af Den private Husmoderafløsning, som senere blev overtaget af arbejdsanvisningen.

Politisk prøvede hun først om man indefra kunne ændre det konservative DKS til noget mere avanceret tværpolitisk. Det blev udefra erstattet af det internationale KDV, som senere fik den danske afdeling DDK.

I DDK arbejdede Brita bl.a. tæt sammen med Inger Merete Nordentoft og Agnete Olsen og i december 1948 var Ellen Hørup, Agnete Olsen og Brita til KfV's verdenskongres i Budapest. I den danske afdeling var der problemer til DKP, specielt mellem Alvilda og Inger Merete. Brita blev så træt af det hele, at hun trak sig ud. (I 1959 holdt KDV sin internationale kongres i København med møder i idrætshallen og store fællesmøder i Fællesparken. Heri deltog vi begge.)

I 1945 var der ekstraordinært valg til A.A.'s bestyrelse. Th. Havning blev formand og jeg næstformand påny. Det var vidunderligt igen at få kontakt med omverdenen, bl.a. gennem de nordiske fællesmøder på bestyrelsesplan og den internationale byplankonference i Hastings.

Ikke mindst var samarbejdet med Langkilde inspirerende og givende. Han var eminent til at få hele bestyrelsen i arbejde, og det var ham, der gennemførte den store strukturændring, der resulterede i sammenslutningen af A.A. og Dansk Arkitektforening til et Landsforbund.

MINE FORELDRES SLÆGTER

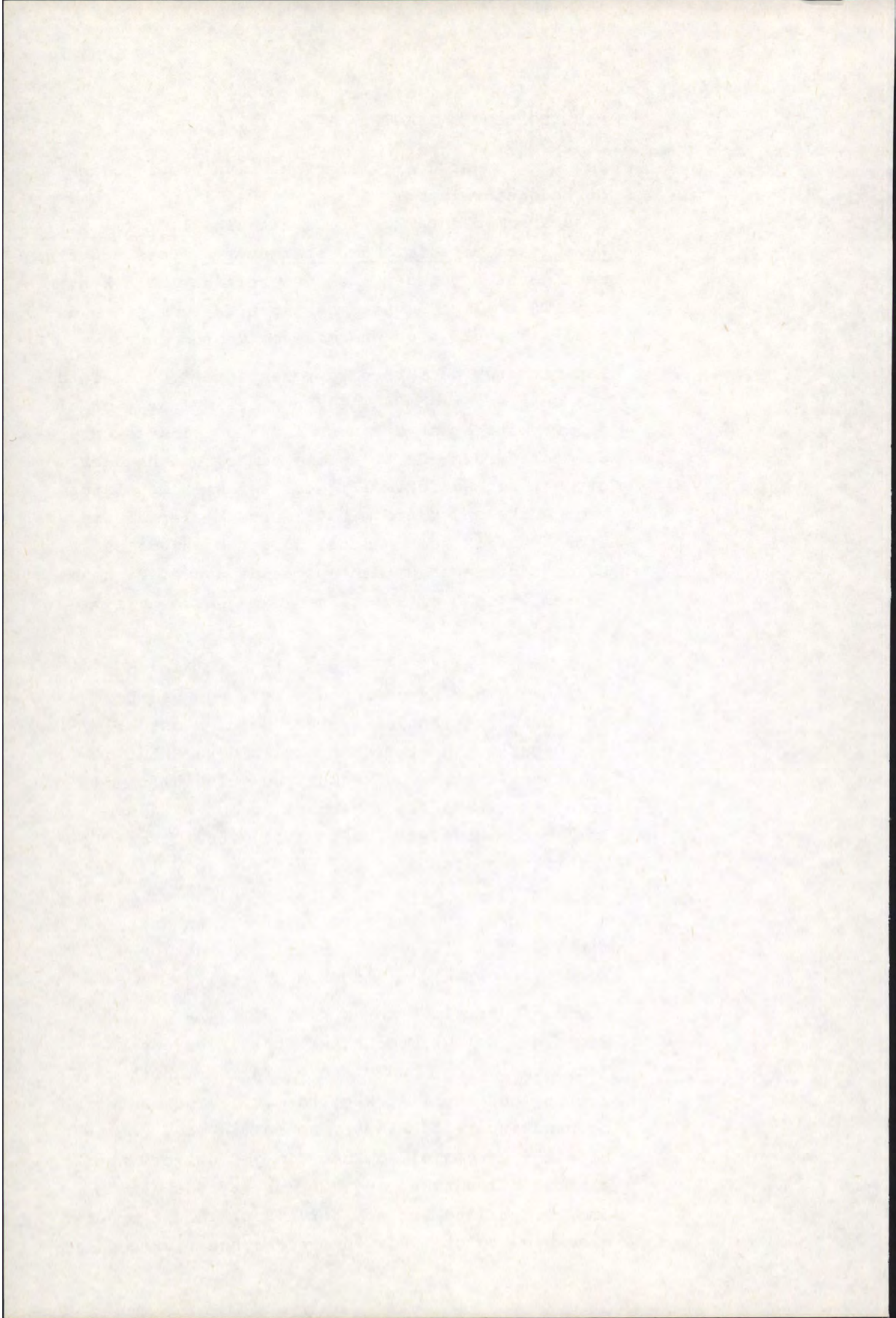
Jeg har fundet det rimeligt at nævne nogle olde- og bedsteforældre.

De sparsomme data kan trods alt sige lidt om, hvilke miljøer mine forældre stammer fra. Først og fremmest omtaler jeg dem, som jeg selv har haft kontakt med. Og tillige nævnes ægtemagen, selvom jeg eventuelt ikke ved noget nærmere om vedkommende.

For mig står de første repræsentanter for de forudgående slægter som et mødrenes triumvirat - et alternativt matriarkat til den ellers patriakalsk styrede mandeverden. De tre gamle damer, det handler om, var ret så forskellige af karakter og statur, men ganske ens uniformeret: Sorte kjoler af fint stof, der gik helt ned til gulvet og havde en smal hvid "pibekrans" om den opstående krave. På hovedet en lille oval kalot, som også havde hvid omkransning.

Mors mormor - altså en oldemor til mig - er den ældste jeg har kendt i den slægt. Hun var født 1821 på Christiansdal (forhen Bælum Kloster) syd for Odense og døbt Frederikke Isidora Mathilde Constance Emilie von Benzon. Hun blev gift med en norsk flådeofficer Herman Theodor Waldemar Emil baron Wedel-Jarlsberg (1811-1867). Den oldefar fik jeg aldrig at se. Hun døde selv i 1916 i København - 95 år - og ved sine fulde fem og nåede forinden at blive tipoldemor til en datter af min ældste kusine, Nelly Segelcke - der oven i købet var norsk gift ligesom hun selv.

Mors mor - var altså norsk født - 1844 - og hed Nielsine (Nelly) Frederikke Othilda baronesse Wedel-Jarlsberg. Hun giftede sig med Henrik Charles Steenbach til Ålækkegård m.v., jægermester og cand.jur. (1839-1898). Denne min morfar blev altså 59 år gammel, og ham fik jeg heller ikke stiftet bekendtskab med. Mormor styrede gården (med sin ældste søn som forvalter) indtil bygningerne blev solgt 1905, hvorefter hun flyttede til

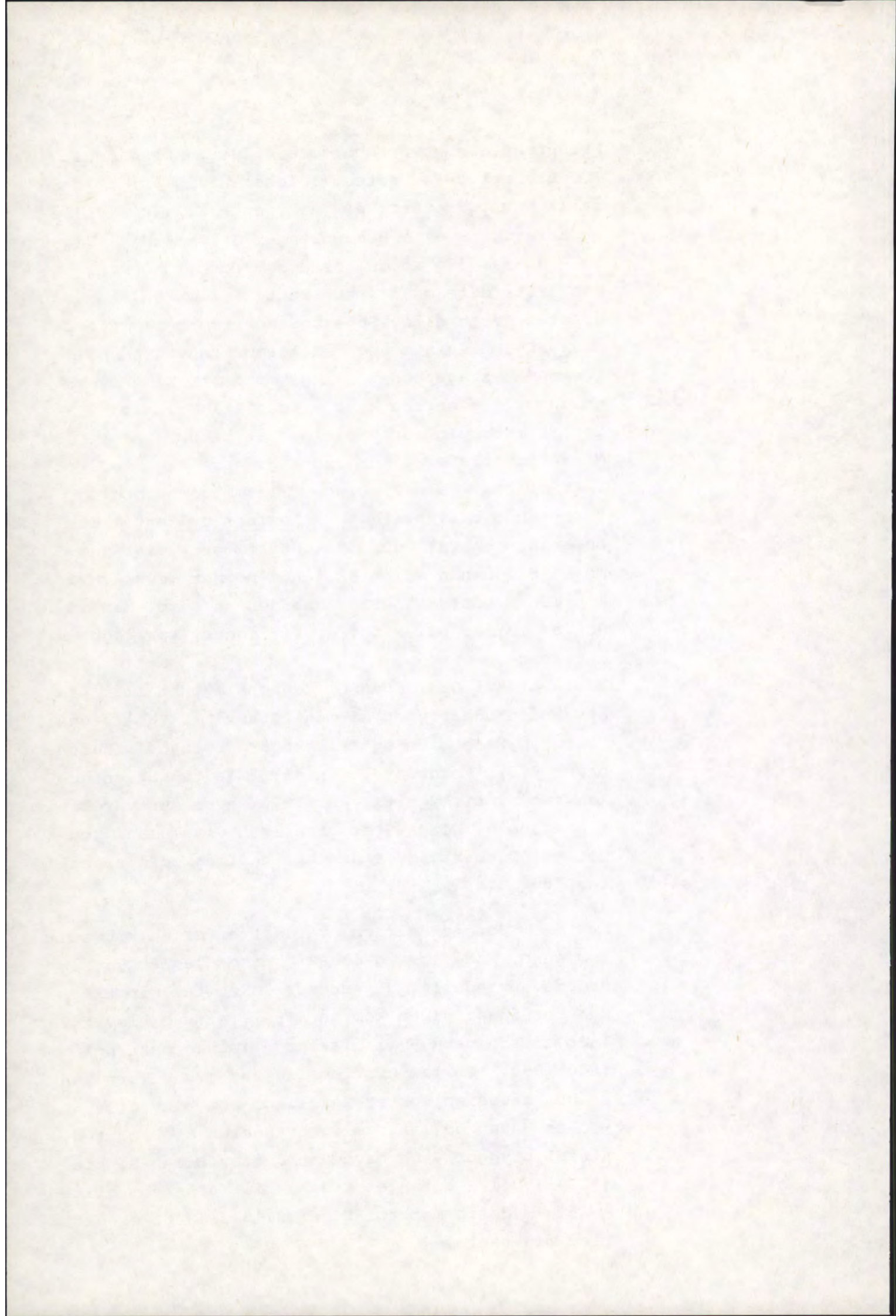

Frederiksberg, hvor hun døde 1920, 76 år gammel. I dette ægteskab fødtes (i løbet af 20 år) følgende 11 børn: Frederikke - Harriet - Henrik - Julie - Christine - Otto - Augusta - Carl - Axel - Viggo - Nanna. (To af dem døde som børn.) Mor var den næstældste og den muntreste i flokken, hun kaldtes Jette eller Spjette. Mor, og måske flere søskende, blev som ung med mormor taget med på tur med passagerbåden som gik ind til alle byerne langs den norske kyst - helt til Nordkap - for at lære sin mors fødeland at kende.

Mine 4 mostre og 4 morbrødre giftede sig hver især og fik i alt 26 børn. Tilsammen med mig og 2 søskende blev vi ialt 29 kusiner og fætre. Der bevarede en ret udbredt kontakt og et vist sammenhold i denne slægt så længe mormor levede. Vi lignede i udstrakt grad hinanden af ydre. Men om det er mormor eller morfar vi ligner, tør jeg ikke sige.

Flere årstal o.a. data om denne slægt stammer fra et skrift udarbejdet af min fætter Erik Wolfhagen: "Slægten Steenbach og Aaløkkegård-børnene" (København 1973). Forordet begynder: "Slægten Steenbach kan spores tilbage til ca. 1590, hvor den var bosat i Kongsberg, Norge. Derfra er den via Island kommet til Danmark, hvor den har haft domicil siden ca. 1830..."

Fars mor, Sophie Holbech, var datter af en købmand i Odense. Fødsels- og dødsår husker jeg ikke. Jeg troede oprindelig, at hun var enke i al min tid. Men for få år siden kom det frem, at hun blev forladt af sin mand - min farfar - (måske omkring 1880-1890). Om farmors familie ved jeg ellers kun, at hun havde en søster Caroline, som blev gift med en Haugsted, antagelig bryggeren H. Haugsted, Albani Bryggeri. De havde en datter Ellen Sophie (1874-1951) - altså en kusine til far - som giftede sig med min morbror Henrik (1872-1948) og altså blev min tante.

Fars oldefar - ved navn Hans Teisen (1775-1833) var købmand i Odense. Han var gift to gange og fik ialt 8 børn, skønt han kun levede i 58 år. Disse 8 kan nok have forgrenet sig til en del navnefæller, som jeg aldrig er stødt på.

Fars farfar hed Johan Henrik Teisen (1803-1861) og stammede fra forannævntes første kuld. Han var ligeledes købmand, og købmandsgården lå ved Nørregade i Odense.

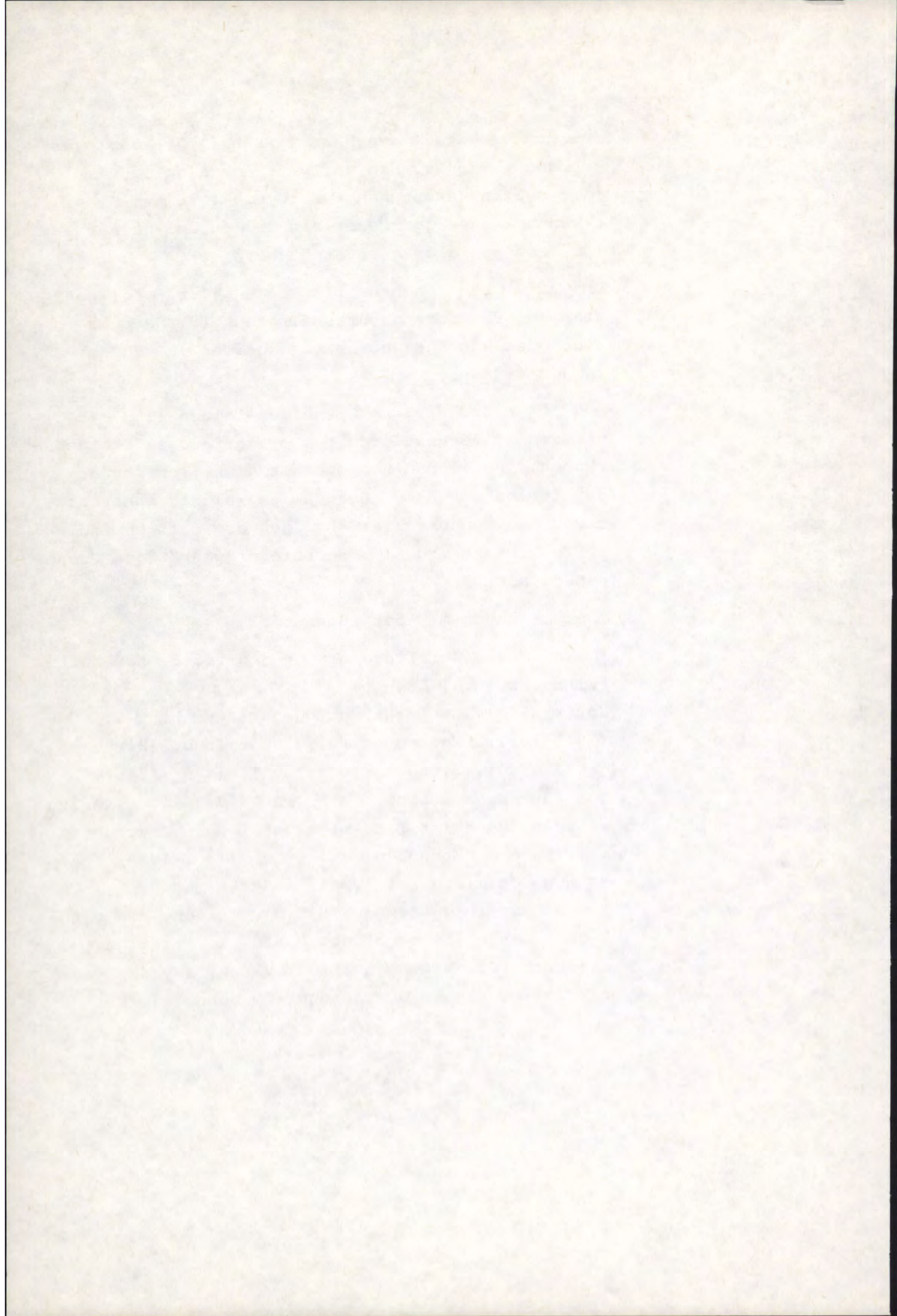
Fars far hed Christian Cornelius Teisen (1837-1912) var søn af foranstående og fortsatte også købmandskabet, indtil han som ovenfor nævnt, en skønne dag forlod det hele. Selv om jeg aldrig konfronteredes med denne farfar, har jeg dog haft en indirekte kontakt med ham. Se beretningen "Gåden Grandpapa", side 9.

Søskende havde min far ingen af.

Slægtninge var der flere af, og jeg ved de har haft tilknytning til Odense.

Her skal nævnes følgende: Odenselægen Hans T. (1815-1897). Teolog og religionsfilosof (Kirkegaard m.v.), Niels Carl Gustav T. (1851-1916), som var lærer i Katedralskolen 1879-1915, og muligvis har undervist far. Direktør i Kgl. Oct. Brand-ass. & co i København, Julius T. (1857-1925), havde mine forældre ret hyppig kontakt med.

I den familie var sønnen Hjalmar Teisen, min tandlæge i mange år, og sønnen Gustav T., tidligere direktør for Statens Luftfartsvæsen, skylder jeg tak for de fleste oplysninger om denne slægt.

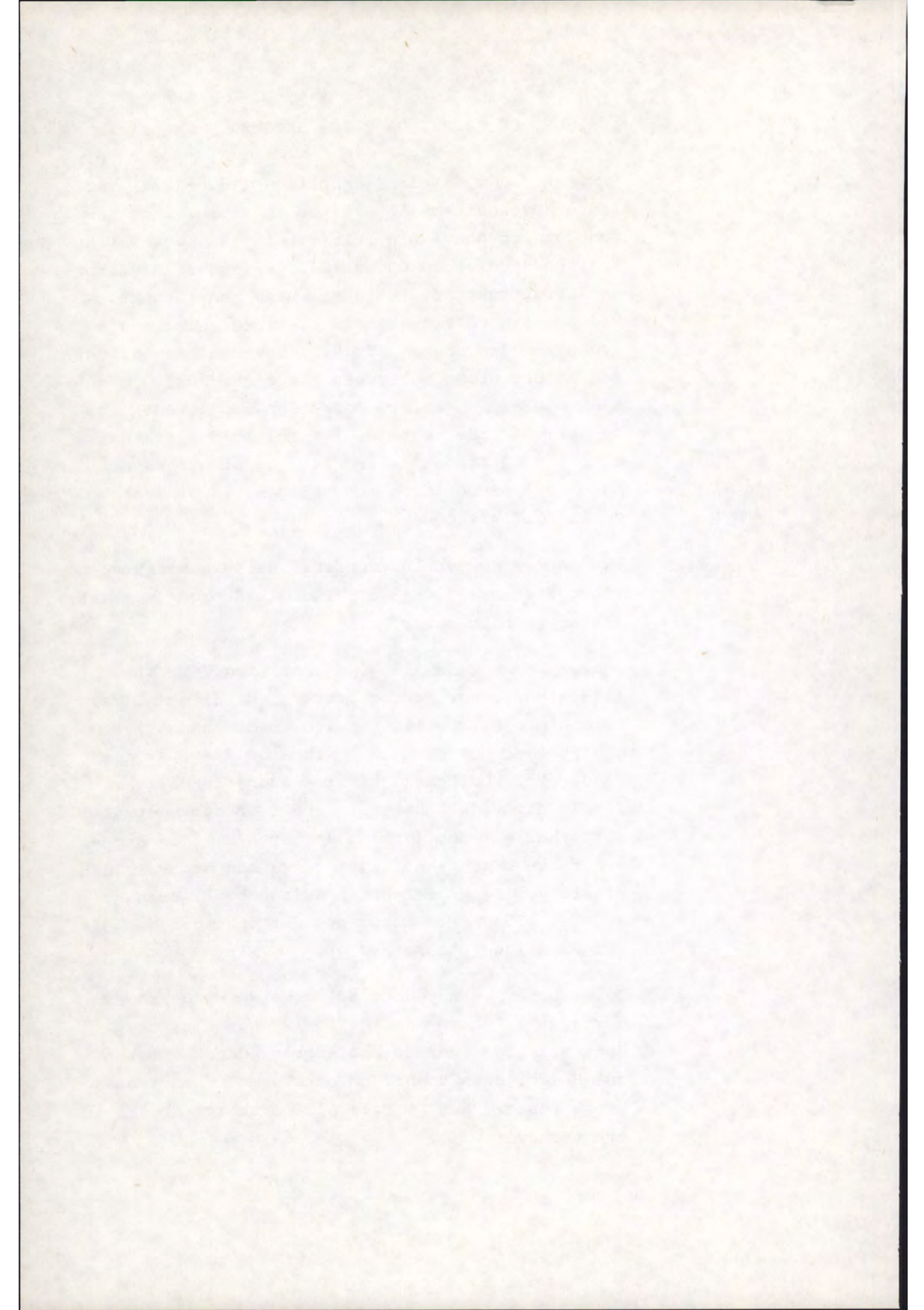
INGEBORG OG RASMUS OG DERES SLÆGTER

Ingeborgs farfar, Niels Kjærbølling (1806-1870) var født i Dynnevit på Als. Efter en skolelærereksamen foretog han i sin fritid botaniske og ornithologiske studier og udgav 1843 "Håndbog i Blomster- og Friluftsgartneri". Senere blev han inspektør ved en af Haveselskabet for Jylland anlagt forsøgshave ved Snoghøj. I 1847 begyndte han udgivelsen af det store folieværk "Danmarks Fugle" med håndkolorerede tavler, der siden suppleredes, så det i 1856 indeholdt 106 tavler. I 1859 fik han en bolig på Frederiksberg Slot og et område af haven til disposition for anlæggelsen af Københavns Zoologiske Have.

Ingeborgs farmor var husjomfruen Barbara Kristine Ploug Nissen (1804-1878), født i Fåborg - som datter af en hattemager.

Ingeborgs far, Frederik Hugo Kjærbølling (Fritz) (1844-1904), var født i Ærøskøbing. Efter at være færdig med Metropolitanskolen trådte han til som medarbejder hos sin far og foretog flere studierejser til zoologiske haver i andre lande. I 1873 flyttede han nygift ind i en nybygget direktørbolig i Zoo (der nu var et A/S). Men opgaven fangede ham ikke rigtigt, så han opgav i 1875 stillingen og købte gården Julianehøj i Brønshøj (bygget 1785 af to hofdamer, der opkaldte den efter dronning Juliane Marie).

Ingeborgs mor, den yndige Hilda Heide - "Bess" - var født i Puerto de Cabello i Venezuela, som datter af Ida Suhr og apoteker og dansk vicekonsul Heide. Bess boede som enke sammen med Ingeborgs søster "Nan" i Pile Allé over for de små traktørhaver.

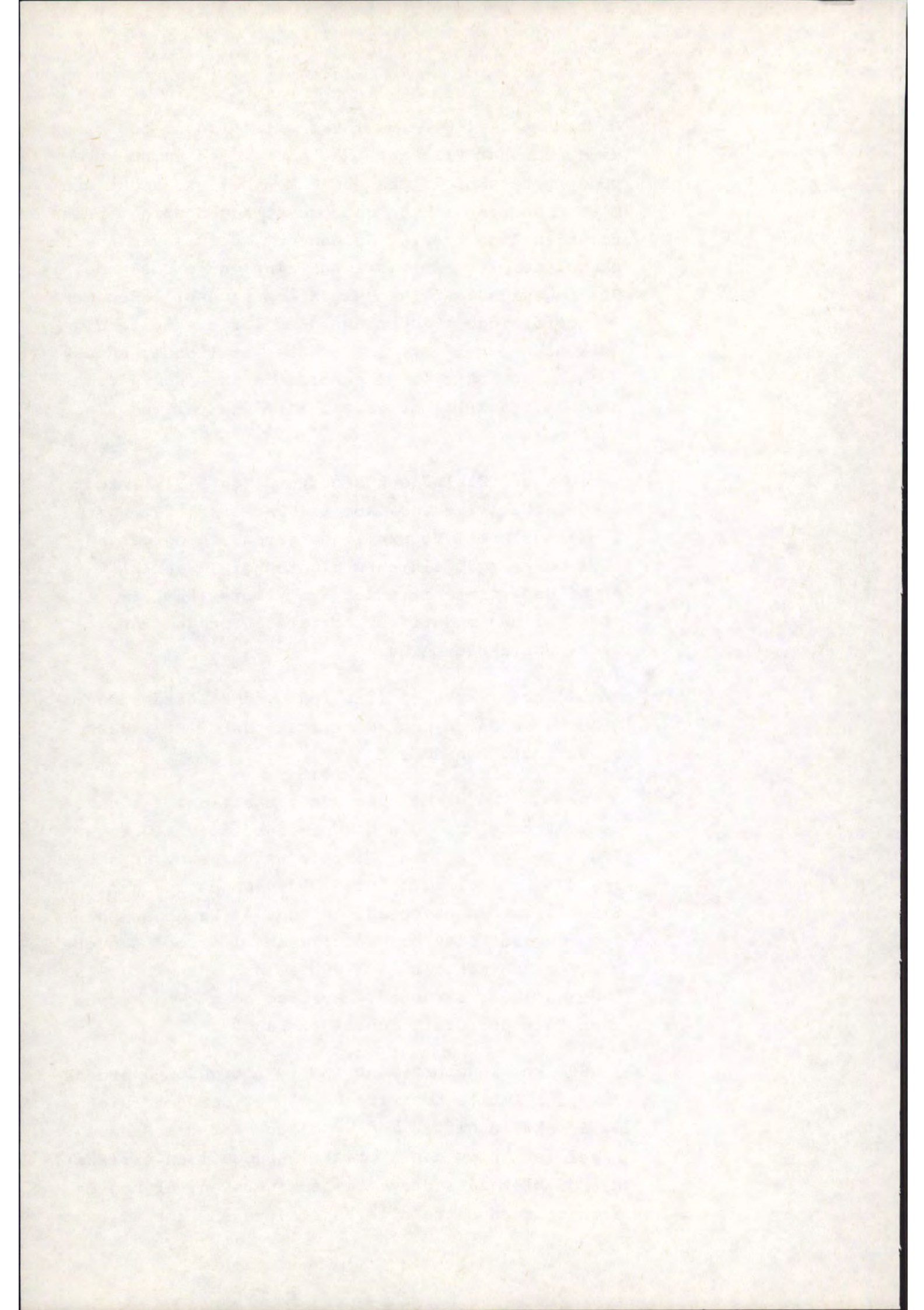
Ingeborg selv (1874-1941) var altså født i Zoologisk Have. Hun har vist nok ikke gået i den endnu bevarrede rytterskole i Brønshøj. Men det vides, at hun blev undervist sammen med provst Kocks børn i præstegården lige overfor Julianehøj, delvis ved guvernante. Senere underviste hun sine yngre søskende. Som ung pige læste hun dansk hos skuespilleren Jerndorff inde i København. Hun lærte selvstændig de kundskaber i engelsk, fransk, italiensk, svensk - og endnu noget latin og oldnordisk - som gjorde hende i stand til senere at læse lektier med sine egne børn.

Rasmus's far, Carl Jacob Brostrøm (1836-1917), født i Korsaröd i Sverige, kom til Danmark 1854. Var i gartnerlære i forskellige herregårde og gartnerier og anlagde sin egen planteskole - der blev en af de største i landet - i Viborg 1864. I 1884 var han medstifter og første formand for Dansk Gartnerforening.

Rasmus's mor var husjomfru (på Lynderupgård) Georgine Marie Rasmussen (datter af pastor R. i Håsum i Salling). Hun døde i 1907.

Rasmus selv (1871-1955) blev efter eksamen i latinsko-len gartnererelev, dels hos sin far, dels i Odense. Ind i mellem var han (1889-1890) på Askov Højskole, der kom til at betyde vældig meget for ham. Siden blev han havebrugskandidat på Landbohøjskolen. Dernæst blev han først medhjælper og så overgartner hos sin far. I 1896 var han i England, hvor han både studerede havebrug og gik på kursus i en "Art and Craft School" i Bath.

I 1895 kom Ingeborg på besøg i Viborg som anstandsdame for Amalie Kock fra Brønshøj, der det følgende år skulle giftes med en ældre bror til Rasmus, Aksel (som blev dansk præst i London i en årrække). Rasmus blev så indtaget i ledsagersken, at han på afrejsedagen satte alle husets ure en time tilbage

med det resultat, at damerne måtte udsætte rejsen til næste dag. Derved fik han lejlighed til at uddybe bekendtskabet.

Ingeborg og Rasmus blev viet i Brønshøj kirke i 1899.

Mogenshus - deres fremtidige bolig var da netop færdigbygget lige udenfor "Mogensport" i "den lille planteskole" på skråningen øst for Ålborgvej ned til Skt. Ibsgade. (Den store del af planteskolen lå vest for i gaflen ved Skivevej. Den var opdelt med høje, duftende tujahække). Rasmus havde tegnet nogle af møblerne (inspireret af Bindebøll) og han havde dekoreret et af lofterne meget smukt.

Senere fik han over hoveddøren indsat et relief af Skt. Mogens, som han i modstrid med historikere mente var en jarl fra Orkneyøerne. Han skrev 4 kollegiehæfter fulde med historiske studier og med skitser til fremstillingen - og fik Just Andersen til at udføre det i polykrom keramik. Indskriften lyder: "Magnus Eya-Jarl hin heli-drepin et Orkney Ejrum".

Brita fødtes 28. august 1900 i Viborg.

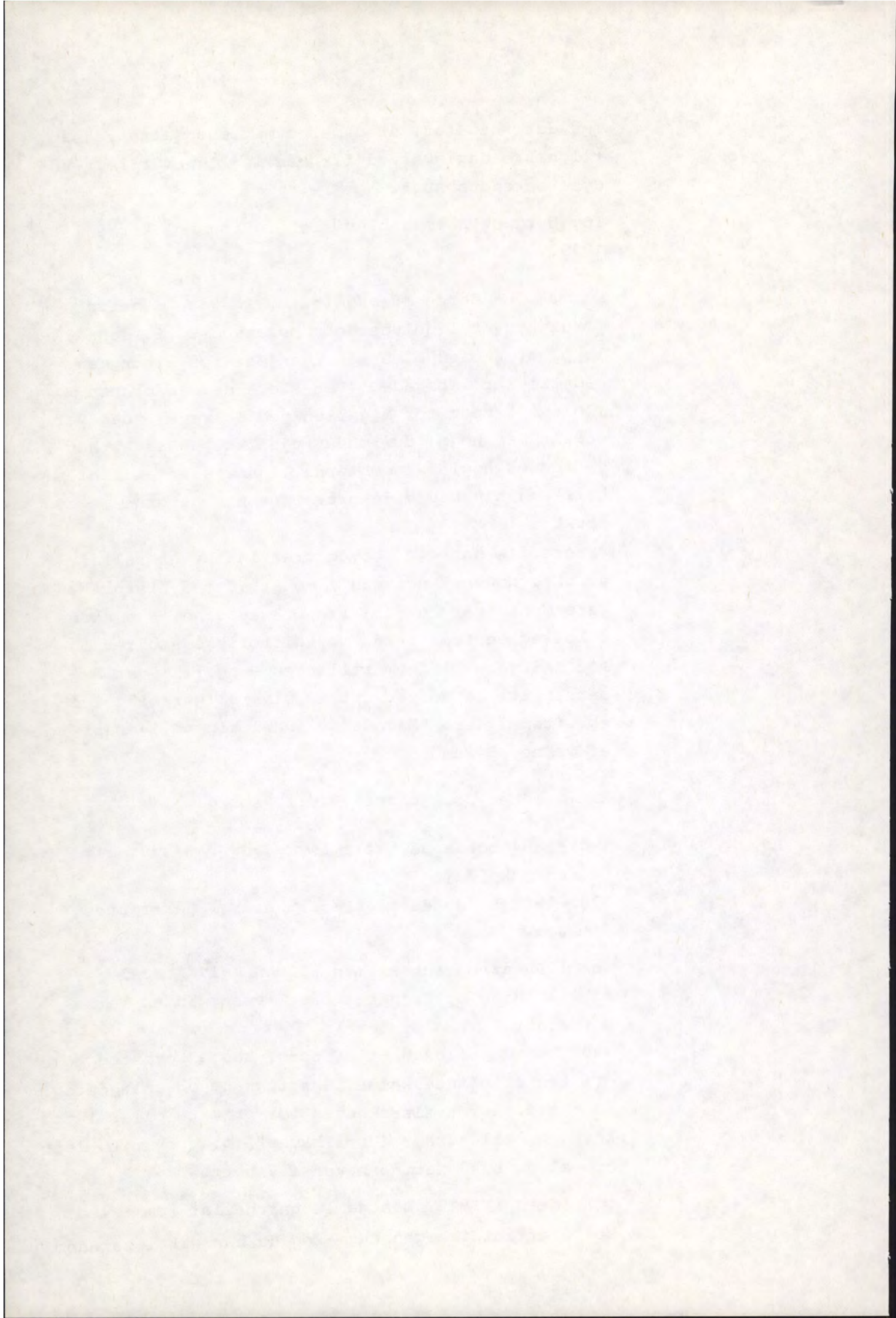
1901-1904 boede de tre i *London*, hvor Rasmus gik på kunsthøjskole.

1905-1908 boede de på Frederiksberg. Her fødtes *Carl Jacob ("Laps")*.

Fra 1905 arbejdede Rasmus på Den Kgl. Porcelænsfabrik, Bing og Grøndahl samt Ipsens Enkes Terrakottafabrik.

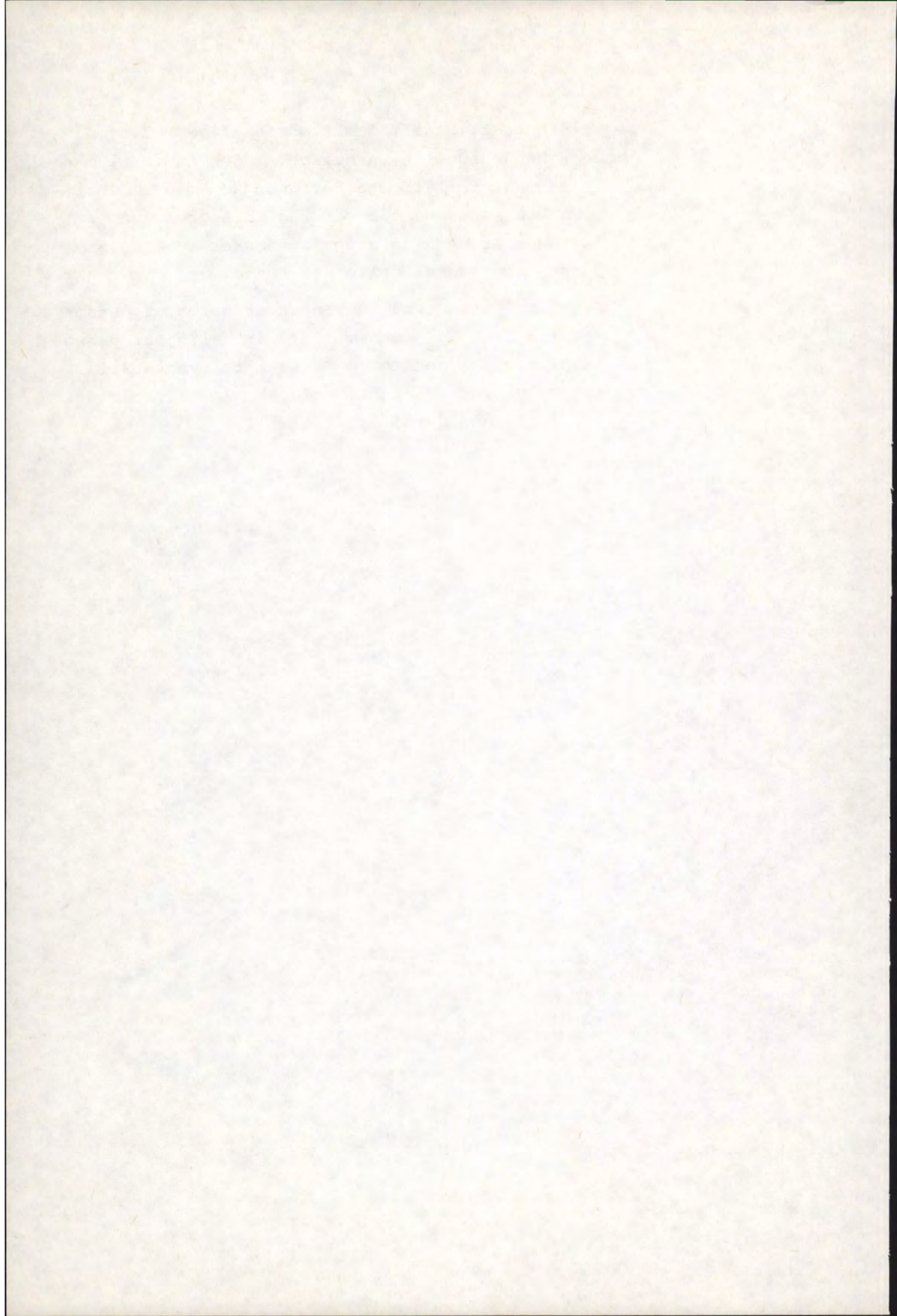
1908 kom de tilbage til Viborg. Rasmus overtog hele driften af planteskolen. Han tegnede og anlagde også i tidens løb flere haver for private eller i tilknytning til museer ("stilhaver") o.a. institutioner, bl.a. også Latinerhaven i Viborg.

Eva fødtes i 1912. Den gamle gartnerfar kom til at bo på aftægt i *Mogenshus* - og da han gik i barndom

faldt han tilbage til sit oprindelige modersmål og nynnede svenske barnvisor. Ingeborg var i mange år formand for Viborgafdelingen af *Dansk Kvindesamfund*. Hun mente ud fra sit radikale grundsyn, at "kvinder er også en slags mennesker" - et synspunkt, som Rasmus delte med hende.

Slægtsoplysningerne som foran er berettet, stammer fra Eva, som gennem flere år har gjort personalhistoriske notater og opsøgt relevante kilder til oplysning om sine forældres slægter, når der var lejlighed dertil.

NOTER

I 1941 døde Ingeborg. Det var en stor sorg for os, bl.a. fordi hun var den af vore forældre, der ville have forstået vores socialistiske holdning og ville have støttet os.

I 1947 døde min far. Jeg blev kaldt ind til Militærhospitalet, hvor mor sad dødtræt og vågede. Jeg selv havde arbejdet 2 døgn i træk med færdiggørelsen af Fingerplanen, men var meget glad ved at kunne støtte min mor i den situation. Bisættelsen foregik på Bispebjerg og min bror i flot uniform ledede ceremonien, mens Brita og jeg søgte at gemme os. 3. regiments fane blev sænket.

I sommeren 1950 fik jeg i Egedesminde telegram fra Brita om, at mor var død. Jeg gik ud i det øde fjeld og tænkte på, hvor god en mor hun havde været for mig.

I 1952 repræsenterede Malling og jeg Danmark ved den 1.ste øst-vest konference. Den fandt sted i Warszawa og gav stødet til det dansk-polske byplansamarbejde, som fortsat består.

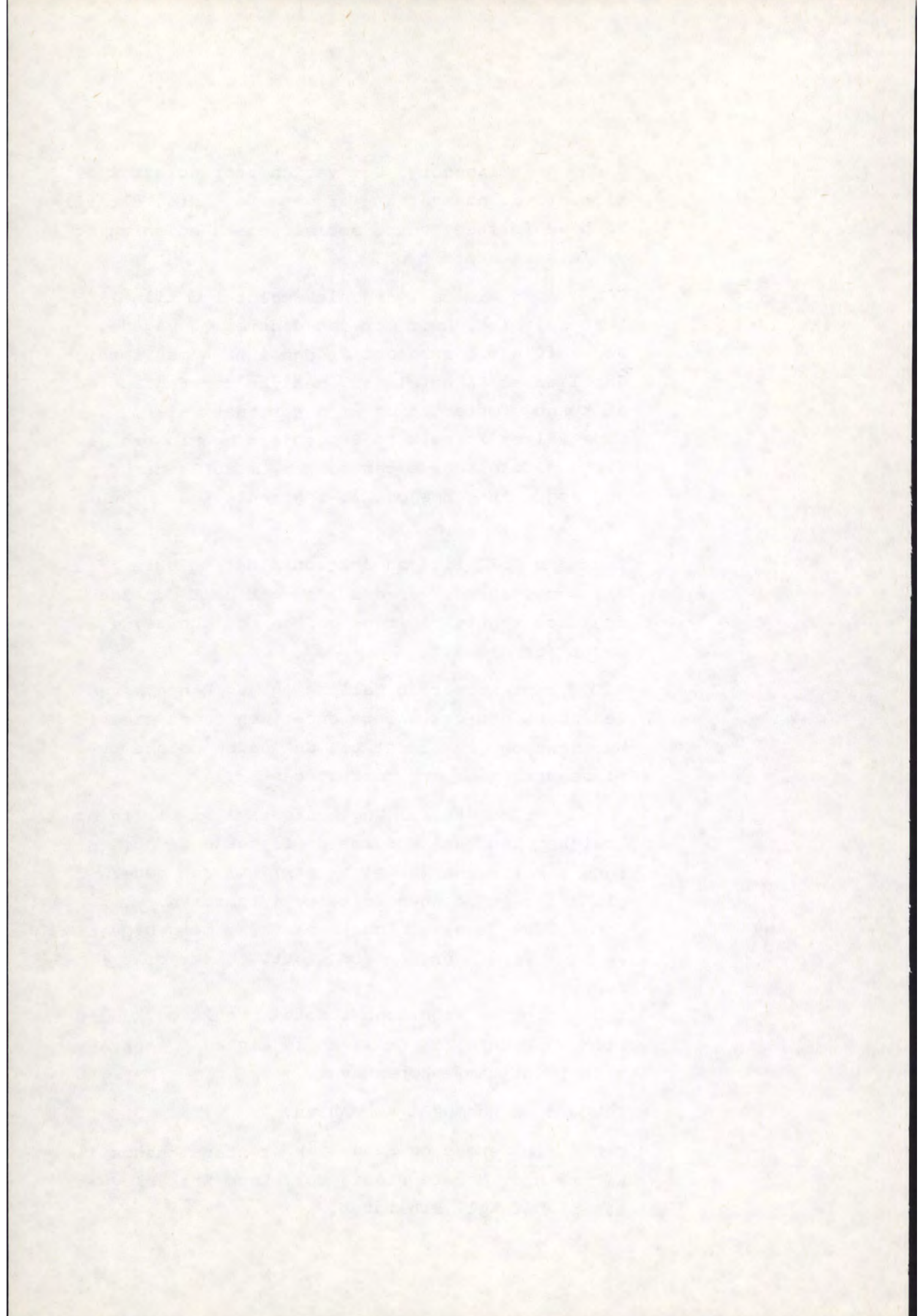
I 1951 var Merete til Ungdomsfestival i Berlin og traf her Knud Erik. Samme år flyttede de sammen i Land & Folks hus (Hotel Phønix). Vi var meget glade for at få Knud Erik ind i familien.

I 1953 blev de gift. Knud Erik var nemlig blevet ansat i Verdensungdomsforbundets sekretariat i Budapest.

I 1954 brændte tagetagen i Hotel Phønix og Knud Erik og Merete fik en lille lejlighed i Åbenrå - midt i det gamle København.

I 1955 døde Rasmus i København.

I 1956 fik Merete og Knud Erik et statslåns hus i Nærum, hvor Merete stadig bor. Knud Erik blev ansat på Det Kgl. Bibliotek.

Merete var uddannet på Kunsthåndværkerskolen - kostumetegning. Hun anvendte ikke uddannelsen, men havde beskæftigelse som free-lance journalist m.v.

Efter invasionen i Ungarn, 1956, meldte vi os ud af DKP.

Brita døde i 1960, og Else og jeg flyttede til Rævehøjvej i 1962.

I 1964 bliver Knud Erik professor i økonomi i Tanzania.

I 1966 kommer de hjem og henter Teit - 3 måneder gammel - og bliver i Tanzania til 1968.

Fra 1970-1972 er Knud Erik rådgiver for Nyerere i Tanzania.

I 1975 bliver Merete og Knud Erik skilt.

I 1967 tog jeg min afsked fra Rådhuset og arbejdede til jeg blev 75 år i SBI's afdeling for By- og regionforskning.

